

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENHETEDIK KÖTET.

MÁSODIK FÜZET.

BUDAPEST, 1882.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

T A R T A L O M.

	Lap
Osztyák mondatok, Vologodszki orosz-osztyák szótárából. <i>Budenz</i>	
<i>József</i>	161
A Nádor-codex nyelvi sajátosságairól. — <i>Zoltvány L. Irén</i>	190
Votják nyelvmutatványok. — <i>Munkácsi Bernát</i>	247
Kisebb közlések :	
Fordított népetymológiák. — <i>Kúnos Ignác</i>	303
Mássalhangzó-csoportok egyszerűsítése. — <i>Balassa József</i>	314
Csag. <i>baru</i> «bőr»? — <i>Budenz J.</i>	324

OSZTJÁK MONDATOK,

Vologodszki orosz-osztják szótárából.

Az osztják nyelv tanulmány-anyagához még az eddig közzétett Vologodszki és Ahlqvist-féle szövegek mellett is (l. fent 132. l.) figyelemre méltó adalékot szolgáltatnak azon mondatok, melyeket Vologodszki orosz-osztják szótárának számos helyén beiktatott. Nem kell kutatnunk, hogy mennyire tesznek valamit az illető szók teljesebb értelmezéséhez; elég az, hogy bennük szöveg-törödékeket nyertünk, a melyek megérdemlik, hogy összegyűjtsük és használhatókká tegyük. Ez a célja ime közleménynek. Közölt ugyan már Hunfalvy P. is ezekből a mondatokból, de szintén csak elszórva osztják szótárában (Nyelvt. Közl. XI.) körülbelül 100-at; ez pedig a található mondatoknak csak egy ötöd része. Természetes, hogy már csak a teljesség végett ezeket is újra föl kellett vennem, — de meg különösen azért is vettem föl, mert jobbnak tartottam magyar fordítás helyett az osztjáknak megfelelő orosz szöveget közölni. Hiszen ez, a mint könnyen látható, igen sok esetben az eredeti, a melyhez az osztjákot mint fordítást hozzá kell mérnünk; más esetekben meg az orosz szöveg eltérése alkalmas az osztják kifejezés önállóságát és sajátosságát föltüntetni (a mire az alább következő jegyzeteknek is némelyike vonatkozik). Ilyen eset, hogy csak néhányat emeljek ki, pl. az, hogy az orosz többes-számi activumbeli igealak ellenében az osztják egyes-számi passivumbelit használ (mely a finn nyelv passivum impersonale-jával vethető össze): 32. sz. *sevirta pitsa* начали рубить (*pitsa*: kezdetett, finnül *aljettiin* = kezdtek); 409. sz. *luel* (nem *lu*) *moštala* его признають, őt (nem: ő) megismerik; 320. sz. сына . . мать возмелъла, a fiút . . az anyja elkényeztette: *poç* . . *ankelna* *noimiltsa* a fiú az anyjával

[anyja által] elkényeztetett; szintígy pl. a 8. 79. 81. 127. 410. 411. 412. 415—426. 489. számokban; — szintígy az orosz *activum*mal szemközt az *osztjákban passivum personale*: 427. *меня дрожь взяла*, engem reszketés fogott el: *ma torijipsana visajim* én reszketéssel fogattam el; 301. *весли насъ*, hoztak bennünket: *muñ tusaju wir wurden gebracht*; — ilyen pl. a *pon- «râvetni»* igének *instructivus-értékű casussal való használata* (úgy mint a *vogulban*): 367. *ovet jekanna pona* заложил ворота на запоръ, reteszeld be a kaput (tkp. vesd-rá a kaput retesszel); érdekes az *elta «-tól»* az orosz «által» ellenében («valakitől küldeni»-féle szólásban); stb. — Hogy az orosz szöveg mellett még magyar fordítást is adjak, bátran fölösnek vélhettem; az *osztják szöveg megértéséhez* segédeszközül Hunfalvy nyelvtana és szótára kínálkozik; másrészt meg a ki az ugor nyelvészet körében önálló kutató tanulmányhoz készül, az az orosz nyelv ismeretét úgysem mellőzheti.

A mi e mondatok nyelvészeti becsét illeti, az egyrészt abban áll, hogy *grammatikai alakokra*, melyek az eddig közölt textusokban gyérebbe fordulnak elé, valamint az *alakok használatáról új példákat nyújtanak* (különös figyelmet érdemelnek pl. a *birtokos-személyragozás* meg a *tárgyas igeragozás* alakjai). Megjegyzem, hogy a maga nemében egyetlenegy például fordul elé, t. i. az *északi-osztjákra nézve*, (33. sz.) *semgalan «a te két szemed»*, a mi egyike a *kettős-számi birtok alakjainak*, a milyeneket csak Castrén említ a *szurguti-osztjából*: 1. *-galam*, 2. *-galan*, 3. *-gal* (az én, te, ő két . . . pl. *lovam*, *lovad*, *lova*); Hunfalvy, ki a nyelvtani alakok példáit kizárólag a Máté-fordításból szedte, csakugyan nem is akadt rá erre a *kettős-sz. birtokra vonatkozó alakra*. Másrészt még egyes szókra bukkanunk, melyeket Vologodszki szótára a *rendes czikk-szók sorából kihagyott*; több ilyen szó részint Ahlqvist szótári közléséből igazolható, részint *vogul szóval egyeztethető*: pl. 3. sz. *širam* ломоть, 315. *lilñ-tak* живыи, 364. *jopansï* полеть, 404. *jimsa-*, 431. *kum*, 533. *poloz*.

A közlés 430. számaig terjednek azon mondatok, a melyek *tartalmuknál fogva nyilván a közönséges beszéd nyelvéből valók*. Itt-ott észrevehető ugyan különös alkalmazkodás az orosz szöveghez (pl. a *relativumot általánosító hu vagy he-nek* a tagadó *an-val* való fordítása: 73. 217. sz.), de másrészt, a mint már fentebb megjegyeztem, *osztják sajáttság is mutatkozik*. Így bátran fölve-

hetjük, hogy Vologodszki e mondatokat jobbadán az osztják nép nyelvéből jegyezte föl, s orosz æquivalenseit mellékelte. Hiszen némi oroszosság már magára az osztják nép nyelvére is ragadhatott rá. — A közlés végére (442—541. sz.) helyeztem azon mondatokat, melyek a keresztyén vallásra és egyházra vonatkoznak. Ezekből meg azt lehet következtetni, hogy Vologodszki nem csak a hozzánk eljutott 10 Máté-fejezetet (meg Hitvallást és Tízparancsolatot) fordította osztjákra, hanem a bibliának (jelesen az Újtestamentomnak) egyéb részeivel is próbálkozott, sőt hitoktató könyvet is szerzett volt osztjájai számára. Lappanganak-e még valahol ezek az érdekes kéziratok?

Átirásomban beértem a hangjelölésnek azon fokú pontosságával, melyet Vologodszkinak írásmódja is, az orosz betűk használata mellett elért (l. erről fent 128. l.), kivéve, hogy a szókezdő *n* és *ń*-t következő *e*, *i* előtt is megkülönböztettem, a mire Castrén, Reguly és Ahlqvist közlései, valamint a megfelelő vogul szók módot adnak. Csak a kettős jegyű *uu*-t meg *ii*-t irtam néha *ū*, *ī*-val; a megtartott *iji*, *iji*-t olvashatjuk bár Ahlqvist közlése szerint *ī*-nek. Megjegyzem itt, hogy az *olīnpela* névtű, melyet Wiedemann után Hunfalvy is mindig így írt, Vologodszki szótára szerint voltaképen *ū*-vel hangzik (habár Vol. a pontosabb megjelölését gyakran elhanyagolta), tehát *olīnpela*-nak, úgy mint Ahlqvistnál is (*olīnpela*).

Csillaggal (*) jelöltem azon mondatok számait, a melyekről alább je g y z e t e k találhatók.

-
1. *penk menimta pitsem kuš, pa an šitsem menimta* сталь было зубъ вырвать, да не могъ вырвать | 2. *χun izagat jańšlen, kutsilaln* ежели все выпьешь, охмѣлѣешь | *3. *χolīmtim širam* (v. *vanzer*) *van-kutna tīniņa ullal lutim űań kinza* выпрошенный ломоть часто бываетъ дороже купленного хлѣба | 4. *tam-γadl kad ur sugotsu* сегоднѣ двѣ гряды выполоди | 5. *ńań χir elta kim pits* хлѣбъ изъ мѣшка вонъ выпаль; *ar lońš pits* много снѣга вышло. 6. *ta nińen mū elta noχ χirlem* я тебя изъ земли вырою | 7. *χirta mosl χala-lot pešatiń lala* вырыть надобно могилу въ печатную сажень | 8. *luel pan oχtija omsiltasa* его высадили на бс-

режь | 9. *tam çoramîñ-libîť mosl kim omsaltata* этотъ цвѣтокъ высадить надобно | 10. *kuš-çuntî an mustal izagat torla jastîjita* не всегда полезно все высказывать.

11. *lu untlîs etmîlta, sit-pada i etmas, vacy: lu untlîs kim navîrtlata, sit-elta i kim navîrmas* онъ привыкъ выскакивать, отъ того и выскочилъ | 12. *partîpsa ul jogotta ver noç çulîntta pada* велено явиться къ выслушанію дѣла | 13. *voš-çari izagat kevîna lermîltim* вся улица выстлана камнемъ | 14. *šoçimtada pîsem, pa izagat i šoçimsem* сталъ высыпать, да все и высыпалъ | 15. *mosl juç evîtmata mera sagat* надобно выебъ дерево по мѣрѣ.

16. *mosl varasna vozikta çanneço vînovat mortel sagat* надобно выебъ челоуѣка лозами по мѣрѣ вины | 17. *lu an verits ketmîp-sajet* онъ не вытерпѣлъ обиды | 18. *lu obel ço-sajit edîs* сестра старшая вышла за мужъ | 19. *seda ul mî ilba etîpsa* тутъ есть подземный выходъ | 20. *çondi-jaç puš-ubdet sugotlet* Остязки выщипываютъ себѣ бороду.

21. *tami ma çoça nommîpsa elta edîs* это у меня вышло изъ памяти | 22. *tîñilet mola tada kuraset* продають-ли здѣсь вѣники? | 23. *sot tal çannéço nubîť luîtaşl* 100 годовъ считается челоуѣческой вѣкъ | 24. *lu i-muçtî potari, a izagat sumra* онъ безпрестанно говорить, а все пустое | 25. *aratel nar taget vançîna tîşaset* вѣ голыя мѣста поросли травой.

26. *ma lu pilna (Obd. panna) jega enîmsem* я съ нимъ вмѣстѣ выросъ | 27. *lu çoça çonel jellî-pela edltaşal* у него брюхо выпятилось | 28. *manem partîpsa ul polsiñ kim lakîlîta* мнѣ велено слюны выплевывать | 29. *lu kuš-çun lu ulamel an-tîjîta moça (allîjil) taji-lîjil* онъ всегда вынашиваетъ свое платье до того что надѣтъ нельзя | 30. *çîr elta kim ponta mosl* выкласть (ср. надобно) вонъ изъ мѣшка.

31. *arattel voget pazan oçtîja çoulmas* вѣ деньги выкинулъ на столъ | 32. *tam unt çuuntelna sevîrta pîtsa, no çolna izagat volla an sevîrsa* этотъ лѣсъ давно начали вырубить, но все еще не могутъ вырубить | *33. *çodi niñ sidi semgalan jellî-pela šogîrsalan* что ты такъ глаза выпялил! | 34. *loçita soraju tam kalañ (v. vîli)* выпряги скорѣе этого оленя | 35. *langapsa us kuš sîñja navîr-mata, pa an çoşlem kim navîrtlata* хотѣлось было напередъ выпрыгнуть, да не мастеръ выпрыгивать.

36. *mosl tarmattata, pa izagat an puşla tarmatta* должно вы-

полнять, да не все можно выполнить | 37. *lu zoša žuntšitelna otšamiñ potret* у него всегда глупыя рѣчи | 38. *tam pordon ližim noñil kim tall* этотъ пластырь вытягиваетъ гной | 39. *manem an ležalal žuva nen zoša mojlata* мнѣ нельзя долѣе гостить у васъ | 40. *lant izagat semñ-loúšna sénkša* весь хлѣбъ градомъ выбило.

41. *lu mitazis pum kušta* онъ занялся грестъ сѣно | 42. *tami izagat kulajtta mur* это все гуляющій народъ | 43. *ma kalañ tuñ-milsem* (ткр. *tuñmiltsem*) я оленя выправилъ | 44. *lu manem lujna jouls* онъ мнѣ грозилъ пальцемъ | *45. *tam puš loš malsik tuñal-tal kinsá* нынѣ снѣгъ глубже прошлогодняго.

46. *tam žot korijipsana paltartal* этотъ домъ грозить паденіемъ | 47. *ma izagat poštijsasem* я весь вымокъ | 48. *kim šožma tam jink* вылей эту воду | 49. *lanke nogor-semet porta samiñ* бѣлка любить орѣхи грызть | *50. *magad-žal* (е h. -*žadl*) *vei-numbi palñ-marijipsa us* вчера сильный громъ гремилъ.

51. *lu zoša undir libina vojet* у него глисты въ животѣ | 52. *ješkasipsa pojaret ježalt an eslsal* грубить противъ начальника не прощается | 53. *luel unltijipsa an mijansas* ему грамота не далась | 54. *mijim us anta i puš* давано было не одинъ разъ | 55. *torim niñen at mal* да даетъ тебѣ богъ.

56. *ma talañ at an žojsem* я цѣлую ночь не спалъ | 57. *lu potripsajetna ronñ* онъ нескоръ въ рѣчахъ | 58. *lu jošel ožtija anti-sistam* онъ на руку нечистъ | 59. *tut novija an lel* огонь неясно горитъ | 60. *kamiñ anti edir* неясно на дворѣ.

*61. *anta sitna anta pa likmipsana partipsa antom* ни въ томъ ни въ другомъ мѣстѣ не позволительно | 62. *at, kuš sem kim pu-žolma* ночь, хоть глазъ выколи | 63. *šuka jerimsem* нужда застигла | 64. *i-mata tagana likmas* нигдѣ случалось | 65. *ul mola antom* есть или нѣтъ.

66. *šar talta litlem* (Obd.), *šagam talta lañalem* (Berez.) табаку нюхать хочу | *67. *nim-žojat tami an verl* никакой человекъ этого не дѣлаетъ | 68. *nemoltí urna an tíjil* никакъ нельзя | 69. *žoj olin-pela potarlen* о комъ ты говоришь? | 70. *žot izagat tutna lisa* весь домъ обгорѣлъ.

71. *moltí-kem puš ma luел potarsem* (Ber.) — *kamiñ puš ma luел justijisem* (Obd.) нѣсколько разъ я ему говорилъ | 72. *niñ sumpra šožlñna jisen* ты напрасно обезпokoился | 73. *žodi an tarin-lasem jourtata, kurtsem jimassike jourmata* какъ ни старался обер-

тывать, не могъ хорошенько обернуть (с. я) | 74. *nîñ çolna nîñ çoten mugoltogija ponilalen, a ma už mugoltogija ponsem* ты еще обкладываешь свой домъ, а я уже обложилъ | 75. *nîñ miñ nižalal konamlen* (е h. *konamtlen*) ты облегчаешь нужды наши.

76. *pa-ço pul oxtija al ñolemaša* на чужой кусъ не облизывайся | 77. *lu kreka pitim verelna noç etlišal* онъ обличается въ преступлении | 78. *jim jaç van-kuta lepilsalet* добрые паче обманываются | 79. *çalajet çuntsitelna logitlajit* покойниковъ всегда обмываютъ | *80. *adim ver lu-lu saçattal elpa ets* (v. *leramis*) это (ткр. злодѣйство) само собою обнаружилось.

81. *lu tam šoraslipsisajelna taziña verla* его торговля эта обогащаетъ | 82. *vaš-jur vandlîpsa verl* губернаторъ обозрѣние дѣлаетъ | 83. *lu unltijîšal çandî jaziña* онъ обучается остяцкому языку | 84. *kati ma jožem izagat kunžis* кошка мнѣ руку обцарапала | 85. *ma ma kurem kušsem* я ногу себѣ обчесалъ.

86. *ma jinkna kevi malemasem* я въ водѣ камень общупалъ | 87. *tam ne lu oliñpela an nomisal* она объ немъ не думаетъ | 88. *çodî niñ sidi serimsen* что ты такъ обробѣлъ | 89. *tam jilîp ajkol lurota sijmîšal* эта новость сама огласится | *90. *lu aratel moç-lankir jaç moçlîptas* онъ одарилъ всѣхъ поѣзжанъ.

91. *tami oliñpela kuš-çoj jim jaziñ jastal* этотъ всѣми одобряется | 92. *mortîñ jaç artnija mijlalet, no artn verta aratel samiñet* не многіе любятъ другихъ одолжать, но одолжаться любить | 93. *oliñna poltta, pa si-jubina jañža* напередъ одуй, потому пей | 94. *manem nomis us rožem imeña verta* хотѣлось парня оженить | 95. *lantna an-tarmapsa ets* въ хлѣбѣ недостатокъ оказался.

96. *ruset samiñet potim jinkna šožintsata* русскіе любятъ окачиваться холодною водою | 97. *lu lovattalna çondamodetna loitim* онъ ограденъ бѣглыми | 98. *pubitna* (v. *ošnetna*) *mugolsaju* (е h. *mugoltsaju*) медвѣды насъ окружили | 99. *çandî-jaç joltantîll* Остяки окуриваются бобровою струею | 100. *voš çaret arattel tut-naviña poçija verimet* всѣ улицы освѣщены.

101. *çodî niñ penklan ñarta versalan* (v. *ñozirtsalan*) что ты зубы оскалилъ | *102. *mos-vanna kapitan (ispravnik) Pulñavîta miñ tutlasu* недавно исправника мы отвозили въ Обдорскъ | 103. *uñil punšta çurijil* не смѣть рта отворить | 104. *ma tam-gatl manîpsa çajlem* (v. *çijlem*), *loçit mosl loçittu* (v. *noç mugitta*) я се-

годня поѣздку откладываю, надобно лошадей отложить | 105. *lu vogim kubernator ulta vašna* (v. *un vaša*) онъ отозванъ въ губернекій городъ.

106. *lu izagat-ulta verna jeršas* онъ вовсе отперся | 107. *niñ-elta ma višem* отъ тебя я получилъ | 108. *ma lucl lugos sagat abilna abilsem* я его дружески въ охапку обнялъ | 109. *sema-pitim už-elta ma oxtina visiñžin an us* отъ роду не было на мнѣ осы | 110. *roman likimsem Suñit-vašna* вдругъ очутился въ Березовѣ.

111. *tami niñen sugotta lil* этотъ хочеть тебя оципать | 112. *tada tugotla oxtina unšlet* здѣсь переѣзжаютъ на паромѣ | 113. *pa tagaja lucl tuva* переведи его на другое мѣсто | 114. *kalañet i taga elta pa taga oxtija vožatilsalet* олени перогоняются съ одного мѣста на другое | 115. *ma liel arattel senkilsalam* я всёхъ ихъ переколотилъ.

116. *tam žot pa taga oxtija alintta (omitta) mosl* этотъ домъ должно перенести (переставить) на другое мѣсто | 117. *tam žot jilba ležatirja tiniña lol* переправка этого дома дорого стоитъ | 118. *lu unžim tom pelka* онъ переправился на ту сторону | 119. *niñ p.m* (Ber. *torn*) *izagat sevirsen* ты все сѣно перекошилъ | 120. *lu manem lu žoži žuzis* онъ меня переманилъ къ себѣ.

121. *mos-vanna tam žot jilba omtim, ližita pits* недавно перестроенъ этотъ домъ, а уже гнить сталъ | 122. *ma voget arattelna jilba luñitsalet* я всё деньги снова пересчиталъ | 123. *niñ žoža šar* (Ber. *šagam*) *šenk sors* у тебя табакъ пересохъ | 124. *manli-men jega ran oxtija, toda sojbilet* поѣдемъ вмѣстѣ на пасокъ, тамъ неводятъ | 125. *lužlilisem i kim laksem* пожевалъ и выплюнулъ [с. я].

126. *pubi juž oxtija žunžis* медвѣдь полезъ на дерево | 127. *žadl-šoppna* (v. *-ježana*) *jelli jogo janžlem* полуденкомъ взадъ и впередъ схожу | 128. *por voj* (Obd. *jevir*) *južla žojis* волкъ попалъ на лукъ | 129. *midalasesem tut-juž sevirta* порядилъ его дрова рубить | 130. *oliñna mosl vandilita* сначала надобно посмотреть.

131. *ma tam-puš jilip žot omissem* (e h. *omitsem*) я нынѣ построилъ новый домъ | 132. *lu admaš ma panna nerijil* онъ худо со мною поступаетъ | 133. *lu tasel izagat voštas* потерялъ все свое имѣние | 134. *tami vašašik nožra* обстрогай это потоньше | 135. *lovet vanži izagat purintset* всю траву кони потоптали.

136. *lu kuš-muj izagat akil* онъ пожалуй все прибереть |

137. *jelpi manem tutlasa Tobol važ-elta mojlipšajet* прежде мнѣ приваживали изъ Тобольска подарки | 138. *tami top i žanipsa ul* это только одна привязка | 139. *tam juž il kuš mentilīsem, pa kurtsem menta* (е h. *mentta*) пригибалъ это дерево, да не могъ пригнуть | 140. *lu už šenklīm, lu žoža tuš i torop-punet etta pitset* онъ ужъ взрослый, у него борода и усы начинаютъ проби- ваться.

*141. *jogan miñ žoža ašnal ul* рѣка отъ насъ вблизи | 142. *ašnal nemolti jogan antom* вблизи никакой рѣки нѣтъ | 143. *tur ovi-ser tombija pits, seda i korijis* только вышелъ за порогъ, тутъ и уналъ | 144. *Levi jogan oviñ ovijipsa tajil* Сосва рѣка имѣетъ быстрое теченіе | 145. *lu jur-ura sorimna pozalis* (v. *užis*) онъ умеръ насильною смертию.

146. *žul-velpas tam-puš jim us* уловъ рыбы нынѣ былъ хо- рошъ | 147. *ma sitna lucl mostija an tajlem, lu rožrijita žó* я тѣмъ его не люблю, что онъ обманщикъ | *148. *ma sidi žoulsajim, než ne nož kilita šom antom* меня такъ натрясло, что я стать немогу | 149. *lu lucl evits* онъ себя зарѣзалъ; *ma manem lebilsem* (е h. *le- biltsem*) я себя обманулъ | 150. *lu nemolti an žul* онъ ничего не слышитъ.

151. *van-kutna likmilijil, kalañet lela ullet* часто случается, что оленямъ ѣсть нечего | 152. *lu žoža izagat togonl* у него все рвется | 153. *maj-jaž alñna manset* гости рано разошлись | 154. *lu top iž-togo šužilijil* онъ только расхаживаетъ | 155. *ma ležatipsa-lama sogonta-oliñ antom* моимъ сборамъ конца нѣтъ.

156. *niñ ma žoža žara jañlen* ты ко мнѣ рѣдко ходишь | 157. *sīs togollal tuñmill* (е h. *tuñmiltl*) орелъ расправляетъ крылья | *158. *maj-jaž žotlal lakka manta pitset* гости начали разѣзжать по домамъ | *159. *kamisar jañal lu mū-ušel sagat, pa miñ lu ranna kadna mnsu* засѣдатель разѣзжаетъ по округѣ, да мы съ нимъ разѣхались | 160. *tamija torla-jaš'ipsa an most* это не требуетъ разъясненія.

161. *egé, žodi lu nogeña jis* экъ, онъ разѣлся! | 162. *čaras-jink nolmet una lel* морская вода разѣдаетъ раны | 163. *i ma-rana (i rušna) jañsemas* за одинъ разъ (за о. духъ) выпилъ | 164. *mur izagat kadna žats i lucl juš maset* весь народъ разету- пился и далъ ему дорогу | 165. *lu ilbina mū ka lna žats* подъ нимъ земля разетуналась.

166. *tut manem ala* разведи мнѣ огня | 167. *izagat-ulta ver lavilsaman p̄irijita mosl* всякое дѣло разбирать должно съ осторожностью | 168. *tam kalañ tam-puš vojaña jis jim levipas oxtina* этот олень нынѣ разжирѣлъ на добромъ корму | 169. *v̄ir van-kuta esl̄ipsa adim* частое пусканіе крови вредно | *170. *ma mur muxti manta vis ušta kurtsem* я не могу себя найдти прохода.

171. *lu anta i-puš muxti jañil̄ijis* онъ не одинъ разъ проходилъ | 172. *ma talañ at om̄issem* я всю ночь просидѣлъ | 173. *śaras piti ħurbija jil, met voroña togol* море синѣтъ какъ воронье крыло | 174. *lu sam̄iñ ajn-ajna akl̄il̄ita* онъ любить по немногу скоплять | 175. *mos-vanna lunt̄i pakit mans* недавно пролетѣлъ табунъ гусей.

176. *todá, ħoda niñ sema pitsen* тамъ гдѣ ты родился | 177. *miñ uraja ħojsu* мы въ споръ вошли | 178. *ħand̄i jaħ tuzet jogol elta nol joutl̄ijita* Остяки мастера стрѣлять изъ лука | *179. *tal porana van-kutna al-tagana pitil̄ijillet* зимой часто смѣняются | 180. *jimot an mosl lil̄il̄ijita adimot pilna* не должно смѣшивать добраго съ худымъ.

181. *nambir kim tuta an ragil (an mosl)* не надо сора изъ избы выносить | *182. *seda ħagiñot antom* тутъ нечему смѣяться | 183. *lu mit-jaħ lu-lu ħoza tajil* онъ содержитъ у себя работниковъ | *184. *ma luel veš-puñlel sagat sidi vaškazem, jirna alimsa* я такъ его треснулъ по щеке, что онъ съ ногъ свалился | *185. *ñirkuš pudl̄iptata vonda tajta an mosl* обувь не должно пронашивать до дыръ.

186. *lu ma muxti nemolti ħuntsi an tutl̄ijis* онъ мимо меня никогда не пронашивалъ | 187. *niñ ma oxtija moltasa luñt̄issen* ты на меня принасчиталъ | 188. *niñ ma ħoza al ragilt̄ija* ты ко мнѣ не приступай | 189. *kol pa mosl jel eslta* еще припустить надо веревки | 190. *adim antom izagat-ultina ovi tuħril̄ita* не худо всегда двери припирать.

191. *niñ kur oxtija lairtan purimlen* ты на ногу приступаешь тяжело | 192. *lu ulamel izagat manžijis* онъ все платье прирвалъ | 193. *aj ħav̄irem an mosl vana esl̄il̄ita tut ħoza* не должно младенца припускать къ огню | 194. *lovi ħodis̄ eñita pits (v. ħazta pits, v. ušta pitas)* что-то ложадь заржала | 195. *ma luel jurna kim talsem* я его вытащилъ силою.

196. *ar evi urtijilsem, a tam evi an šitsem* высваталъ много,

а этой не удалось | 197. *uñlen lap teñirta* (v. *tuŕra*) зажми ротъ | 198. *luñ pamet an pušlet* лѣтніе жары бываютъ несносны | 199. *jelbi us izagat tinli* прежде было все дешевле | 200. *tami i ħoraz pada* (v. *vorna*) *verim* это для одного вида сдѣлано.

201. *ħandi-ħaĵ van-kuta ħot-ħari logitta sovi an tajlet* Остяки не имѣють обыкновенія часто мыть полы | 202. *tam jug leral mala eslas* это дерево глубоко корни пустило | 203. *lu oxtel kuš ankil senka* на немъ хоть коль колоти | 204. *tami an-nomislaman verim* это сдѣлано необдуманно | 205. *ma an pušlem tam liirtap alta* я немогу эту тяжесть нести.

206. *tam saĵ manem mortla* это платью мнѣ не впору | 207. *ħut ma Pulñacatna usem, an likmilijis manem untlata jemiñ-vojjet* когда яа находился въ Обдорскѣ, не случилось мнѣ находить змѣи | 208. *sud-sir pa-sagat verips i parpiña suditsal* нарушение закона строго судится | 209. *izagat-ulta adim ver vorna senkla* преступленіе наказывается | 210. *kuš mitališem, pa lu an mitasas* нанималъ его, да онъ не нанялся.

*211. *verim ħa'sipsa muž näs una verl* нанесенный ударъ усиливаетъ болѣзнь | *212. *lu rukap artu vers* онъ пропастъ долгу наматаль | 213. *vanda, ħodi lu lomirsal* какъ онъ наморщился | 214. *peññajetna ma sidi lesajim* комары такъ меня накусали | 215. *voĵ ħolimitita kon antom* наживать деньги не легко.

216. *tam-ħo lu oxtija poliš jastas* онъ на него наговорилъ | 217. *mola-kem an mentlišem, an verimen sidi mentta* сколько ни нагибалъ, не могъ такъ нагнуть | 218. *luel mosis tomi oliñpela nomisijita* ему надлежало подумать объ этомъ | 119. *tam-puš niñen justata mosl* тебѣ должно наградить нынѣ | 220. *mis luħolta an volijil* корова не перестаетъ жевать.

221. *levipas undirna an-kavirmipsa elta van-kutli možiñet ullalet* отъ несваренія въ желудкѣ чаще всего бываютъ болѣзни | *222. *ħar-ur izagat jinkiltisa* (v. *jinkna visa*) весь лугъ наводился | *223. *lu sem nita usna lol* онъ стоитъ на виду | 224. *lu manem sit oxtija tus* онъ меня на то навелъ | 225. *tami pailta-ħota mija kavirttu pada* отдай это въ кузницу наварить.

226. *muja ar niñ ħul kavirsen* (e h. *kavirtsen*) сколько ты рыбы наварилъ | 227. *manem verna al torasta* не мѣшай мнѣ дѣлать | 228. *pa-ħo veretna al liłsa* не мѣшайся въ чужія дѣла | 229. *voroiña ħoša pos tajsem, misa togo ħojis* мѣтилъ въ ворону,

поналъ въ корову | 230. *mujna lostasen tam soz* въ чемъ ты мочилъ эту кожу?

231. *lu pilna jurlauna mortalaássu* мы съ нимъ мѣрялись силою | 232. *lu jilba mortalata pits* онъ началъ снова мѣрять | 233. *lu zoza kus-γun adim nomislipsajet nomis oxtina* у него всегда худыя мысли на умѣ | 234. *zodi niñ zomda mansen! zurlman ula, jirna al mana (al zombilsa)* что ты навалился! смотри, не навалился | 235. *zodl-novi semet padlema verl* блескъ солнца мрачить глаза.

236. *an likmatlem taqirmata pal-laket pal-horina* не могу вдѣть серьги въ эту мочку | *237. *ma zoza kurlam oxtina neripsajet* у меня мозоли на ногахъ | 238. *lu zoza zos-jink an kadlsal* у него моча не держится | 239. *lu jil vojet pozatl, arta lu voglal* онъ мотааетъ деньги не свои, а отцовскія | 240. *lu sugom pañijil pañi oxtija* онъ мотааетъ нитки на клубокъ.

241. *çalipsa joztas vojet oxtija* пришелъ моръ на звѣрей | 242. *tam-γadl voz un zolmipsa antom* сегодняшняя выручка денегъ не велика | 243. *vogema tñ tomí puti oxpa zo* кликии сюда того черноголоваго | 244. *mola-lamba lu orkazin γannezo* какой онъ гордый человекъ! | *245. *zodi niñ met zin-ne kor šasna omislen* что ты какъ кикимора за печкой сидишь?

246. *lu ar jaz panna kutina jis* онъ со всѣми разорился | 247. *tam zot-pelak il rozanlata pits* эта стѣна начала обрушаться | 248. *ma kutin jagetna mugolsajim (e h. mugoltsajim)* я окруженъ врагами | 249. *ponimta tami veskat oxtija* прикинь это на вески | *250. *lu arattel oxtija jourasl* онъ на всѣхъ косится.

251. *un tut jugi-paj ala* разведи большой костеръ огня | *252. *lolmimot urtin an ul* краденное не идетъ въ прокъ | 253. *tam jemiñ-zot zoram verl vaš lovata* церковь эта дѣлаетъ красу всему городу | 254. *niñ zoza veš-puñlet virtija jiset* у тебя щеки покрашены | 255. *ma niñ luulan morilalam* я кости тебѣ переломая.

256. *uuman an ontastalen* кричаніемъ не поможешь | 257. *miñ arateuna num-turum lankep ilbina vollu* мы всѣ подь кровомъ неба живемъ | 258. *vos-γo paris takla an seraslal* купецъ безъ барыша торговать не можетъ | 259. *pukitot lottu jubina an mosl jogoš kertta lotimot* купя вещь не должно обращать назадъ купленное | 260. *zoñza-šar talta zo-luñti an rugal* курить табакъ не всякому здорово.

261. *loñis met vozsar šuš-kureket zožar libija* забрался как лисица въ курятникъ | 262. *amp i senkipsa jubina anditlal* собака и послѣ побоевъ ласкается | 263. *niñ ma elta artiot* (v. *moltasot*) *voglen* лишнее ты съ меня запрашиваешь | 264. *mijati manem sem-pordon* дайте мнѣ лекарства для глазъ | 265. *tam jert elta čoda mosl jinki-lodet omislet* отъ этого дождя вездѣ ливы стаеть.

266. *tami jim i tami jim, 'a tami aratel kinza jimisik* этотъ хорошъ и этотъ добръ, а этотъ лучший изъ всѣхъ | 267. *kuš kaddijisem, kadlta kurtsem* ловилъ, но не могъ поймать | 268. *seda joulim izagat-ulta šukalim šukit* тутъ набросанъ всякой ломъ | 269. *mola-kem tala jis niñ jajen* сколько лѣтъ твой братъ? | *270. *lu sidi luel pašlimtas* онъ такъ его ляпнулъ; *lu seda moza-kem pašaltas* онъ тутъ столько наляпалъ.

*271. *mola muñ kutna an-joztantipsa* какая разница между нами | *272. *ma čas sij podltijsem* я чуть не замерзъ | 273. *čot libina vankutli joulta mosl* въ избѣ надобно чащемести | 274. *pa-žo jimaziptata lu samiñ, a lu an jimazal* другаго мирить онъ любить, а самъ не мирится | 275. *muñ jimazipsa versu* мы заключили миръ.

276. *olagun sorim-tagaja čojis* судно на мель стало | 277. *ma talañ šos morsem jert oxtina* я цѣлый часъ мокнулъ на дождь | 278. *čoj rogor ajkol eslis* кто пропустилъ молву? | 279. *ma jelbi naris-juž oxtina jontsem* я прежде игралъ на скринкѣ | 280. *lu luel sorma paits lu-lu senkipsajetna* онъ се извелъ побоями своими.

*281. *lu kuš-kun izagat silovat jim ver vogil, a lu nem-čuntsi nem-čojata silovat jim an verl* онъ всегда извиняется, а самъ никогда не извиняеть | *282. *jim veripsa anta čuu nomnipsa elta volla verišal* благодареніе нерѣдко изглаживается изъ памяти | 283. *noimiltim jaž čuu-nubidla* изнѣженные люди не долговѣчны | 284. *anšiki padal moža janžemalem* изопью чашу до дна | 285. *seda vankrilipsa takla an ul* тутъ не безъ закорючки.

286. *muja sit justa, muja paot* или то скажи или другое | *287. *vož tajipsa čolna oj jožl an mal* имѣніе денегъ не даетъ еще счастье въ руки | 288. *tam kanšta ver volla verim* этотъ искъ уничтоженъ | 289. *ma jurem izagat čoltasem* я всю силу истощилъ | 290. *sidike muñ čolt-čal (čolejit-čadl) manlu* и такъ мы завтра ѣдемъ.

291. *lu suñiltijis met akañ* она одѣлась какъ кукла | 292. *tam*

çot-puñil kirpiç elta ponim us эта стѣна изъ кирпичича кладена была | 293. *men niñ ranna użantlamen* мы съ тобою увидимся | 294. *jim-pelak sem-jira çojis* попалъ въ правый високъ | 295. *tam ço igitta nirit elta soçnemas* этотъ человекъ сорвался съ висѣлицы.

*296. *säkijak tigil sevil çot-lañil ilbina* ласточка вѣсть гнѣздо подъ кровлею | 297. *lu un kalañi-pakit tajil* онъ владѣеть большимъ стадомъ оленей | 298. *niñ met izi ataman, tob niñ tur-sijen şasl* ты ровно какъ атаманъ, только твой голосъ слышно | 299. *niñ sumr veretna şuksalen* ты бездѣлицами занимаешься | *300. *niñ manem urek an malen, voçlen* ты безотступно меня просишь.

301. *muñ tusaju çolim ur-oçlet* (Ber. *çorin uglet*) *oçtina* везли насъ на трехъ саняхъ | 302. *tam pora lu kažiña us* это время онъ весело провелъ | 303. *vanda, lu çuñis juç oçtija* вонъ онъ взлѣзъ на дерево | *304. *lovi uñil-kartna rona, pa sidi mana* лошадь взнуздай да поѣзжай | 305. *lu van-kutna ma oçtija ankirmjill* онъ часто на меня взглядаетъ.

306. *ma artni kadlta jañsem* я вѣдилъ долги взыскивать | 307. *vija keži lajim patşa* возьми ножъ вмѣсто топора | 308. *undir sij ma libemna potarl* внутреннйй голосъ во мнѣ говорить | 309. *seda nemolti sir antom* тутъ никакого порядка нѣтъ | 310. *lu çoça volla jelem antom* у него вовсе стыда нѣтъ.

311. *nomisla jaç* (v. *çanneçojet*) *sidi verlet* безумные люди такъ дѣлають | 312. *lu çanneço-sirla verl; ma tami elta moştalem, lu çanneço-sir an tajl* онъ безчеловѣчно дѣлаеть; я изъ этого понимаю, что онъ безчеловѣчинный | *313. *lu manem kamın-puş veskatla verilijis, no ma an likaştem* онъ меня сколько разъ безчестилъ, но я не сержусь | 314. *lu katpañ ñavirem tajis* она родила близнецевъ | *315. *katpañ lilin-tak tĩmot, madot arsel çalimot tĩs* близнецъ родившійся живый, коего братъ родился мертвымъ.

316. *ma luel il-paitsem mĩ oçtija* я его повалилъ на землю | 317. *ma uż ar-puş kavirtijsem, a niñ çolna neş i-puş an kavirsen* (e h. *kavirtsen*) я ужъ не однократно варивалъ, а ты еще ни одного не варилъ | 318. *senku tam ankil mĩ libija* вбей этотъ колъ въ землю | 319. *çodi at us jim pa mĩ oçtina volta, a arattel litlet tĩm mĩ oçtina kerlata* какъ бы ни было хорошо на чужой сторонѣ, а все желаютъ возвращенія на родину | 320. *tam poç lu*

jim ankelna noimiltsa (е h. *noimiltsa*) этого сына сама добрая мать возмелѣла.

321. *piris imet kuš šitaka, a isagat enkrislet* старухи хоть тихонько, а все ворчать | 322. *lolimda-žo lolimda žoža juž-šopije lolmis* воръ у вора дубинку украль | 323. *jelli aliña pora iska, žun jetna jil* впередь утро хвали, какъ вечеръ наступаетъ | 324. *inzisa ježalt jitot i ulți mantot* спрашивай встрѣчнаго и поперечнаго | 325. *lu jurna ti loñis* онъ вошелъ сюда насильно.

326. *lu il žombilmas ugot elta* онъ вывалился изъ нарты | 327. *tam amp kim vožata* выгони эту собаку вонъ | 328. *lu manem edltas liltipsa elta* онъ вывелъ меня изъ замѣшательства. | 329. *tami už tajipsa elta edis* это ужъ вывелось изъ употребленія | 330. *muñ izagat elba edltasu* мы все вывели наружу.

331. *tam laras kim žadlta* выдвинь этотъ ящикъ | 332. *tam žot-puñil kimla edis* эта стѣна выдалась наружу | 333. *šaras izagat kim joull* море все выбрасываетъ | 334. *lūt noğa elta kim ri-žila* выбери кости изъ мяса | 435. *niñ evillen, a ma an evillem* ты вѣришь, а я не вѣрю; а *ma an kažaslem* а я не согласенъ.

336. *muj-lamba lu žoža kandiñ ankarmapsa* какой у него суровый взглядъ; *muj-lamba lu kutaziñ* (v. *kutiñ*) какъ онъ вздорный! | 337. *lunk žot-pairt libija mosl senkta* надобно вколотить гвоздь въ стѣну | 338. *ma pitsem luel ma lugoslam arat kuta* я включилъ его въ число своихъ друзей | 339. *lu žoiñder žuvat žuñis* онъ влѣзъ по лѣсницѣ | *340. *rep kutpel moža nil* гора до половины видима.

341. *lu žannežo muži vantlale* онъ сквозь видитъ человека | *342. *niñ pa luel sema paitlen* (v. *luel kažalalen*) ты опять его увидишь | 343. *luñna aj-vožiñ volipsa un-vožiñ volipsa kinža mustim* деревенское житье лѣтомъ пріятнѣе городскаго | 344. *anta žadlna, anta atna šitak volpas antom* ни днемъ ни ночью нѣтъ покоя | *345. *tom vanda, sidža ma jañsem* вонъ смотри, я дотолѣ ѣздилъ; *ma tajel vonda jañsem* я до вершины ѣздилъ.

346. *jim ver nem-žontei an ušl* доброе дѣло никогда не пропадетъ | 347. *tami jožtiptim sud-jaž usta moža* это доведено до свѣденія начальства | 348. *li si-vonda ronlet, liel molti pidl* они долить до того, что имъ достанется | *349. *jert* (v. *jom*) *top riemal* дождь только что накрапывается | 350. *tam ver šobiñ ver kinža žua talisal* это дѣло длится долѣ обыкновеннаго.

351. *voj-χol šugatta kińsa velta jim* лучше животное добить нежели томить | *352. *lu vet put tutlilis jogo moža vet versta kut* онъ 5 пудовъ донанивалъ до дому изъ за 5 вереть разстоянія | 353. *tami manem tariml pant oχtija* это мнѣ достанеть на дорогу | 354. *volla leva tam χazimodet* добышь эти остатки | *355. *torim par-dis, jugotsu* слава богу, доѣхали!

*356. *ojañot χoža pa taziñot χoža ar logset; nužaot χoža χun it ul, ar logset kińsa noχ ul* у счастливаго и богатаго много друзей; у бѣднаго коли одинъ найдется, всѣхъ стоить | 357. *aratel veret an verlatan* всѣхъ дѣль не передѣлаешь | 358. *ma niñena litlem tuñtak volipsa* желаю тебѣ добраго здоровья | 359. *mužiñot juremarsajiña jis* больной пришелъ въ забытіе | *360. *χun tam ves muχti manlen, šoma taja* когда эту заволоку проѣдешь, держи прямо.

361. *tam χo an samaśal pa neñ-χo χoža pitsaja vita* этотъ человекъ не любить у другихъ заимствовать | 362. *pitsaja viji-lata mijilata kinza lavirt ul* взаимы труднѣ брать нежели давать | 363. *χolis keži niñ joulmasen* куда ты ножикъ закинулъ? | *364. *joransina muñeu elti joulma* закинь насъ полстью | 365. *tam laras tugorta mosl* этотъ сундукъ должно запереть.

366. *niñ aliña jakta pitsen* ты рано заплелся | 367. *kardiñ-χar ovet jekanna pona* заложилъ ворота на запоръ | 368. *kardiñ-χar izagat χandi-pulinna lap tiz* весь дворъ крапивою заросъ | 369. *vanda, lovet al esla* смотри, не запусти лошадей | 370. *χodi lu tam vuś samaśal* какъ онъ на это вещь зарится.

371. *χalajet muna mala lap χirilita mosl* покойниковъ глупо въ землю зарывать должно | 372. *il roχnimsim šip juž izagat elti šoźmis* обвалившійся яръ всю дорогу засыпалъ | 373. *tugorta utsasem, pa laras an tugorsal* хотѣлъ затворить, но ящикъ не затворяется | 374. *χol-pela mis tabis* куда-то корова затерялась | *375. *loñema ma χoža jetna (Obd. ilana) oliñna* найди ко мнѣ вечеромъ.

376. *mosl loñemata jolta-sagat* надобно зайти сзади | *377. *lu veret partim sagat tami vers* онъ обстоятельствами заставлень это сдѣлать | *378. *muj-verta tami an versen* зачѣмъ этого не сдѣлалъ | 379. *laltta pits met jemiñ-voj* зашипѣлъ какъ змѣя | *380. *lu penkna χarsalтта pits met jevir* онъ защелкалъ зубами какъ волкъ.

381. *lu ma lovem koriñta moža tajis* онъ у меня лошадь

заѣздилъ | 382. *ħodi niñ van-kuta togo jañta pitsen* что ты туда часто заѣздилъ | 383. *ħodis ronĩña regit ponžilet* медленно зрѣють ягоды | 384. *votas jubina kuš-ħun ĉaras oħtina ħumbiñ ellĩpsa ullal* послѣ бури обыкновенно на морѣ бываетъ зыбь | 385. *pum ĵimas sevĩrsal* сѣно хорошо косится.

386. *top sojpet joulmaset* сдва закинули мрежи | 387. *ma in jeremĩpsana ullem* я теперь въ самой крайности | 388. *tam nuj sora tunksal* это сукно скоро минится | 389. *kat pud ĥoga lotim us* куплено мяса два пуда | 390. *veškat ħanneħo ħugotta nuža an tajil* честный человекъ не имѣеть нужды лгать.

391. *mola-lamba ma niñen vanliĵslem* каковъ я тебѣ кажусь? | 392. *lu sogol izagat porĩtsale* онъ всю доску извергълъ | 393. *in lanta ellata pora* теперь пора хлѣбу всходить | *394. *lavĩlta mosl, sora muj ajiłta kužaj ħot elta manl* выжидать надобно, скоро-ли выидеть хозяинъ изъ дому | *395. *kalañet mejil-tarisa lonsat* поставьте оленей въ рядъ.

396. *iñija manem kalañet* (Ber. *vĩlet*) *tam oħolna* (Ber. *uħolna*) *kiřimotet* продай мнѣ оленей впряженныхъ въ эту нарту | *397. *ne-vĩlet* (*ne-kalañet*) *puslajit pela* доять-ли оленьихъ самокъ? | 398. *kalañet i-raja vozattata mosl* надо оленей согнать вмѣстѣ | 399. *ma ħoža kur lar ovĩmtas* у меня нога затекла | 400. *kur oħtina ħodis puulas* венухло что-то на ногѣ.

401. *maviñ lopsaħ-nañ ĵim ĵimĩltip poñĩpsa elta* медовая лепешка лучшій пластырь отъ вереда | 402. *kaži, madot elta upted kerĩdlalet* болѣзнь, отъ которой волосы падаютъ | 403. *sem-kaži, ħun semet pugĩlet i viridet* болѣзнь глазная, когда глаза распухли и красны | *404. *mus-kaži, ħun sožel undir kat-pelak sagat togo ĵim-sal, sidi, neš ĥogaltĩta an možitlet* болѣзнь коровья, когда кожа прцрастаетъ къ бокамъ, такъ что они и двигаться не могутъ | 405. *ullata kaži, ħun navĩrem ħoža penket etlet* болѣзнь бывающая, когда у младенца выходить зубы.

406. *ma ħoža og kažiil* у меня голова болить | 407. *ħos-ĵink jogoš kadĩpsa šenk adim* задержание мочи очень вредно | 408. *pank elta ošama ĵis* съ дурмана одурѣлъ | 409. *luel jañĩpsa-sirel sagat moštala* его признають по походкѣ | 410. *lucl važa vogla* его вызываютъ въ городъ.

411. *madot ħuntsitelna isagat senkla* котораго всегда бьютъ | 412. *lucl muħti nila* его сквозь видно | 413. *seđa uš i.olĩjim nila*

туть видно ужъ лизано | 414. *jelna olakun nila* вдали судно видно | *415. *kašič, žun 'ažna žaltiptala; no izagat naž pela uraltipsa antom, žun lēla žaltiptala* весело, когда моряють со смѣху; но вовсе не до смѣха, когда моряють голодомъ.

416. *luel žosna-žota viša* его взяли подъ карауль | 417. *luel varasna voziksa* его лозами выскли | 418. *luel sopekna sumtiptasa* его обули въ салогі | 419. *luel kardina ponsa* его заковали въ цѣпь | 420. *luel Ivanna nemitsa, a lu luēl nemitsal Petrna* его назвали Ивановъ, а онъ самъ назвался Петромъ.

421. *tam ver ma ožtija ponsa* это дѣло на меня наложили | *422. *ma žoža žul izagat ara viša* рыбу у меня всю разобрали | 423. *muñeu muj mosl izagat tusa* намъ всего навезли | 424. *žot tunktata pitsa* избу начали мшить | 425. (*vina*), *madot libetna, esliša čaras-jinka* которое въ сосудахъ, олускали въ морекую воду.

*426. *žojat unt-ur tutna vizitsa* кто-то лѣсъ заналиль | 427. *ma torijipsana višajim* меня дрожъ взяли | 428. *lu izagat put-žuliñi senkim* онъ весь избить до синевиць | 429. *tami tombija pitta an tijil* это нельзя миновать | *430. *ležatim us, pa an ležmas* было ужъ лажено, да не сладилось.

*431. *ma žuntsitelna puñla manilasem kutasipsajet elta, i tam pora ožtija ar-urna tarijilasem puñla manta, pa puñla manta 'kum antom us* я всегда избѣгалъ соръ, и на этотъ разъ всячески старался избѣгнуть, но не могъ избѣжать | 432. *oččamiña alipsa verta siršna, mada tarmatipsa likmipsa elta ul* глупо дать общаніе, исполненіе котораго зависить отъ случая | 433. *lu jim-žajič nebek lu murel elta tajil* онъ имѣеть одобреніе отъ всего общества | *434. *sorni-žan šenk un jim verl* государь оказываетъ великія милости; *žan lu murel samiča tajil* государь любить свой народъ | 435. *višič-žič ponipsa ul jena nomsiñ sud-žajet jim-ver* прививаніе оспы есть истинное благодѣяніе попечительнаго правительства.

*436. *žojatžoj žoraza mosl mur-verna ontastata* всякое лице повинно помогать въ общественной бѣдѣ | 437. *žoj ičm mül mus-tija an tajil, si-žoja an ragal si mūna volta* кто отечество не любить, тотъ не достоинъ въ немъ жить | 438. *tarinlipsajet i veritipsa justam takla an žičlet* труды и терпѣніе не остаются безъ награды | 439. *ar žojatet lañalet ojañetna ulta, pa šimil jaž si vol-*

pas šitlet всё хотять быть счастливыми, но не многие успѣвають въ этомъ | 440. *lu çallipsajiñ untlipsa vers vina janšta* онъ сдѣлалъ гибельный навѣкъ пить вино | 441. *muñ ñogaju undrel pisiña verim* внутренность тѣла нашего чудесно устроена.

442. *niñilan justam ar turum oxtina* (Wied.-Hunf. kiad. Máté 5, 12. *niñilan un justam ull turmet oxtina*) мзда ваша многа на небеси | 443. *torim jerdil* (v. *jomil*) *veškatodet oxtija i veškatlaodet oxtija* (Máté 5, 45. *jert kill veškatodet i veškatla çojet oxtija*) господь дождить на праведные и неправедные | 445. *çim çojat mola jastal* ежели кто либо скажетъ (Máté 21, 3. е. к. ск. вамъ что нибудь) | 445. *šimilna manem veškat usen, ar oxtina niñen losl-talem* въ малѣ былъ мнѣ вѣренъ, надъ многимъ тебя поставлю (Máté 25, 23).

446. *i vantset çala-juç elta kevi puñla kertim* и видѣли камень отваленъ отъ гроба (Lukács, 24, 2) | 447. *oliñna jaziñ us, si jaziñ torim çoça us, i torim us jaziñ* въ началѣ было слово, и слово было у бога, и богъ былъ слово (János ev. 1, 1) | 448. *pal-puñil çatsipsa i polsiñna lakipsa terpits Jisus Xristos* заушеніе и заплеваніе потерпѣлъ Иисусъ Христосъ | 449. *an mosl nemolti verna ñultsata* не должно ни въ чемъ заклинаться | 450. *torim jena* (v. *šopp*) *verel vek keža ul* истина господня пребываетъ во вѣкъ.

451. *lu nurtipsajel elta nemçojat an çontl* отъ мести его никто не убѣжить | 452. *torim izagat-ulta samenna ragilta* возлюби бога всѣмъ сердцемъ твоимъ | 453. *niñ jii-ankilan jima tajal* почитай своихъ родителей (v. ö. Tiz par. 5, fent 141. l.) | 454. *torim azel jem-pelak sagat omsis* возсѣль о десную бога отца (Hitvall. 6, fent 140. l.) | 455. *çodi sagat luel pušta tami verta* какъ ему мочь это дѣлать.

456. *sem vantman luel torim roman etas* въ видѣніе вдругъ предсталъ ему богъ | 457. *torim pog pernağa loñis Jordan judanna Ivan elta* господь крестился во Іорданѣ отъ Іоанна | *458. *peš-puñillam tokinset šukatipsana* лядвея моя наполнимая поруганія (v. ö. Zsoltár 38, 8) | *torim azi çultma ma pojiksipsajem* услыши господи моленіе мое | 460. *jim-sam ovet muñeu punža* милосердія двери отверзи.

461. *ankirma miñ oxtija jim-semna* воззри на насъ милосердымъ окомъ | *462. *ankirma jezik torimije miñ kažilau oxtija* призри господи немощи наши | 463. *jemiñ torim, jemiñ tak, miñeu hatsa* святой боже, св. крѣпкій, помилуй насъ | 464. *ma lilem edlta ma kutiñ-jaxlam elta* изведи душу мою отъ врагъ моихъ | 465. *Xristos sema pits, sijn.iltat* Христосъ раждается, славите.

466. *aradeuna mosl torim sijaltata* всѣ должны славить господода; *lu nemet turmet moža nox alimtta* вознести имя его до небесъ | *467. *ma samet niñena taštima ul, jezik torimije* готово сердце мое тебѣ боже | 468. *niñ nomsen šukašta šosna torim voga* (v. *kašta*) призывай бога въ часъ скорби | 469. *pojkipšajeñ sem-jinket torim ježalt šožimlu i torimna miñeu žullaju* слезы умиленія проліемъ къ господу и господъ уемышитъ насъ | 470. *torim numbi-verel užla* величіе божіе безпредѣльно.

471. *kul jim-ver elta žannežo puñla tül* дьяволъ отводитъ чловѣка отъ добраго дѣла | 472. *adim veret elta uksimapsa jim-ver ul* отвращеніе отъ злыхъ дѣлъ есть уже добродѣтель | 473. *pernajijñ-žoja nox ul kreket eslipša* для христіянина важнѣе всего отпущеніе грѣховъ | 474. *kreket sistamtijipsa oliñpela kuš-žoja unpaña mosl tarinlata* объ очищеніи грѣховъ долженъ всякой болѣе всего стараться | 475. *izagat-ultot numbija lavilsa šenk vina jansipsa elta* наче всего берегись пьянства.

476. *šenk vina jansipsa elta numbi adim ullal* отъ пьянства величайшій вредъ будетъ | 477. *nemoltina an mosl sidi uksimtta žodi vina numbi janzipsana* ничѣмъ не должно такъ мерзить, какъ пьянствомъ | *478. *kutsimotet oxtina, met pa-sožna juumodet oxtina, vandilipsa mosl* надъ пьяными, какъ надъ безумными, надобенъ надзоръ | *479. *žoj moštantijil, sit kreket verl* кто гадаеть, тотъ грѣшитъ | 480. *žoda nultipsa, seda i kreket* гдѣ клятва, тутъ и грѣхъ; *rožra nulttot sormiñ kreket lu-lu oxtija vil* ложно клянущійся смертный грѣхъ на себя принимаетъ.

481. *sormiñ kreket verl si žo, madot lu lamba-žojela adim verl* смертно грѣшитъ тотъ, кто ближнему вредить | 482. *miñ kreka an jukanlbu miñ lampra-žannežojet oxtina nažta* мы не вмѣняемъ въ грѣхъ смѣяться надъ ближимъ | 483. *žoj an jimaltijil, kreket verl lu vornelna; žoj atmiš jimaltal, kreket verl torim i žannežojet ježalt* кто не лечится въ болѣзни, грѣшитъ противъ себя; кто лечитъ дурно, грѣшитъ противъ бога и людей | 484. *aratel žannežojet*

krekiñet всѣ люди грѣшны | 485. *kajitipsa numbi kreket sistaml* (е h. *sistamtl*) исповѣди самыя тяжкія очищаютъ грѣхи.

486. *torim elta paltot krek an verl* богобоязливый не грѣшитъ | 487. *adim jaz nomis-veripsa oxťija al mana* (v. *al jaña*) не ходи на совѣтъ нечестивыхъ | 488. *tuñ rant jemiña jita niñilana alsal* прямой путь ко спасенію вамъ доказывается | 489. *perna-jñ-jaz pernana lavilla* (v. *šaviñila*) христіанъ крестъ ограждаетъ | 490. *jim verta çanneço, kuš vera pitl, izagat ojañ* добродѣтельный человекъ въ самомъ несчастіи можетъ быть счастливымъ.

491. *çoda torim vola ul, seda izagat veret jemiñet* гдѣ воля божія, тамъ всѣ дѣла священны | 492. *torim lu kažel* (v. *volajel*) *liramtl* (е h. *liramtl*) *luel musjata çaza* богъ открываетъ волю свою любящимъ его | 493. *torim çoça veškatiñ jaz ar* у господя много праведныхъ | 494. *jim-verta jaz lilet kažiña ullet veškatoðet panna* души добродѣтельныхъ ликують съ праведниками | *495. *muñ çaneu veriçe çoramťim arattel torim oš-liletna* государь нашъ преукрaненъ всѣми дарами божими.

496. *çoj sud-vei ježalt jersal, sit torim ježalt jersal* кто противится власти, тотъ богу противится | 497. *torim unañ lu jemiñ-jazlal kutna* дивенъ богъ во святыхъ своихъ | 498. *torim çana ul arattel çanneçojet oxťina* господь царь надъ всѣми людьми | 499. *torim još verlaotet sagat nuridl* рука господняя метить за неповинныхъ | 500. *muñ ontastipsajevu torim elta* помощь наша отъ господя.

501. *torim çoda-mosl turum oxťina i mñ oxťina vol* богъ вездѣ на небеси и на землѣ живетъ | 502. *torim mur iłltas* богъ создалъ міръ; *torim takla nemolti an ul* безъ бога ничего не существуетъ | 503. *torim ronl lu likelna* господь коснитъ во гнѣвъ своемъ | 504. *torim samiña tajil rom-ço* богъ любить кроткаго | 505. *torim ježalt mosl rommalšata* должно смирять себя предъ господомъ.

506. *torim -tajim ne ul anki i evi* богородица есть мать и дѣва | 507. *torim jur veļipsana nerijil* сила божія въ немощи совершается | 508. *çanneçojet mñ oxťina met juš-jogart oxťina vojilet* люди на землѣ какъ на распутіи | 509. *kuš-mada perna-jñ-ço pil-çoja jil vek-keça-ulta nubitna* всякій истинный христіанъ будетъ причастникомъ вѣчной жизни | 510. *nubit sogonta pulañ paltariñ sud oliñšal* при кончинѣ вѣка настанетъ страшный судъ.

511. *an-evijitotet torim elta jouliñ (v. çazi n) çatlna puñla joulmašalet* невѣрующіе будутъ отвергнуты богомъ въ послѣдній день | *512. *torim poga eviltodet i-sirbodet; çoj Jisus Xristos unltipsa çulindl i si sagat nerijil, sit lu sirbotel* вѣрующіе въ Христа сына божія ближни между собою; кто слушаетъ учение Иеуса Христа и по немъ поступаетъ, тотъ ближній его | 513. *torim evilipsa takla i pernažiña juupsa takla turum nubit volipsaja nem çojat an eslsal* безъ вѣры въ бога и крещенія вѣчной жизни никто не наследуетъ | 514. *çanneço sorimla ullal top torima evilipsa i jim-veret sagat* человекъ бываетъ безсмертнымъ только по вѣрѣ въ бога и добрымъ дѣламъ | 515. *izagat-ulta verna torim veï oçtija ponša* во всемъ полагайся на власть божію.

516. *torima pojikša pa lu oçtel i najiša* молись богу и уповай на него | 517. *pernañ-ço, nomman taja niñ vorinna šošmim jemiñ vir* христіанинъ, помни святую кровь за тебя проліянную | 518. *pernažiñ-ço nemolti elta an tištal; no pojikšata nomisna torim çoža joçilijil i najištal* христіанинъ ни отъ чего не унываетъ, но притекаетъ съ молитвою къ богу и уповаешь | 519. *pernaja loñtotet tiłšalet jinkna i jemiñ lilna* крещающіеся отрождаются водою и духомъ | 520. *çoj kuš pirsammimna pernaja loñil, sistama jil torim ježult met aj ñavirem* кто крестится хоть въ старости, будетъ чистъ передъ богомъ какъ младенецъ.

521. *pernaja loñiltada pulañ mijšal lil-lavilta torim-levi* съ христіанскимъ именемъ при крещеніи дается и ангелъ хранитель | 522. *torim çot pojikšal tom jaç sagat, madet vir šožimlet çan vorna i tiim muul vorna* церковь молить за тѣхъ, кто проливаетъ кровь за царя и отечество | 523. *jemiñ-çot pojikšal torim-çotet omdimodet oliñpela* церковь молить о создателяхъ храмовъ божіихъ | 524. *jemiñ-çot (Ver. uskü, torim-çot) mos-vanna jemiña verim* церковь недавно освящена | 525. *Osip jemiñ evi Marija još-kadlim iki us* Иосифъ былъ обручникъ св. дѣвы Маріи.

* 526. *Jisus Xristos jogotta moža torim liramtipsa verilš jelli (ulta ver) jastim jemiñ iket elta* до пришествія Ис. Христа богъ откровеніе давалъ чрезъ пророковъ | 527. *katra jastantipsa torim veres Avraam panna, a jilivot kits Jisus Xristos elta* ветхій завѣтъ сотворилъ господь съ Авраамомъ, а новый послалъ чрезъ Иеуса Христа | 528. *torim mü-ılbija voçbilijis eltata luel veškata volimodet* богъ нисходилъ въ адъ, чтобы вывести праведниковъ |

529. *torim poltmas zannezo libija libiñ i sorimla lil* богъ вдунуль въ чловѣка душу живую и безсмертную | 530. *oliñ ini tiiltim oliñ zo zon-loz elta* Евва сотворена изъ ребра Адамова.

531. *torim lu nomsela luel pons* богъ вложилъ ему въ мысль |

532. *torim an uksintas mū oztija vogolta* богъ не возгнушался сойти на землю | * 533. *torim pog Jisus Xristos terpits poloyna lakipsa, miñeu opida terpitta šenk mosl* господь Исусъ Хр. претерпѣлъ оплеваніе, намъ ли не сносить обидъ | 534. *perna oztija ellas lu kaželna* вознесся на крестъ волею | 535. *evilipsa sidi lavilman tajat met sem-porož* блюдите вѣру какъ зѣницу ока.

536. *evijipsa-sir kat-žoš-jañ nak elta ul* символъ вѣры состоитъ изъ 12 членовъ | 537. *ullet simis evijipsalodet, madet kutelna kevilal eviđlet* есть изувѣры, которые сконяютъ другъ друга | 538. *an-evilipsana jersimotet ronas kuš kerlalet, pa šoma izagat žuntzi veškat evijipsa žoža kerlalet* закоснѣлые хотя медленно обращаются, но непременно все обратятся къ истинной православной вѣрѣ | 539. *tami žuuntelna manem kajitta pur* это мой давнишній духовникъ | 540. *lu miñ žoža top i arijita-žo* онъ у насъ одинъ пѣсенникъ | 541. *anta mostipsa niñen malem met Juda* не лобзаніе тебѣ дамъ какъ Іуда.

Jegyzetek.

3. sz. A *širam* (ломоть «darab, szelet») szót, mely csak itt fordul elé, igazolja a vogul *širäm : nan-širäm* «ein schnitt brod».

33. *šogirsalan* — lehet bár *šogirtsalan* helyett, mert Vologodszki többször kihagyta *lts v. rts*-ből a *t-t* (pl. 226. *kavirsen*, 248. *mugolsajim*, 320. *noimilsa*); szótárában az inf. alak *šogirtta*, de csak ebből még nem következik egész bizonyosan *šogirt-* igető, minthogy néha fölösen is írja a kettős *tt-t* (pl. *tugortta* zárni, a melynek töje csak *tugor-*: *tugrim, tugrep, tugripsa*).

45. *tuñal-tal* tkp. «tavali tél»; v. ö. Ahlqvist szót. *tunel tovi* «vergangenenes frühjahr». Hunfalvy szót. (NyK. XI, 134) *tungal* alakban adta volt e szót, s ezt későbbben (209. l.) kiigazította *tunjal-vá* (= *tuñal*, тунял); de hibásan fordítja az egész *tunjaltal-t* «tegnapi»-val, mert azt sejtí, hogy talán = *tum-gadl-al*, azaz 3. szem. birtokos-ragú.

50. *magad-çal* (e h. *-çadl*) «вчера, tegnap»; de megint a *magad* is csak *magadl* helyett való, melynek teljesebb alakját a *molgadl* «tegnap» őrizte meg (= vog. *mol-katel* вчера). A *magad-çal*-ban tehát kétszer van meg a *çadl* (*çatl*) «nap» szó.

61. *likmipsana* h. ez volt írva: *liktipsana*, olyan alakú írott *t*-vel, mely gyakran hasonló az írott *m*-hez. Másutt csak *m*-es alak fordul elő: *liknipsa* случай (eset, alkalom), *likim*- v. *likmi*- igétől.

67. *nim-çojat*; többnyire *nem-çojat*; de Vol. szót. kiteszi mind a két alakot (кто: *nimçojat*, *nemçojat*).

80. *sagattal*: *sagat* az *-l* 3. birt. raggal.

90. *moj-lankir çaj* поѣзжане, kísérők, kísérő nép (t. i. lakodalmi, *moj*-). Különös itt a *lankir* szó, mely különben «váll»-at teszen; jóformán egy külön *lankir*-t kell fölvennünk, «menet (zug), kíséret (gefolge)» jelentéssel; mert *moj-lankir* nyilván «hochzeitszug». Ezzel a *çan-lankir ço* «tanácsos, senator» is magyarázható, mint «fejedelem (*çan*) kíséretebeli (*lankir*) ember».

102. *mosvanna* (недавно) nyilván összetétel: *mos-vanna*, mert *vanna* magára is «közel» (térben, időben); a *mos* előszó alkalmasint a *mos*- «kell» igéhez tartozó (kopott végű igenév) = *moza* (*moza-kem* 270. sz.); így *mos-vanna* tkp. «kellő-közelben = igen közelben» (időről: igen nem-régen, csak a minap).

141. 142. *ašnal* вблизи (közelben) Vologodszki szótárában csak egyszer van kiírva, s a fölhozott két példamondatban csak rövidítéssel (*a*.) kitéve. Föltűnő, hogy egyebütt nem fordul elő a «közel» fogalom kitételére (*van* és *lep* mellett); egész alakja is különös, mert *-na* ragos locativus kellene. Így az *ašnal* aligha hiteles; eredhetett olvasóhibából (pl. *lepna* лѣпина helyett).

148. tkp. «még fölkelni is erő nincs» = még fölkelésre sincs erő; a *než* (*neš*) «sogar, даже» után álló *ne* egynek látszik azon *nem* nyomatékosítóval, a mely tagadó mondatban a kérdő (illetőleg határozatlan) névmás elé járul (*nem-çojat* НИЧТО, *nemolti* e h. *nem-molti* НИЧТО).

158. по домамъ «házak szerint» = kiki a maga házába; *çot-lal lakka* mintegy «házaik körébe», szerte széllyel való házaikba.

159. *kadna mansu* = разѣхались; pedig ebben a разъ *nem* «ketté, szét», hanem «ide-oda, mindenüvé»; jobban illenék *lakka*.

170. *manta vis* «menő lyuk» = проходъ (durchgang, passage).

179. *al-tagana p.* = смѣняются, váltakoznak (t. i. lakóhelylyel, lakóhelyüket változtatják); szószerint «*al-helyre*» eseegetnek. Hunfalvy *al-taga-t* «közhely»-nek fordítja, az *al-t* ugyanannak vevén, a mi ebben van: *al-χo* paraszt (közember); pedig itt nyilván «más, továbbvaló» értékű *al-val* van dolgunk, a mint jelesen *al-tagaja tuupsa* «отдаление, távoztatás» mutatja meg. Reguly osztják szójegyzékében előfordúl *al-tagan* = vog. *elä* «előre, tovább».

182. *íagiñot antom* nevetni-való (ridiculum) nincs; *íagiñ* смѣшный; a Hunf. (szót. 94. l.) fölhozta *íaxiñ* szót nem találom Vol.-nál; Ahlq. *íaxiñ* lächerlich.

184. *jirna alimsa* leesett a lábáról; tkp. «oldalra emeltetett»; v. ö. 234. *jirna al mana*.

185. *puđlipta-* еквозить, пронашивать (átlyukasztani, elnyúni); v. ö. vog. *put-* «bökní, taszítani».

211. *näs* (нишь) = *neš* (*než* 148) даже.

212. *rukap* csak itt fordul elé; értelme «roppant sok», de jóformán csak átviteles alkalmazásnál fogva (így az or. *пропасть* is, mely tkp. «abgrund»); eredeti jelentését még sejtünk sincs módunkban.

222. *jinkiltisa*: vége *-sa* h. *śa*-nak volt írva; *jinkilt-*, meg *jinkna vi-* (tkp. vízzel venni, elfoglalni) наводнить, elárasztani. *

223. *sem nita usna* tkp. «szem-látó határban» = in conspicuo.

237. *neripsa* мозоль, schwiele; tkp. трение reibung, *ner-*igétől.

245. *χin-ne* (Ahl. *χin-nē*) кикимора, gespenst; a *χin* jelzővel lehet bár ugyanaz a *χin*, mely rossz betegséget jelent (pl. *visin-χin* himlő, tkp. «lyukas-*χin*»); adj. *χiniñ* aussätzig (Máté, 10, 8).

250. *jourasl* косится, átvitt értelemben: «görbén néz».

252. не идетъ въ прокъ «gedeiht nicht, fruchtet nicht»; *urtiñ* = *vurtiñ* (Obd.) полезный (Ber. *jurtiñ*).

270. *moza-kem* nem felel meg szorosán az or. «столько, annyi»-nak, mert ez *si-kem*; *moza* (tkp. *mozá*) mint a *mos-* «kelleni» (*mosl* kell) igétől való névszó (v. ö. *χal-tól χala* halott) alkalmasan «kellő»-nek érthető, s így *mozá-kem* tkp. «kellő-nyi, kellő-nyire», azaz: «a mennyire kell» = derekasan (megpacsolta).

271. *an-joxtantipsa* különbség, разница, tkp. «nem-joxtan-tipsa»; ennek igéje *joxtant-* mint a *joxt-* «venire» frequentativuma,

reciprocumnak értve = «convenire» (v. ö. *senkant-* verekedni: *senk-* ütni; *an-j.* tehát tkp. «non-conventio»).

272. *zas* nem «elég», a mint Hunf. szót. adja, hanem «почти, чуть не (majdnem, csaknem)»; Ahlqvistnál is találjuk (5. l., eredeti mesében: *zas zalmal* majd meg nem hal).

281. *silovat jim ver* kérő szólás, mely szószerint ezt teszi: «annyi (*si-lovat*) jót tégy» = sei so gut, сдѣлай милость (szó szerint: tégy kegyességet). E szólás Ahlqvistnak eredeti textusaiban is fordul elő: *silovat jim vera, etalta manēm noman* «thue die gnade (сдѣлай милость), lass mich aufwärts ausgehen»; 12. l. *silovat jim vera, esla* «thue die gnade, lass mich los»; s *silovat jim* helyett rövidebben *sijamat*-val (*si-jamat* «azt a jót») 14. l. *sijamat verate, panna tūvate* «thuet die gefälligkeit, bringt ihn mit». Itt az orosz szöveg szószerint így hangzik: «er entschuldigt sich immer, aber er selbst entschuldigt niemals», s azt akarja mondani, hogy «ő mindig szép szóval kér, de ő maga ilyen szép kérést soha el nem fogad». Ez értelmet még világosabban mintsem az orosz szöveg fejezi ki az osztják, szószerint: «ő mindig ,annyi jót tégy‘ [szólással] kér, de ő soha senkinek annyi jót nem teszen» = «ő mindig szivességet kér, de ő maga soha senkinek nem tesz szivességet». Mondatunk orosz szövegéhez ragaszkodva, Hunfalvy hibásan határozza meg a *silovat* értelmét «bűn»-nek (вина); de Ahlqvistot is tévedésbe vitte az orosz «сдѣлай милость», hogy szótárában a *silovat*-ot (meg *sijamat*-ot) «gnade, gefälligkeit» szókkal fordította.

282. *anta zuu* «nem hosszú (nem hosszúra, nem sokára)» mást mond mint az or. *нерѣдко* (nem ritkán).

287. *zolna* еще «még», hiányzik Hunf. szótárában.

296. *säkijak* fecske (Ahlq.) = H. *šakijak, sikijak* (Volog.).

300. «te nekem *wrek*-et nem adsz, kérsz»; *wrek* nem általában «határ, vég» (Hunf.), hanem «срокъ, termin, frist»; a szó maga is az oroszból való = *урокъ*, szintén «termin, frist».

304. «*lovat* zabolával tégy-rá (*pona*) = «fölzabolázz *lovat* (взнуздай)»; szintilyen 367. *ovet jekanna pona*; 419. *luel kardina ponsa*; szakasztott ilyen szerkezet divatos a vogulban: *vogK. per-nel punuzv* keresztrel rá tenni vkit (= keresztelni); v. ö. Ahlq. 7. l. *luel imina vilem* «ich verhairate ihn» és *vogB. pim nëel vilem* «fiamat megnősitem».

313. *verilijis* h. a szótármásolatban *veriljps* van; olvasó hiba.

315. *lilīñ-tak* «живый, élő», tkr. «lelkes-tak»; a *tak* itt még nem a közönséges «плотный, крѣпкій (fest, stark)» értelmével szerepel, hanem a vogul *tajl* «voll, ganz»-nak felel meg; a Kältesmajt 10. szakaszában (Hunfalvy, Vogul föld és nép 147. l.) található a *lilīñ-tak* mása: *lilīñ-tajl* «élő», mintegy «lelkes-tel», azaz «lélekkal-való egész». Szintígy magyarázható az osztják *kitemtak* (Ahlq. 12. l.), *kitimtak* (Vol.) «alle beide» (ebből: *kiteñ-tak*) = «kettővel való egész».

340. *nil*, helyesen *nila*, mint a *ni*- «videre» igének passivumbeli præs. 3. sing. alakja (videtur = apparet); így (*nila*) adja különben Vol. a szótár sorában a видимо-t; v. ö. 414. sz. *olakun nila*.

342. *sema pait*- tkr. «szembe ejteni, szemre kapni» = megláttni; v. ö. *sema pit*- «szembe esni» = mutatkozni, világra jönni, születni.

345. *sidža*, доголь, addig» ebből: *sid-uža* (uš határ); v. ö. *muj-uža* «доколь, meddig».

349. *riema*- mint mom. képzős igető a *riit*-, *riilt*- «брызгать, spritzen» igéhez tartozik; Ahl. *rī*- (præs. 1. *rīlem*) herausspritzen; v. ö. vogB. *rägi* «pluit», *vit rägi* (брызгаются).

352. *jogo* itt nem a közönséges «vissza, zurück», hanem különösen «haza» értelemmel van használva (v. ö. osztIrt. *joχ*, surg. *jok* «nach hause» Castrén); az egész *jogo moža* (bis nach hause)-nak megfelel a vogB. *ju mqs* (Väதாகum 10. szak. *ju mqs toko ti alntitü*).

355. слава бору-nak mint sajátos szólás megfelel *torim pardis* tkr. «isten parancsolta (úgy akarta)».

356. *ar logset kinsa noχ ul* tkr. «a sok barátoknál feljebb van»; kis eltérés az orosz szövegtől.

360. *ves* Hunf. szerint «folyóköze» volna; de Volog. csak az orosz заволока mellett hozza föl, ez pedig a Dahl-féle nagy szótár szerint: «поемный лугъ (elárasztott, víz alatt levő rét), пожня (alant fekvő rét), лёсъ подъ наволокою (árvizes berek)». E szerint *ves* «rét», kül. «árvizes rét (láp)»; össze is vethető a vog. *vanzi* (vogL. *vanže*) «pázsit» meg a zürj. *vež* «wiese». Hogy az ilyen заволока az utazónak nem igen kedves hely, kifejezi ez a másik osztják neve: *kul-taga*, szósz szerint «ördög-hely».

364. *jopansi* полеть (decke aus wolle, pelzwerk stb.; schlitten-decke) = *jopañzi*, *jebünzi* filz Ahlqv.

375. *oliñna*, az orosz ellenében fölös szó: «elsőben, kezdetben» (tehát *jetna oliñna* kezdő estekor).

377. *veret partim sagat* «a dolgok parancsolata szerint» (tette ezt) = körülmények által indított (обстоятельствами заставленъ) ezt tenni.

378. *muj-verta*: lásd fent 136. l. *mola verta*.

380. *zaršalтта*; a kettős *tt*-re nézve lásd a 33. számhoz való jegyzetet; Ahlq. *zaršallem*, praes. 1. sing.

394. *ajilta*, az orosz ellenében fölös szó: *sora muj ajilta* скоро-ли нескоро (медленно).

395. *mejil-tarisa* (Volog. szót. még így is: *meil-tarasa* сряду; Hunf. szót. *meil-targasa*, sajtóhiba) — «въ рядъ, sorba, rendbe»; ezt jóformán úgy kell érteni, hogy «sorba egymás mellé»; megvan a vogulban is (csak hogy Reguly magyarázat nélkül hagyta): *mail-tars* v. *äk mail-tars*.

397. *puslajit pela* доятъ-ли? még egy példája azon *pela*-nak, mely Máté 7, 16 fordul elő kérdőmondatban, s melyet Hunfalvy «vajjon»-val értelmez. De meglehet, hogy voltaképen nem kérdő szó (= ли), hanem a vogul *pel* «auch»-nak felel meg, mely gyakran az állítmány-igéhez is csatlakozik; így pl. a mi osztják mondatunk ezt tenné: «melkt man die rentierkühe auch?»

404. *togo jimšal* «прирастаетъ, wächst an», tkp. «oda jimšal»; a csak itt eléforduló *jimša*- ige tehát «nöni, crescere»; eredetére nézve azt vélem, hogy *jim*-, melyhez meg refl. *-ša* járult, a *ji*- «venire és fieri (válni)» mom. *-m*-képzős származéka, mely a vog. *jēmt*-, *fejmt*- «fieri»-ben is megvan; sőt meglehet, hogy egészen a vog. *jēmt*-vel egyező *jimt*-hez járult a *-ša* (*jimša*- e h. *jimtsa*-).

415. вовсе не до смѣха, es ist gar nicht zum lachen; *naγ pela uraltipsa antom* «nevetés felé nincs figyelem (ügyvetés)» = eszükbe sem jut a nevetés.

422. *ara viŧa* разобрать; Máté 7, 6. *ara manžita* (Ahlq. *āra mañžī*- разобрать, szétszakítani, széttépni): Vol. szót. *ara* разно. Tartozhatik bár ez az *āra* az *ār* «sok»-hoz, tkp. ezt jelentvén: «sokra, t. i. sok részre».

426. *χojat* . . . *vizitsa*; *χojat*-ról elmaradt a *-na* rag (instructivus értékkel): v. ö. 320. *ankelna noñmiltsa*; tehát így kell: *χojatna* . . . *vizitsa*.

428. до синевиць «bis zu blauen flecken»; *put-χulīna* «üst-piszkossá (kormossá, feketére)».

430. *lešmas*: Volog. szót. *lešmal*, v. *lešmil* годится, *lešmim* годный.

431. *kum antom us*; az or. не могу (non potui)-ból könnyen kivehetjük bár a *kum*-nak e jelentését: «tehetség», a melyet Hunf. szót. ugyancsak e mondatból föl is vett. De az osztják szöveg nem felel meg mindig teljes hűséggel az orosz értelemnek; s ezenkívül a *kum* még egyszer fordul elé Volog. szótárában: *kum an-matot* «*kum*-ot nem adó» = «безотступный (unablässig, zudringlich)», s itt inkább «béke»-vel látszik fölérőnek. Vagy pedig úgy értsük-e a «*kum* nem-adást», hogy = «módot (szabad alkalmat) nem adni», a mi már közelebb jár a «tehetség»-hez. Talán összevethető még a vogB. *kōm* «leicht, gut (vom befinden des kranken: *kominu jemsem* es ist mir leichter geworden)».

434. *sorni-čan* гсударь: érdekes, hogy az osztjákban is elékerül a vogulok *sarūi-čan*-ja.

436. *γoras* «kép» szóval van itt az or. лице «person» fordítva, mely egyébként «facies, arcz»-ot jelent («arcz»: *venš, veš*).

458. *tokinset*: megvan ebben a *tokin-* «наполняться, megtelni» igető, melynek Volog. szót. csak a causativumát (*toknipta-*, Ber. *teknipta-* megtölteni, teletölteni) jegyezte föl; *tokin-*, *tekin-* = *tēkan-* «voll werden» Ahlq.; v. ö. Castrénnél *tēknem* (Szug. *tāknem tōknem*) «eng», a mit «megtelt, teletömött»-nek (s így «megszorult»-nak) kell értenünk.

462. 467. *ježik torimije* = o боже! Úgy sejtem, hogy a *ježik* szó nem csak puszta interjectio volt, a minek már Vologodszki veszi, hanem az «isten»-nek jelzője, melyet az osztjákok még pogánykori imádságokból tartottak meg. S csakugyan lehet a *ježik* a *jūi* (Ahlq. *jiv, jig, ji* = vog. *jäu* e h. *jäg*) «pater» szónak a szokott -*šik* képzővel való diminutivuma; megjegyzendő, hogy *torimije* is dim. alak. E mellett számba vehető, hogy egy vogul imádság is *tarom jäukve*-nek szólítja az istent, ugyancsak a *jäu*-nek diminutivumával.

478. *pa-sozna juum* безумный, сумашедший (esztelen, örült), tkr. «más bőrbe jutott».

479. a *moštantij-* гадать igen itt «jövendölést (wahrsagen)», nem általában «gyanítást» kell értenünk.

482. *jukantlu* (вмѣняемъ): így írtam *jukitlu* helyett, mert a Vol. szót. különben a вмѣнять, вмѣнить, вмѣнение szókat a *jukant-* igének alakjaival adja, s ezt hozza föl Ahlqvist is: *jukantlem* «beimessen, anrechnen; erben».

483. *jimaltjil*: föltűnő ez igének reflexiv használata (лечится).

490 *vera pit-* tkr. «dologba esni», ezt is teszi: «bajba esni; vád alá (bűnbe) esni, vétkessé válni».

495. *verije* весьма, igen, nagyon; — *oš-lil* nem amúgy «ajándék» (Hunf. szót.), hanem igen is «даръ, gabe», de csak a szorosabb «geistesgabe (szellemi adomány, talent)» értelmében. A szó tkr. «ész-lelek»; s innen *oziñ-liliñ* «даровитый, begabt», de csakis «geistig begabt», nem «adakozó, freigebig», a mit a даровитый szintén jelent.

512. *i-sirboret* ближни между собою, tkr. «egy-rendűek»; *i-sirba* = *i-sirpa* nachbar (Ahlq.).

526. 527. megjegyzendő az *elta-* «től» használata az orosz чрезъ (által) ellenében; v. ö. «valaki-től küldeni (üzenni) vmit».

533. *polož* «takony, nyál, köpedék»; ugyanezt teszi *polsiñ* is. Ahlqvist a *polož*-ot «staub, kehricht, schmutz»-val fordítja, s csak a *polsiñ*-nak adja a «speichel, rotz» jelentést. De a *polož* részére is ezt igazolják: osztírt. *palaz* speichel (Cast.) és a vog. *polož, pqlaz* «speichel und rotz».

Sajtóhiba: fent 164. lap, 20. szám, e h. *puš-ubdet*, olv.: *tuš-ubdet*.

BUDENZ JÓZSEF.

A NÁDOR-CODEX NYELVI SAJÁTSÁGAIRÓL.

Nyelvemlék-tanulmány.

Régi nyelvemlékeink közt kiváló helyet foglal el a Nádor-codex, melynek tüzetes vizsgálása — hangtani, szótani és mondattani szempontból, — képezi a jelen tanulmány tárgyát.

A Nádor-codexet teljes egészében Toldy Ferencz adta ki először 1857-ben kimerítő és alapos bevezetéssel, mely a codex történetével s egyéb mellékes mozzanatokkal ismertet meg bennünket. E szerint codexünk eredetije 353 levélen van írva kerekbe átmenő újjót írással; iratásának éve pedig 1508. — Tartalma:

a) tanítások az áldozásról; *b)* a bűnnek zsoldja; *c)* Krisztus kínszenvedése; *d)* elmélkedés a világ állhatatlanságáról s a gonoszok veszedelméről; *e)* Mária siralma; *f)* legendák (szám szerint kilencz; úgymint: sz. Eufrozina, Orsolya, Apalin, Hedvig, Adorján, Elek, Zsófia, egyiptomi Mária és Forseus püspök élete); *g)* kisebb, vegyes tartalmú darabok s három ének. — A codexnek ezen egyes darabjai azonban nem egy szerzőtől, vagy fordítótól valók, hanem csak a leíró egy; e szerint az egyes részek nyelvezet tekintetében többé-kevésbé elütők egymástól, habár az átírás következtében egyöntetűség van is bennük; szóval, mint más codexünk, úgy ez is másolat; az eredetit pedig a másolók mindig a maguk nyelvére s helyesírására tették át, s így — Volf György helyes megjegyzése szerint (Ehrenf. cod. előszó, XXIV. l.) — voltaképen nem is annyira másolóknak, mint inkább átdolgozóknak nevezhetők.

A régi bibliafordítások korát bélyegző sajátságokat tüntetnek fel kiváltképpen a passió, a világ állhatatlanságáról szóló rész,

Mária siralma ; a legendák közül főleg szent Orsolya és Zsófia élete s a codex végén levő három ének.

Általában véve codexünk a nyelvfejlődés régi fokán áll, sok eredetibb nyelvalakot tartalmaz, szókészlete elég gazdag ; érdekes szóképzése, választékos szófűzése és kifejezősmódja, néhol szép és hathatós inversiói, kerek mondataalkotása, s helyenkint folyékony előadása egyik legbecsesebb nyelvemlékünk ké teszük.

I. Hangtani sajátosságok.

A hangtani sajátosságok tüzetes tárgyalása előtt szólnunk kell codexünk hangjelöléséről. E tekintetben a Nádor-codex — sajnos! — nem oly tanulságos, mint több más, vele egykorú codex is ; így különösen nem találjuk az *e* hangzó zártságának vagy nyíltságának olyatén megjelölését, mint a minő a régibb Bécsi és Münch. c.-ben van ; sőt az *a* és *e* hangzó hosszúsága sines úgy s oly esetekben megjelölve, mint pl. az Érdy, Jordánszky, Peer, Sándor s egyéb codexekben. Ugyanis egy-két esetet kivéve, — melyeket mindjárt látni fogunk, — a nevezett hangok hosszúságának megjelölése csak oly alakokban található (s ezekben is sokszor következtlenül), melyek jobbára semmiféle tanulságos adatot sem nyújtanak. Így a *vér* (sanguis) szót *veer*-nek írja codexünk a 10. 159. 178. 180. 211. 243. 261. 295. 345. 537. lapokon ; ¹⁾ ellenben egyszerűen *ver*-nek : 12. 14. 15. stb. 1. Vagy pl. a *még* kötőszót *meeg*-nek írja a 4. 14. 26. 31. 40. 43. 73. 258. 304. 366. 370. 385. 414. 438. 458. 464. 492. 506. 555. 618. 637. 665. lapon. Egyéb ily érdektelen hosszúságjelölések : *laat* 17. *eel* 19. *kenzook* 67. *iool* 69. (ellenben *iol* 65.) *valooc* 70. *eeg* (ardet) 78. *kemenceeth* 83. *feel* (timet) 92. *zool* 93. *koor* 97. *iooth* 101. *isteneet* 102. *meghallooc* 129. *tőseer* 156. *megkeert* 168. *teeg* 181. *nepeer* 194. *adoot* 218. *maas* 224. *naad* 233. *veveen* 242. *hyvattasseek* 248. *testeet* 259. (*testet* u. o.) *zood* 271. *keseertek* 294. *haaz* 319. *zool* 340. *terdeet* 377. *eleeteet* 400. *kenetnee* 481. *el urozzaac* 497. *aag* 504. *tavozneec* 529. *keer* 533. *testeet* 588. *keerz* 630. *kičinkeek* 671. *dičőseeg* 690. Leginkább szereti

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az adatokat mindig a codexnek ónnal való új lapozása szerint idézzük ; a Nyelvemléktárban megjelent codexek adatait szintén a kisebb, illetőleg az eredeti lapszám szerint.

codexünk az elbeszélő múlt idő képzőjét az *á-t*, illetőleg *é-t* így jelölmi; pl. *hallee* 87. *hizelkódeek* 149. *jmadozeec* 177. *be fedee* 209. *mondaa* 231. *kenzataad* 287. stb.

Az *ö* és *ü* a hangokat rendszerint nem fejezi ki több betűvel, hanem sajátos jegekkel; az első ugyanis alul egy jobbról balra hajló éket kap, az *ü* pedig fölül ékezetet. Csak néhányszor fordul elő a több nyelvelében szokásos jelölés: *hew* 20. *beuseg* 29. *hewseg* 82. 658. *few* 607. *heu* 647. *neminemű* 193. *seminemű* 242. *tiztőlendű* 379. *minemű* 510. Egyébiránt akár röviden, akár hosszan hangozzék is az *ö* vagy *ü*, hiányzik minden megkülönböztetés, mint más codexekben is (= *ô* és *ü*).

A mássalhangzók kiírásában a betű-összetétel teljesen melőzve van; a jés-hangokat (*gy, ly, ny, ty*) vonással (*ý, l̄, ŷ, t̄*) jelöli; magát a *j-t* hol *i*-vel, hol *ÿ*-val írja, néha pedig meghagyja; a *k-t* magas hangok előtt s a szók elején rendszeren meghagyja, a szók végén ellenben legtöbbször *c*-vel írja; *i-t* ír továbbá néha *j* helyett, (pl. *bõit* 54. *iõvendõth* 145.) s viszont (*semmj* 103 *vetj* 116.); *ÿ* is gyakran fordul elő *i* helyett (*bijnõsõkne* 118. *zÿnenec* 112. stb.).

Sűrűn használja továbbá codexünk a *th-t*, mely tudvalevőleg a *t* hosszúságát jelenti. A HB-ben s a Königsb. töredékben nem találunk *th-t*; a Bécsi s Münch.-codexek szintén nem használják, kivéve néhol az *ott* szóban; az 1483 körül írt Góry c. is csak ritkán használja, úgy hogy gyakoribb használatát a 16. század elejétől keltezhetjük. A Nád. c. is legtöbbször az *itt, ott* szókat írja *th*-val (*eth* 9. *ith* 30. 77. 104. 171. 229. 233. stb. — de egyszerű *t*-vel is: *it* 30. 82. 117.; *oth* 36. 63. 71. 82. 92. 103. stb.); továbbá a múlt idő képzőjét, mint: *ígekõzõth* 56. *mezõretõth* 82. *latõth* 85. *paranõlõth* 88. *veth* 100. *bantõth* 131. *adattatõth* 132. stb. (Egyéb esetekről, midõn a *th* áll a mai egyszerű *t* helyén, alább a mássalhangzók hosszúságánál szõlunk.) Több szõt végre, mely *g*-n vagy *gy*-n végzõdik, *gh*, illetõleg *gyh*-val ír; így *naýh* 5. 71. 84. 164. 257. 296. 386. 432. 480. 526. 609. 639. (de: *naý* 6. 85.) *meýh* 21. 25. 39. 168, 178. 214. 246. stb. stb. (de: *meý* 21. 22. 23. stb.) *eýh* 82. 350. 484. 529. 539. 572. stb. (de: *eý* 82.) *fõgh* (dens) 338. *zeghez* 284. *fûgh* 266. 270. 365. *hoýh* 88. (hoý u. o.) *avaýh* 37. *octavaigh* 9. *haborusagh* 101. *õrõksegh* 319. *taghira* 304. *velaýh* 317. 401. 408. 409. 623. *veraýh* 629. 633. *vaýh* (tu es) 383. *kedegh* 406. *migh* 583. *veghe* 598. Igen valószínû, hogy a *h* legtöbb esetben az illetõ mással-

hangzónak, mely előtte áll, hosszúságát jelöli; ily mássalhangzó-pótlónak tartja a *h*-t Simonyi is a HB-beli *zumtuchel* szóban (l. Magy. Nyelvőr IX, 105.); ugyanígy vélekedik Budenz is a «*viszha*» szó fejtegetésében (l. MUGSz. 587. l.).

A codex írásmódját illetőleg említendő még az összetételek leírása. Ebben igen következetlen codexünk; az összetett szókat ugyanis majd összeírja, majd külön; az igekötőket hol egybeírja az igével, hol nem; gyakran egybeírja a névutókat is a névszóval, valamint a *volna*, *vala* segédigéket az igével; végre még az *es* (= *is*) szót írja össze az előtte álló szóval s a névelőt összeolvasztja az utána álló szóval.

Példák a szó-összeírásra: *megne jóíressec* 4. *latasarolvalo* 5. *meltanvalo* 9. (*meltan valo* 10.) *eyejóket* (névmás a főnévvel) 34. *elfelethethie* (a kérdő *e* szócskát rendszeren összeírja) 51. *germőksegetőlfogva* 56. (*germőksegetől fogva* u. o.) *megnem indithhatta* 99. *iőtvolna* 148. *éjjikvala* 151. *haddel* 152. *matolfoqva* 159. *megneförtőznenec* 216. *vedfel* 240. *haatmegül* 246. *fejgjetekbe* 255. *meghacz fogatkozni* 271. *mondotvolna* 321. *kivala* (qui erat) 353. *varosfele* 378. *megvaíjon advan* 509. *siramnekil* 541. *azzoívala ez* 541. *íugomnekil* 542. *ereggél* 564. *mulecki* (= *mulék ki*) 601. *megnem teriteni* 692. — Továbbá: *bizonsagaboles* 3. *enemes* 7. *űes* 17. *írasnakes* 23. *írases* 26. *eztes* 40. *bőlčes* 43. *labannes* 51. *zivebes* 51. *Janoses* 69. *ottes* 104. *zórűsegethes* 111. *ithes* 180. *thees* 199. *ittes* 207. *tyes* 296. stb. stb. (De előfordúl külön írva is; pl. *kőúbe es* 91. 126. *ezón es* 75.); a névelőnek összeírása a következő névszóval nem pusztán történik, hanem pótlónyujtással; mint: *ammeg holt* 13. *am meíúei* 31. *ammi* 57. így még a 84. 101. 208. 239. 340. 378. 414. 431. 522. 546. 600. 613. 680. 700. stb. lapon.

A szó-különírásra nevezetesebb példák: *meg ragac* 5. *ki őtte-tec* 14. *el enézót* 22. *be iő* 22. *főlűl mula* 48. *ej ígűseg* (*simplicitas*) 53. *fel vón* 66. *malom kóveth* 66. *reg vethes* 77. *leg incab* 91. *szórűű keppen* 93. *iay vezic* 108. 112. *fog čičorgatas* 108. *bin tetel* 117. *be iővendő* 153. *innep nap* 166. *čoda tetel* 223. *neep elforditoo* 226. *mind nayan* 229. *naad zal* 234. *meñ egek* 291. *azon nepek* 294. *kő toromba* 315. *madar hus* 318. *nap fen* 340. *fogado haaz* 380. *isten imado* 398. *ferfu ruha* 417. *fog seres* 489. *bozzu allas* 511. *kűl-čen vetel* 550. *e keppen* 557. (*ekkeppen* 13. 32. 114. stb.) *tizt tarto* 569. (*tiztartoo* 571.) *halot viselő* 598. *persarom beli keral* 607. *ar-*

nek zek 638. felemelese coron 681. (v. ö. mindencoron 79. zűle-tesed coron 489, stb.) e coraij 381. estve coron 462. veterne coron 538. tudña mint 684. (tudñamint 685.)

A Nádor-codex egyébiránt a kiejtéshez méri a helyesírást, mint más nyelvemlékeink is, s csak ritkán jut érvényre a szóelemzés elve. Így nevezetesen azt találjuk, hogy a szóképzésben és ragozásban összetalálkozó *dj, tj, tsz* stb. hangok összeolvadva s egyszerű betűkkel vannak jelölve; *p^l. monja 1. mutatta 9. erced 15. tuğjad 38. tarçon 88. teccic 114. tagacz 169. hacz 271. tekenç 339. zabadiç 340. halgacz 358. olçad 523. fucz 659. laez 558. tisztic 700. ağğon 700.* stb. Ily alakokat egész a XVII. sz. közepéig s még azon-
tul is igen gyakran irtak a kiejtés elve szerint. Geleji Katona már élesen kikel a «mongya, tuggya»-féle helyesírás ellen, valamint Tséti is (I. Corpus gramm. 295—8. és 668. ll.). Egyéb esetekről a hasonulásnál lesz szó.

Ezek után áttérünk a Nádor-codex hangtani sajátságainak részletes tárgyalására.

A) A magánhangzók változásai.

A nyelvbeli változások közt kiváló fontosságuk a magánhangzók változásai, t. i. a hangzó-rövidülés, a magas és mély, a zárt és nyílt hangok váltakozása, a hangenyésztés, s ellentéte a hangbővülés. Mindezekre codexünk is többé-kevésbé érdekes adatokat szolgáltat. Lássuk először az időmérték változását.

Följebb már említettük, hogy codexünk tekintetben nem oly tanulságos, mint több más nyelvemlékünk, különösen az Érdy és Jordánszky codex. A Nád. c.-ben *dee, zëegén, -vaal, -naak, szülee, kezee, neveztee, lennee, kérjee, ellence,* stb. ilyféle érdekes hangzónyújtásokat nem találunk; az *a* és *e* hangzók hosszúságát gyakran megjelöli ugyan, de ez esetek, mint a már felsorolt példák-ból láthatni, jobbára minden jelentőség nélkül valók. Van azonban mégis néhány feltünőbb magánhangzó-megnyújtás; mint: *vağee* (vagy-*e*) 43. 199. 220. 237. *leel* 77. 417. *ioob* 145. *ees* (=is) 156. 536. 621. 678. *özveen* 158. *vağoc ee* 161. *akarodee* 190. 278. *veerz* 197. *teeztöc* 206. *hallodee* 217. *akariatokee* 227. *tudodee* 238. *miaa* (miatt) 241. (u. o. *mia*), *eze* 303. 486. *ezökee* 303. *latodee* 357. *leannakee* 360. *feej* 431. *enees* 440. *vizön bee* 614. *veeth* (projicere) 635. *thee* (te) 639. *seert* (sirt, sepulchrum) 315. 668. *meeg mondvan* (megm.)

676. — Mindezen hosszúságok könnyen megfejtethők. Csak a kérdő *e* szócska hosszúságát nem tudom megmagyarázni, mert etymonja ismeretlen előttem; de hogy eredetileg hosszúnak kellett lennie, bizonyítják egyéb nyelvelmékeink, melyekben vegyesen, hosszan is, röviden is fordul elő (így pl. a Winkl. c.-ben éppen a passió megfelelő helyein, a 147. 148. 168. 169. 180. 182. lapokon szintén hosszan van meg), — már pedig a hangzováltozások közt legközönségesebb a magánhangzók megrövidülése, úgy hogy ily esetben rendszerint a hosszú hangzót vehetjük eredetinek. [A kérdő *e* szócska eredetibb jelentése Simonyi Zs. szerint (Nyelvőr IX, 394.): *ha*, s ily föltétes kötőszó szerepében codexünkben is megtaláljuk; így: azért ha kevel vágee, es alazatoságot kevanze, tahat gondolad ez cristusnac kenhat 43. azért ha zivedbe szomoru vágee, gondolad ... 47. es ha vetközötthee rola penitenciat tartot 131.] — *leel*-re nézve l. Budenz, MUGSz. 749. sz.; v. ö. jobb ajándékot sohol nem *lélek* (RMKölt. I, 217.); sőt még manap is a szatmárvárosi nyelvjárásban (Nyelvőr IX, 264.); — *ees* (is) hosszúsága szintén magyarázható, mert az *is* a kapcsoló és kötőszóval egy eredetű, s csak idő folytán vállalt el mindkettő különböző functiót. Maroszéken ma is hosszan ejtik még az *is*-t: ott *ēs* rózsám *ēn* lészék a legeső (Nyör, IX. 240. l.); — *őzveen*, csak egyszer fordul elő; rendszeren «*őzve*»; a hosszú hangzós alak igazolja Budenz fölvételét, hogy az Ehrenf. és Jord. cod.-ben előforduló *ewzuen*, *ezwen*-t *öszvén*-nek kell olvasni (MUGSz. 861. l.) — *veerz* dialektikus megnyújtás; a 3. személyben ma is mondják pl. Bánffy-Hunyadon: *megvér* (Ny. IX, 21.); — *feej* a lapp *pälke*-ből érthető; a *fēggye* t. i. régiebb *felggye* h. való (MUGSz. 500. l.), pótló nyújtással (v. ö. *nēgy* és finn *neljä*); — (*viszön*) *bee*: a *bel* (belső) alapszótól való teljesebb alakú *belé* rövidülése; éppen *viszön bee* fordul elő a Nagyszombati c.-ben is: *viszön bee* 30. *béé* Peerc. 88. *bee* töltwala Winkl. c. 142.; *bel* alakban, mint a rövidülés folyamatának még előbbi stádiumában, megvan még az Ehrenf. c. 86. Érdy c. 115. Jord. c. 1. 66. 214. l. A pécskai nyelvjárásban állandóan *bé* (Ny. VII, 122.), a szatmárvárosi tájszólásban (Ny. IX, 264.) és Sztánában (Erdélyben, Ny. IX, 502.) pedig manapság is még *bé*; — (*karhozattra*) *veeth* szintígy hosszú *ē*-vel a Bécsi és Münch. codexekben is, továbbá a Sándor c. 218. l.; így még Heltai Gáspárnál s a nagyváradi disputatióban. V. ö. «S fényt a késő századokra *vét*» Kölcssey (Zrínyi dalá-

ban), ma is Szatmáron (l. Ny. IX, 264.); — *thee* (te) hosszú hangzóját a tárgyragos *tégedet* fejtí meg; — *seer* (sepulcrum) talán a cseremisiz *sügar*, cser. M. *šiger* alakokkal hozható össze (l. NyK. VI, 433.) — *meeq mondvan* szóban a *meeq* igekötő hosszúsága, — tekintve, hogy e gyakori szócska így csak egyszer fordul elő code-xünkben, — a másoló tollhibájának is tekinthető, de nem úgy értve, mintha a hosszúság-jelölés csakugyan hiba volna; szintígy *mégh* Peer. c. 80. *meegh* Sánd. c. 28.; a cser. *möngö*, lapp *mange* szerint (MUGSz 633. l.) ép úgy keletkezett a *még*, mint *hág*, *jég*: a *vog-kang-*, *jang*, (oszt. *jenk*) ellenében. (Könyve Nándor Ny. VI, 108. — kimutatja, hogy a *meg* hajdan lágy *megy*-nek is hangzott a *megi* alakból fejlődve, melynek *i* hangja palatizáló erejénél fogva a *g*-t meglágyította.)

A Nádor-codex hosszú hangzós szavai még: *aad* 48. 107. 328. *keen* 69. 91. 179. 469. *elveez* (perit) 125. 334. *faath* 146. 285. 344. *leeven* 256. *lólól* 564. *neej* 690. 694. *heet* 692. Ezeket ily alakban ma is ejtik hosszán; de nyelvemlékeink szerint régibben egyéb alakokban is hosszán ejtették: Érdy c. *aadneek*, *aadtam*, *aaggya* (107); Pesti Gáb. ev. 157. *aadd* (da mihi); Kun-Majsán ma is *aggy*-ot mondanak a fölszólító módban (Ny. VIII, 470.), Debreczenben *ác* a 2. sz. (Ny. IX, 161.); *négy*, *neegyed* Érdy c. 7. 37.; *hét*, *heeted* Érdy c. 61. és Sánd. c. 8., sőt még ma is: *héted*, *hétedik* a moldvai csángóknál (Ny. IX, 451.). Végre *lévén*, *lól* szókban a teljesebb *leve-* tőalak van összevonva.

Hangzó-csere: a hangzó-magasság változása, nyílt és zárt hangok váltakozása. — Erre is érdekes adatokat nyújt a Nádor-codex. — Így mindenekelőtt sajátosságos az *ötlés* (öntés) szó magas hangzója: *ver ötlés* 159. 213. 267. s egyebütt (csak néhány-szor: artatlan veret ki *ontani* 217. mind ő verene ki *ontasaiglan* 54.); mert az «öntés, ömlés» mintegy gyöngébb cselekvést jelent a mélyhangú «ontás, omlás»-nál, mely nagyobb, erősebb munkát fejez ki (v. ö. *kavar* és *kever*, *gyúr* és *gyűr*, *karom* és *köröm* stb.); egyébiránt más codexekben is gyakori az *ötlés* szó; — *tahát* (tehát) szóban (35. 112. 208. 306. 464. stb. stb. II.) az *a* az eredetibb hangzó (l. MUGSz. 13. sz. és Volf György bő fejtegetését Ny. III, 6.); ma is *tahát* Debreczenben (Ny. IX, 162.); ellenben már az Ehrenf.-codex *tehát*-ot ír (54. l.) Peer c. 97. Kaz. c. 21. Tih. c. 25. szintén így. — Az <ék deverbális képzőt elrövidülve találjuk e szavak-

ban : *ayandoc* 10. 508. 695, 697. és *ayandokozvan* 633. (így írják a Bécsi, Münch., Góry, Czech, Debr. codexek is); ellenben *ajándék*-ot használ a Döbr., Jord. s Érdy c.; Pesti Gábor csak *ajándok*-ot ír, Komjáthi mindkettőt vegyesen; ?*maroc* 636. *haylac* 665. *zandoc* 155, 404; de előfordúl *nomdec* is 315. l. — A 311. lapon *gane* van *ganaj* helyett, mert a *j* előtt a mély *a* magas *é*-re szokott változni s a *j* ilyenkor néha el is marad (v. ö. *taraj*: *taréj*, *taré*: *paraj*: *paréj*, *paré*; kenyérhaj: *háj*; *kacaj* Matkónál (Ny. II, 119): *kacé*, *irnék*: eredetibb **irnajk*; ma is mindkét alakban vegyesen használatos; általánosabb a *ganaj*, de *ganéj* is van pl. a mezőtúri s debreczeni nyelvjárásban (Ny. VIII, 443. és IX, 162.). — *sohol* szóban (426. 582. l.) az első szótag zárt *é*-je illeszkedett a második szótag mély hangzójához. (V. ö. *šohol* Pannonia megvétele-ben is: 28. s. *soholt* Kat. verses leg. 1764. s. *sohult* Szk. Horváth Andr. (l. RMKölt. I, 209.); *sohol* még a Jord. c. 288. l., sz. Bern. hymn. 215. s. Dávid Ferencznél (Ny. VI, 358.); Csikben *sohujt*, Háromszéken *sohult*, Kereszturfizéken *suhujt* (l. Kriza, Vadr. szót. 516. l.), az őrségi tájszólásban *suhun* (Ny. VII, 322.)). — Az *ünne*p szó itt is már nem «*idnap*», hanem illeszkedve s hasonulva *innep* 149. 219. 299. 488. 534. l.; egyes vidékeken még ma is hallható «*innap*» (Ny. IV, 93. IX, 432.); etymonját l. MUGSz. 807. l.

A *-ség* képző, a névutókból vált névragok (*-nál*, *-nek*, *-vel* stb.), valamint *-szer* (*szor*) már csak illeszkedve fordulnak elő codexünkben [Ehrenf. c. még: *zugasnalkyl* 30. Bécsi c. *magasségő* 13. 31. Münch. c. *haromzér* 10. — sőt még manap is: *háromszér* Ny. III, 180., *másodszé* IV, 235., *sokszé* V, 27., *mászzer* IX, 455 stb.] — kivéve ez egy esetet: *malaztnec* 28. l.; de a 30. lapon már *malaztnak* van.

Legáltalánosabb codexünk hangzócserei közt, mondhatni: dialektikus sajátága a Nádor-codexnek, a zárt *é* helyett *ö* vocalis, melyet ép úgy, s oly esetekben használ, mint a dunántúli délső részeken, déli Alföldön s az udvarhelyi székelységben dívó nyelvjárás; codexeink közül pedig különösen a Czech, Nagyszombati, Winkler, Sándor, Tihanyi s Kaz. c. Példák: engömet 1. igön 1. megkörniközene 1. iregöket 1. ekössegös 2. embör 2. kereztenöc 4. eröttetök 6. emléközetömre 6. verömet 6. nektöc 6. idvössegömet 7. vezöm 7. zentsegös 9. allelöc 9. ezöketh 10. testöth 10. mindönbe 10. erdömebe 11. hizöm 12. tezőn 13. ezöd 20. zöm

23. mestór 27. ielőnti 30. zentőc 41. eletőth 32. kelőn 33. vetkőzöt 40. vezitőc 41. nekőd 44. legőn 44. megzentőli 45. ielős 46. kepőst 48. mehessőn 51. tegődet 51. esedőz 54. emléközöl 60. ezőknel 73. ezőrzer 75. nevekődic 78. rezőgőskődnek 90. kesergőtőc 91. betelesítőtte 101. stb. stb. — Azonban ebben sem egészen következetes codexünk, mert találunk ilyeneket: lezen 11. 28. 147. (lezőn 18. 27. 56. stb.), len 47. 59. (lőn 386.), teen 482. (tőn 373. 503.), legēn 58. (legőn 59), tezen 144. 569. (tezőn 13. 189.), vezen 417. (vezőn 538.), megen 144. 249. 400. 537. 573. (megőn 84. 131. stb.), előzer 143. 231. 298. 435. 621. 645. (előzör 573.), kőzenőn, kőzenes 404. 443. (kőzōne 412.), ekesūlte-től 352. 504. (ekesūl 488.), eresb 534 (erōsb 7.), földēn 450. 536. 668. (földōn 31. 257. 673.), zegēnseg 76. 556. (zegōnkōdnic 5.), penteken 240. (pentōkōn 11.), geregūl 265. (gōrōg 643.), gēng 601. (gōng 682. 683.), erdōg 76. 119. (ōrdōg 119.), zernū 156. 333. (zōrnū 64, 68. stb.), kilen 618. (kūlōn 587.), erkelč 397. erkūlč 687. (erkōlč 309. 492.), kūnūseg 32. 42. 45. kiūnebben 59. 75. 134. (kōnebben 38.), keuerūl 352. 399. 625. kūnūrūl 292. (kōnōrūl 356. 655. 662.), felil 292. felūl 246. (fōlūl 48. 545. 616.), pispec 145. 188. 194. 220. (pispōc 208. 236. 459. 473. 616. 669.). — Említhetők még: vin 85. 86. vūn 617. (vōn 66. 397. 417. 486. 607. 673.), izetlen 47. (izōtlen 39.), ieth (jōtt) 425. (külōmben mindig *jō-*), gūttēni 148 (gōttēne 481.), megverūsil 304. (megverōsil 266.), megbizhūttec 95. (bizhōggēnec 95.), ő elōttec 499. elōttōc u. o.); ū 4. 5. 6 stb. (ō 4. 6. 11. 12. stb.).

Az *ō* vocalis váltakozik más vocalissal vagy pedig *ō* van nyílt *e* helyén s egyéb hangzók helyén még a következő szókban: *keūv* (liber) 113. más lapokon (: 1. 46. 64. 91. stb) *ō*-vel; egyéb nyelvemlékeinkben hol *ō*-vel, hol *e*-vel fordul elő | *keūv* (lacrima) 172. 180., egyetlen-egyszer: kōhveket 451. l. A codex-irodalomban vegyesen használatos: kēn hwllatwan Thewr. c. 286. hog en kenweth hullathathnek Gyōngy. c. 68. a Bécsi c.-ban (27. l.) s a Nagyszom. c.-ben (166. l.): kōny | *hizōlkkōdō* 123. 503. (igy a Sánd. c. 31. l. is) | *hetfen* 146. Winkl. c. 138. l: hetfeen, a székelységben *hetfūn* (l. Kriza, Vadr. 502.) | *četerteken* 156. igy az Ehrenf. c. is: 65. l. ellenben: czōtōrtōk Weszpr. c. 25. | *kentes* 203. (sz. Marg. él. 17. l. szintén igy) | *gēzedelmet* 243. és *gōzhessōc* 675; más codexekben is vegyesen; pl. a Winkl. c. egyazon lapján (13. l.) kétfélekép |

cerdüles 262. Peer c. 76. l. szintén *cerdülees* | *čöpeges* 282.
terölges 301. *čüpä* 310. (Udvarhelyszéken is: csüpi, l. Kriza,
 Vadr. 494.) *kezkönő* 373. | (megkeni 203.) | *fertőztet* 7. 216. 365.
 413. stb.; a codex-irodalomban »förtőztet» és »fertőztet», *förtelm*
 és *fertelm* egyaránt használatosak; ö-t használ pl. az Érdy c. 550.
 Jord. c. 851. ellenben e-t a Bécsi c. 192. Münch. 30. Érsekújv. c.
 72. | *beteles* (= bőjtölés) 441. ellenben: *böit* 54. 408. l.; u Münch. c.
 46. l. *böit* — öt ír, a Bécsi, Winkl., Kaz. c. szintén; az Ehrenf.
 c. 26. l. *beyt*, Jord. és Érdy c. szintén így; ma általánosan: *böjt*,
 s csak némely vidéken: *bejt* (Ny. I. 316.), *bütöl* (Ny. III, 89. IV,
 323. IX, 266.) | *esköte* (= esketé) 461. | *erméi* (= örmény) 501,
kegős, *kegőtlen* 7. 351. 510. stb. *kevet* (sequitur) 533. ellenben:
követ 659. l.; a codexekben vegyest: igassag *kewethé* Kat. verses
 leg. 1253. s. *köuetee* Münch. c. 26. | *fedgem* 206. 659., ma is kétféle-
 kép | *tekelletős* 555. 645. 687. (tökell 165.); nyelvemlékeinkben
 vegyesen: *tekelletős* Kaz. c. 41. teekeletes Érdy c. 269., ellenben:
tökellertes Münch. c. 121. | *génerkődes* 27. 123. 328. 533 539. v. ö.
 gyenerkődes Nagysz. c. 30. *gőnőró* Kaz. c. 41. | *zönni* 308. 446.
zöntelen 72. 102. 129. *zöntelen* 54. 108. 223. 332. 538. *zenic*
 398.; codexeinkben leggyakoribb a *szön* alak pl. a Bécsi, Münch.,
 Debr., Góry, Winkl. codexben; Érdy c. 98. l: *zenetlen*, Érs. c.
 44. l: *szinetlen* | *tivisk* 184. 233. 244. 264. 350. 365. 370. a Münch.
 c. 68. 122. l. *tüis*-t ír, Winkl. c. 220. l. *töwis*; Kriza, Vadr.
 szótárában: *tüs* 521. l. | *meghürüle* (= örüle) 464. v. ö. erwlyek
 Thewr. c. 42. ewrwlteeben Érdy c. 507. evrevlveen sz. Marg. él.
 164. — Pesti G.-nál (XLII. m.): *eril*; Pannónia megvétélé-ben is:
 az *zeep* lonak eryltheben | *veres* 267. Winkl. c. 211. l. *vörös* | *űthven*
 (= ötven) 407. alkalmasint tollhiba | *igeket* (igyöket helyett) 532.
külcsen vetel 550. — A módhatározó-ragot is néhányszor ö-vel írja
 codexünk; így: *hivön* 56. 58. *bevön* 57. *kedvesön* 128. *zepön* 323;
 így írja rendszerint a Tih. c. is, a debreczeni nyelvjárásban ma is
 dívik (l. Ny. IX, 162.). Sajátságos a *kesen* (= későn) szó végső voca-
 lisa [sz. Dom. él. 78. l. és Biró Mátyásnál is (RMKölt. II, 127.) és a
 Peer c.-ben: *khésen* (99. l.)] | *rivid* (= rövid) 33. 59. 70. v. ö. *rüid*
 Münch. c. 99. *rivid* Nagy sz. c. 62. és Tih. c. 10. ma is a moldvai esán-
 góknál (Ny. IX, 482.) | *ösmer* 132. 481. *esmer* 110. 480. s még sokszor;
 a codex irodalomban az *ismer*, *esmer* és *ösmer* alakok vegyesen
 használatosak pl. a Nagy sz. c. egyazon lapján: *esmer* és *ismer*

29. Bécsi c. 171. l. esmer, Érdy c. 11. l. ismer; ma is mindhárom alakban hallható | *kezôc* (készek) 68. tudvalevô, hogy a régi nyelvben a zárt vocalisok sűrűbben szerepeltek, mint most; számos példát nyújt erre nézve az Ehrenf. c.; a «kezôc» szó végvocalisa is ilyen eredetibb használatnak tekinthető | *bütü* (betü v. bötü) 694. ma is így a Székelységben (l. Kríza, Vadr. szót. 493.) | *fekônne* 647. v. ö. feküssnek Érdy c. 29. fekesnek Peer. c. 315. fekunnek Kaz. c. 25. fekenni Bécsi. 42. | *nüni* (= nyöni) 593. 595. ma is hallható szélitiben: kendert nyüni | *meddü* (= meddö) 397. | *ide* (= idö) 556. v. ö. nem wolth ydedben Gyöngy, c. 2. ala fa hog ideket megvaltoztathasson es adattatnac ô kezebe ideiglen es idekiglen fel vddöiglen Bécsi. c. 151. en idem . . . tû idetec Münch. c. 173: *emleit* (= emlôit) 595, 651. l. alább. — Végre az ellátottságot jelentô ü képzôt írja ô-nek e szóban: *zinô* 233. 266. 267. (zinü: 266. l.); a *kereszt*, *keresztlen* szokat soha sem írja ô-vel, holott a Thewr. c.-ben is, mely nem kedveli annyira e hangzócsereét «kôrôszrt» van (285. l.), így a Tih. c. 76. l. is. [A «züle» 492. «terômte» 654. «verstôrleyte» 67. s hasonló igenevekröl l. alább.]

Másik sajátása a Nádor-codexnek a vocalis-cserét illetôleg, hogy igen szereti az *i-t ü* helyet használni; úgy hogy oly alakokban, melyek *i* és *ü* vocalissal egyaránt használatosak a codex-irodalomban, többnyire *i-t* ír codexünk. E hangzó-csere a következô szókben fordul elő: *bidôs* 65. 80 96. *bizhüttec* 95 (de: *büz* 95. l.) (sz. Dom. él. 308. l. bides, Sánd. c. 40. l. büdôs) | *bin* 1. 4. 7. 13. 15. 21. 22. stb. mindig ez alakban; (így a Königsb. tör.-ben is, valamint a Czech, Tih. s legtöbb más codexekben: HB.-ben: *bün*, Bécsi c. 97. és Münch. c. 47. szintén. *bün*, Érdy c. 18. byn, Ehrenf. c. 36. szintén: byn, de 67. *beun* is, Winkl. c. 121. bönôs, bönöd és *bynöd* 122. Sánd. c. 39. bön | *ezist* 209. 318. (de *ezüst* is 341. 600. 616. 617. Bécsi c. 97. ezüst, Jord. c. 55. ezist. Tih. c. 28. szintígy, Ehrenf. c. 70. ezewst) | *fig* 344. 379. és *füg* 365. 366. 485. (Ehrenf. c. 65. és Érs. c. 485. szintén.: *fig*) | *fil* 188. 190. 201. 337. 689. 699. (Bécsi c. 202. fül, Winkl. c. 162. föl.; később a «fil» lett közönségessé, így írja a Czech c. 55. Érdy c. 16. Ehrenf. c. 74. sz. Dom. él. 252, Jord. c. 384. Thewr. c. 84.; a palócoknál ma is *fil*) | *fives* 318. (fywet Érdy c. 17. Jord. c. 371. Virg. c. 4. sz. Dom. él. 42. *few* Ehrenf. c. 29.) | *gimôcs* 41. 48. 50. 53. 146. 306. 403. 672. stb. stb. (HB.-ben még: *gyimiles*, Bécsi c. 170 és Münch. c. 38. gi-

mölc, Érdy c. 578. gymölc, Tih. c. 63. gömölc) | *gil* 300. 453. (Winkl. c. megfelelő helyén 229. *göl*; Batizinal szintígy RMKölt. II, 107.) Tinódinál már: *gyül* (u. o. III, 151.) | *hivel'* 188. (Winkl. c. 162. l. is: *hywel*; Kemenesalján: *höl* Nyör, III, 88.) | *meghivesit* 639. (a codex-irodalomban általánosnak mondható) | *idvösseg* 7. 13. 54. 56. 107. 234. 452. 541. 665. 700. stb. stb. (más codexekben is leggyakoribb alak; de: *ülvözölt* Münch. c. 99.) | *íj* 53. 240. 332. stb. (Bécsi 171. úgnec, Gyöngy. c. 4. nagh igek; Kat. verses leg. 2997. s. «míg az császár igyét járá», Istvánfi P. hist. reg. Volt.: «én igyemet, most ezt is reája hagyom,» (u. o. II, 29.); *ü* az eredeti vocalis (MUGSz. 889. sz.) | *il* 299. 411. 422. 476. 488. 638. és *ül* 412. 485. 489. 490. 573. (a Winkl. c. megfelelő helyein is [a 229. laptól kezdve] *yl*, Münch. c. 101. vlyete) | *ist* 647. de: *úst* is 485. | *it* 236. 251. *út* 256. (Winkl. c.-ben is kétfélekép: *ütes* 191 és: *myre* őtz 168. *öt* Batizinal (RMKölt. II, 77.), Tinódinál u. o. III. 186. l.) s igen gyakran más, XVI. századbelieknél is) | *ivölt* 228. 236. 473. 596. 669, (Bécsi c. 171. *üvölt üvölt* pedig Winkl. c. 192. és Sánd. c. 37. *ivölt* Münch, c. 93. Peer c. 13. sz. Marg. él. 154. Pesti G. XIII. m.; *evölt* Péchy Ferencznél, (RMK. II. 7.) | *kilömb* 10. 304. 318. 499. 616. 657. (külömb Bécsi c. 301. kevlemb sz. Marg. él. 5. kyllömb Kaz. c. 109. kylemb Érdy c. 83. kölömb. Sánd. c. 38. kilömb. Tih. c. 72. külömb Peer. c. 15.) | *elsilyet* (elsülyedt) 517. 571. | *sírú* 80. és *súrú* 86. (eredetibb alakjául **sujorú* vehető fel MUGSz. 378. l.) | *ziklös* (= szükös) 458. (szewkes Kat. v. leg. 1649. s. zükös Münch. c. 119.); *zikseg* 17. 79. 349. 403 532. és: *zükseg* is 32. 58. (v. ö. zvkseg Bécsi c. 79. zevkseg és zükseg, Ehrenf. c. 36. és 39. zykseeg Érdy c. 85. zevkseg sz. Dom. él. 47.) | *zil* 161. 254. 345. 369. 400. 477. 523. 601. 682. és *zül* is 274. 278. 333. 484. 492. 551. (a Königsb. tör.-ben: *fiot* sciulhessen, és: *ana* sciluttet, Münch. c. 64. zületet, Ehrenf. c. 89. züles, Érdy c. 45. Peer. c. 310. Winkl. c. 117. *zyl* és *zül* van Sánd. c. 31. 37. | *ziv* 6. 20. 39. 261. 354. *zú* 29. 313. 354. *züv* 354. (zvuét Bécsi c. 79. züuöket Münch. c. 115. zywe-meth Thewr. c. 288. zyw Érdy 82. zyuem Ehrenf. 92. zwv Peer 337. ziu Weszpr 23. zyw Winkl. c. 334. ma is hallható: szüv Nyör, IV, 328. 332. szü IV, 366. X, 103. | *ziz* 54. 235. 261. 81. 306. 3427. 371. stb. stb. és egyetlen egyszer: *züz* 456. (züz Münch. c. 108. zvz Ehrenf. 37. zyz Érdy 45. Tih. c. 32. Sánd. c. 40. Kaz. c. 160. zuz sz. Marg. él. 92. ziz Peer c. 199. Czech c.

c. 59. zwz Weszpr. c. 23. ziz Winkl. 335. züz. Sánd. c. 32.) | *tikör* 365. és: *tükör* is 598: Ktör: tucker, Peer c. 335. thwkör; ellenben: *tikör* Tih. 80. Góry 65. Czech 8. tiker Gyöngy. 13. sz. Dom. él. 12. Thwr. c. 81. tóker sz. Marg. él. 99. tőkör Kriza c. 24.) | *tiz* 100. 102. és: *tüz* 67. 128. 626. 639. 679. (tüz Bécsi c. 126. Münch. 26. töz Winkl. c. 170. tyz Érdy c. 559. tyztes Sánd. c. 38. tőzes u. o.) | *kivil* 199. is *kivül* 506. (Kat. v. leg.-ban: kywól 3652. s, és: kywel 3922. s.) *kőzzil* 410. rendszeren *kőzzül*, pl. 82. 163. 228. 388. stb., *holt elevenül* (= elevenül, -ként) 450. Végre a reflexiv -ül igeképzőt is gyakran írja *i*-vel; mint: megrezögil 90. diőöil 166. mégfenősil 167. megverősil 266 345. 377. megverüsil 281. binősil 286. éggesil 398. 541. sebesil 368. ekősil 331. 352. erősil 442. — de másrészt *ü*-vel is: megverüsül 304. ekösül 378. 488. erősil 500. 628. elhidegül 20. 81. megmelegül 20. kemeñül 42. elrestlül 81. remül 144. megfezül 48. 183. 696. megbetegül 250. sephesül 703. stb. Más nyelvmemlékekben is vegyesen használatos: *verősül* Winkl. c. 219. *verösül* Vitk. c. 102. *ekösil* Nagysz. c. 211.

Egyéb vocalis-cserék ¹⁾ a következők: *apastal* 3. 158. 194. 465. 688. «apostol» is 535. (apastal Sánd. c. 17. Tih. c. 1. Kaz. c. 19., apostol Érdy c. 67.; ma is: apostol Nyör., X., 185.) | *kevan* (kiván) 2. 24. 30. 37. stb. mindig így; (Bécsi és Münch. c. kevan, így a Czech, Ehr., Nagysz., Tih. is; ma is a moldvai csángóknál Nyör., IX. 485. s egyebütt Nyör, II. 472.; ellenben *kywan* Érdy c. 171., a Weszpr. c.-ben vegyesen: kíván és kéván 85. 86. l. | *keral* 2. 177. 214. 312. 546. 626. stb. stb. l. állandóan *e*-vel (keral Peer c. 245., kiral Bécsi c. 14. Münch. 210. Kaz. 25. Tih. 57. Ehr. 224. Érdy c. 37. Tinódi szintígy stb.) | *ireg* 1. 45. 143. 227. 286. stb. de: *irigy* is 119. (Weszpr. c. 126. szintén: iregy; ma csaknem általános *irigy*, a pécskai nyelvjárásban azonban *erigy* is (Nyör, VII., 122.) | *esmeg* 3. 13. 86. 181. 200. 331. 403. 624. stb. stb., de *ismeg* is: 147. 174. 185. 433. 479. 486. (ma is a szekelyeknél: *esmeg* Kriza, Vadr. szót. 498. l. Nyör, IV., 472. IX., 502.) | *cristusnac* 1. 4. 27. 28. stb., másrészt: *cristosnak* 1. 2. 4. 12. 14. 16. stb. | *velag* 6. 16. 47. 65. 89. 97. 115. 161. stb., stb. Csak egyszer *vilag* a 699. (szintén *velág* van Winkl. c. 121. Nagysz. c. 30. Kaz. c. 25.; ma is

¹⁾ Értve ez általános nevezeten az esetleg megőrzött eredetibb alakokat is; pl. *teként* a mai *tekint* helyett.

pl. az esztergomi nyelvjárásban Nyör, IX. 540., a moldvai csángóknál u. o. IX. 484. s egyebütt Nyör, III. 277. IV. 138.; ellenben már HB.-ben: *világ*; szintígy Érdy c. 97. Peer c. 85. Tih. c. 48. Sánd. c. 31. s ezen *i* vocalis látszik eredetinek); *vellamas* (villám-lás) 506. | *zalog* (zálog) 9. 16. (a szlávban: zálog) | *alkolmas* 28. 309. 383. 398. 440. (ugyanígy Jord. c. 712. Érdy c. 21. Weszpr. c. 1. Peer c. 149. Tih. c. 79). | *buzzu* 32. 517. de *boszszu* is 80. 694. (bozosság Bécsi c. 25. Münch. c. 54. Ehr. c. 30. Jord. c. 150. sz. Dom. él. 43. bozsw Érdy c. 98. bozusag Tih. c. 77.; ma is *buszu* a székelységben Kriza, Vadr. szót. 493., a moldvai csángóknál Nyör, IX, 483. és V, 192. s egyebütt | *kesert* 39. 174. 294. 661. 693. stb. (keseertet Érdy c. 82. késerced Münch. c. 115. kessert Sánd. c. 31. kesert Tih. c. 63.) | *heusag*, *hevolkodic* 55. 341. 409. 691. s az evvel egy ıből eredő *heaba* 57. 363. 500. és *hean* 569. Hb.-ben is: *heon*, *e*-vel még Bécsi c. 3. Jord. c. 416. Góry c. 61. Debr. c. 184; ellenben: *hyan* és *hyaba* Münch. c. 50. *hewolkodnya* Winkl. c. 125. s ugyane lapján: *hywolkodo* is) | *ondogsag* (undokság) 65, 71. 87. 95. és *undogsag* 94. 98. 112. 127. (vndoklat Bécsi c. 16. ondok Sánd. c. 37.); *hertelen* 66. 195. 314. 359. 435. 523. 568. (így Sánd. c. 39. Thewr. c. 172. Érdy c. 17.; ma is a szlavoniai tájszólásban Nyör, V. 63. s egyebütt; ellenben már Münch. c. 99. *hirtelen*) | *iayvezic* (jajveszék) 67. 87. 108. 112. (Góry c.-ben is 1. 66. l.) | *kego* (kigyó) 67. 90. 128. 337. (szintígy Sánd. c. 37. Nagysz. 123., a Bécsi s Münch. c. is leggyakrabban *kegyó*-t ír, de 18. l. *kigo* is fordul elő; ma is *kegyó* van (Nyör, VII. 126. Nyör, II. 376.) | *feketük* (feketé) 67. 266. (a Winkl c. megfelelő helyén 211. l. «fekető» van; *fekete* eredetibb *feteke* alakból származik, melyben a *ke* diminutiv képző; codexünk végső *ü* vocalisát úgy magyarázhatjuk, hogy az eredetibb alakú **fetēke* (fetejke, fetőke) szóból szótagszerűen lett: *fekető*, *feketü* (v. ö. még alább «fetetibbek») | *mast* (most) 70. 315. 380. 544. 560. 666. *mastan* 268. 289. 309. 320. 326. 332., de: *mostan* is egyszer 420. l., (*a*-val a többi nyelvemlékekben is sűrűen fordul elő; mai nyelvben is Nyör, V, 63. X. 190.) | *güleseg* (gyűlölség) 74. l. ellenben *gűlöseg* 45. l. (V. ö. gywlőseegh Winkl c. 352., pedig «*odit*» régen is *gyűlöl* s később *gyüel* volt) | *zeled* (szelíd) 27, *anglis* (ánglus) 82. | *čenal* 82. 518. 537. 636. 668.; («*csendél*» ma is hallható Nyör, III, 522. IV, 42.) | *keen*, *keñia* 5. 11. 54. 92. 113. 155. stb., stb. (más nyelvemlékeink is, a Góry c. kivételével, csak-

nem általánosan a *kén*-t kasználják *kín* helyett, míg a HB.-ben «kinzotviatvvl» van; a csagatájban is: *kin*) | *revas* (rívás) 103. 669. (v. ö. *reuo* orozlanoc Bécsi c. 281.; ellenben: *ryuas* Peer c. 104.); *dedergó* (didergő) 109. | *teKent* 130. 203. 252. 386. 563. 627. 679. stb. (a mai «teKint» helyett a codexekben rendszeren ezt találjuk; így pl. teKént Bécsi c. 87. thekeenthe Winkl. c. 121. sz. Dom. él. 77. tekenčed Nagysz. c. 135. Czech. c. 55.) | *verag* 150. 319. 341. 578. 629. (*verag* Nagysz. c. 57. Tih. c. 33. Winkl. c. 247. sz. Dom. él. 4. stb., ellenben: *virag* Ehr. c. 258. Gyöngy. c. 9. Thewr. c. 5. Kríza c. 10.; az Érdy c. egyazon lapján (103.): *weeragh* és *wyrag*; ma is *verág*-ot mondanak az esztergomi nyelvjárásban Nyör IX, 540.), a moldvai csángóknál u. o. 484. s egyebütt Nyör, III, 230.) | *alnac* (álnok) 155. 213. 229. 312. 413. és *alnoc* is: 156. 467. (Bécsi c. 228. I. szintén: *alnac*, valamint Batizinal is RMK. II, 82.) | *uroz* 153. 213. 301. 497. (wrw Winkl. c. 142, orwsag szintén Winkl. c. 178.) | *igenló* 155. és *egenló* 567. (v. ö. gyyenló Érdy c. 8. Weszpr. c. 27. Thewr. c. 228.; ma is az őrségi tájszólásban Nyör, VII, 322. s egyebütt Nyör. IX, 502. X, 187.) | *đoyt* (gyújt) 79. 128. | *kyńer* 163. 165. 536. 665. 696. és *keńer* 6. 158. 536. 666. (*kenyer* van Winkl. c. 146. I. Peer c. 84. Ehr. 27., szintígy a Bécsi, Münch. s Debr. c. is; ellenben: *kinyér* az Érdy, Jord. s más codexekben; sz. Dom. él.-ben egyazon lapon (308.): *kenyer* és *kynyer*; ma is több helyen még *kinyer*-et mondanak Nyör, II. 85. 378. IV. 329. IX. 447. 540.) | *tyk* (tyuk, tik) 169. 199. 201. 530. (*tik* Münch. c. 99. I. is; ma is széltiben, kivált a Dunántúl) | *ńoytozvan* (nyújtozván) 180. 257. 405. (a Winkl. c. (160. I.) szintén: *nyoytozwan* a székelységben: *nyól*, *nyójt* Kríza, Vadr. 510. I.) | *vella* 262. (Winkl. c. 208. I. szintén; ma is széltiben) | *kenč* 275. 310. 335. 497. 611. (v. ö. *kenč* Münch. c. 122. *kenč* Weszpr. c. 29. *kench* Tih. c. 15.; ma is hallható Nyör, I. 375. VIII. 231.); *menna* (manna) 283. (szintígy a Winkl. c. 220. I.); *verrad* 300., ma is hallható | *kealt* 175. 229. 285. 333. 487. 595. 694. stb. (ugyanígy Winkl. c. 157. kaialčanak Bécsi c. 281. keajt Jord. c. 255. kayalt Góry c. 58. Ehr. c. 29. kyalt Vitk. c. 101.; ma is: *kealt* Nyör. II, 176.) | *kyz* (kész) 326. (Pannónia megvétélé-ben: *kewzyl*, ugyanígy Kat. v. leg. 490. s. és Jord. c. 336. I.) | *ergalmassag* 336. *irgalmassag* 664. 700. I. (ergalmassag Winkl. c. 251. Tih. c. 18. *irgalm*. Thewr. c. 149. sz. Marg. él. 130.) | *reazkodnak* 339. (Winkl. c. 186. szintén: *read*) | *niha* 347. 348. 370.

596. és *neha* is: 348. 373. | *tano* (tanú) 36. 204. 206. 208. stb. általános más codexekben is | *onnaton* 199. 417. 668. 699. és *onnetk* is: 649. 665. (nyelvemlékeinkben általánosabb az első alak; így pl. *onnaton* Münch. c. 74. l. Peer c. 82. Winkl. c. 170. Nagysz. c. 183. *onneton* Kaz. c. 56. *onnetan* Kaz. c. 105.; ma is *onnajt* Nyőr, V. 479.) | *ioh* (ovis) 474. és *juh* is 168. l. (Münch. c-ben: *ioh* 101. és *juh* 30., *ioh* Winkl. c. 152); *gorta* (gyertya) 526. (ma is még Nyőr, II. 477) | *osztan* (azután) 531. l. ma is széltiben | *uödott* (ocsúdott) 593. 621. a székelyeknél is (Kriza. Vadr. szót. 521.) | *honnen* 621. (l. alább a határozóknál); *onzol* 635. (onzollat Bécsi c. 16. Apor. c. 131. s másutt is gyakran a «preces» kifejezésére) | *honnat* 659 (v. ö. *onnaton*; Valkai-nál is RMK. II. 274. l.) | *az ulta* (azóta) 666. (l. alább a mássalhangzói bővültséget) | *usuras* 673. (latin: usura); *penetence* (pœnitentia) 674. | *halatt* (halott) 682. (alkalmasint csak tollhiba; így a *kenčoth* (kincset) is 310. l., 497. l. *kenčót*, és *kenčeth*) | *meglen* (míglen) 685. (szintígy Peer c. 312. Ehr. c. 2.; ellenben: *miglen* Münch, c. 101.) | *urvos* (orvos) 703. *orvossag* 27. l. (nyelvemlékeinkben vegyest; a Bécsi, Münch. Debr. Czech. c. *urvos*-t írnak; ellenben *orvos*, *orvosol* Thewr. c. 293. Jord. c. 469.; ma is: *urusság* Nyőr, III. 373. s a székelyföldön: *urusság*, *urus* ember, marha *urusos*, *dühüurusos* Kriza, Vadr. szót, 521.; «a szívemnek nagy a búja, te légy rózsám *urulója*» Vadrózsák, 329. l.) | *fetetibbek* 337. | *ymeg* 193. (Baranyainál is imeg RMK. II. 267.); Istvánfinál *imeg* ér *ing* vegyesen, u. o. 46. 47. l.; ma is: «*ing*, *üing*, *imeg*, *üimeg*» vegyesen) | *haborosag* 244. és *haborusag* is 45. 46. l. | *alozic* 36. 71. 77. 308. 543. (Münch. c. 80 l. alozon és 99. l. aluu van) | *zikibe* 239. és *zekiben* 240. 241. 491. (amaz alkalmasint csak tollhiba; más codexekben csak *e*-vel; pl. Bécsi c. 11. Weszpr. c. 92. Peer c. 286. Debr. c. 194. Thewr c. 37.) | *zerent* névutó állandóan *é*-vel (pl. 105. 231. 463. 694. stb., stb.); a «-ról, ről» ragot egyszer írja codexünk *rel*-nek, e szóban: *életőkrel* 408. l. (*rel* más codexekben is előfordul helyel-közzel, leggyakrabban a Gyöngyösi c.-ben); *nekil* névutó is állandóan *i*-vel pl. 91. 146. 376. 431. 685. stb. (v. ö. *vtnal kül* Bécsi c. 281. fidalommal *kil*, nehezségnel *kil* Tih. c. 34. *nekől* Nagysz. c. 31. l.) | *addeg* 13. 77. 367. 528., de gyakrabban *addig* 82. 105. 203. 567. 636. 657. *addiglan* 582. 678. (a terminativ ragot rendszerint *i*-vel használja codexünk; pl. *ideiglen* 115. 167. *estig* 186. *napiglan* 159. 216.

míglén 262. hazíglán 157. horaíglán 173. eddiglén 222. 377. hetíglén 465. delíglén 534. eztendeíglén 583. 588. 594. 596. 684. stb., de előfordul *é*-vel is; mint: eztendeg 54. 465. napeg 359. 403. 559.; V. ö. addeeg Corn. c. 323. manap is: Nyőr II, 87. l. Ide számítható, — habár sem a *tőt*, sem a ragot nem érezzük benne határozottan —: *aleg* (alig) 262. 305. 315. 320. 361. a „*pedig*“ kötőszó szintén kétféleképp használatos codexünkben; leggyakrabban *kedeg* 5. 24. 84. 132. 223. 352. stb. stb. *kedeglen* 338. 496. 515. 530. 684. ellenben: *kedig*, *kediglen* 330. 336. 462. 582. 635. 644. | A következő 5 szóban: *eth* 9. (it, ith 30. 77. 95. 110. stb.); *ede* 6. 41. *edestova* 347. (ide 70. l.), *elen* 7. 29. 112. (ílen 82. 109. 318. 570. 632. stb.), *eleten* 2. 4. 36. 62. 112. 121. (íleten 89. 96. 112. 238. 345. stb.) — az eredeti *e* vocalis van megőrizve (mely még ma is fönmaradott a szlaviniai s egyéb nyelvjárásban dívó *ett*-ben Nyőr III, 336. IV, 419. V, 63.; továbbá: *elyen* Ny. II, 131. és *élyetén* a csángó magyaroknál Ny. IX, 485.) | *haragosoc* 1. *alazatosoc* 133. *baratosoc* 224. *goroc* 661. *gorson* 165. 185. *ayetatoson* 479. ez alakokban a régi zárt vocalis maradt fön (ma is még *okoson* a debreceni nyelvjárásban Nyőr IX, 162. l.) *vigon* Udvarhelyen Ny. X, 240) | az *-ül* reflexiv képzőt néha *-öl*-nak írja codexünk, mint sok más nyelvemlék is; így pl. megtanol 33. 170. 264. meghaboróla 236. megzorol 261; rendesen azonban *ul*-val mint: tisztul 12. 13. 14. meguyiul 68. 79. tanul 205. megbolondul 324. elsokasul 468. stb. | sajtáságos alak: *arcel* (arcúl) 195. 197. 198. 236. 589. 618. 641. 650. (v. ö. archol Gyöngy. c. 9. archwl Peer c. 318. arczwl Thewr. c. 114. arczwl és arczul Winkl. c. 118. és 169. l. arczwl Érdy c. 98. artzol Dávid Fer. [Nyőr VI. 358.] arczul Batizi RMK. II. 63. és Tinódi u. o. III, 191.; ellenben a Czech c. rendesen úgy használja, mint a Nád. c., t. i. *arcel*, mely nem egyéb. mint lativ-féle határozó s régibb *arcúlá*-ból való M. U. Sz. 815. sz.; ilyen kopott alaknak kell tekintenünk az Ehrenf. c. 61. lapján lévő *tarsel* szót is [gyakortabb *tarsel* vele vizyuala: *ducebat pro socio*], melyet Szarvas Gábor a «Ferencz legendá»-ról irt tanulmányában Nyőr I. k. «segítő ragnak» [-val, -vel] tartott.) | A névmások közül az *ő* és *őt*et kevés kivétellel (4. 6. 11. 12. s még néhányszor) mindig *ű* és *űtet*; továbbá *űk* 69. 592. *űket* 123. (ma is *ű* a depr. nyelvj.-ban Nyőr IX. 205., *űtet* u. o. és IX. 266.) *it* őt Nyőr III. 465. *itet* IX.

540. *iket* III, 279. *üket* III, 33.) | a «mi, ti» névmások vegyesen *mű, tű* (12. 90. 240. 345. 351. 407. 419. stb.) és *mi, ti* (14. 22. 123. 181. 269. stb.) alakban fordulnak elő | *mene, menezőr, menevel* 4. 10. 13. 26. 41. 47. 96. 100. 112. 114. 366. 408. 651. stb. *mini* 190. (ez utóbbi alakot használja rendszeren a Bod, Tih., Gyöngy., Debr., s Thewr. c. is, bár az utóbbiban 83. l.: *menee* is (van, melynek végső hosszú vocalisa nem feltűnő, ha tudjuk, hogy «*menee mennyi*»-nek utófelében a *nyáj* szó rejlik; Csik megyében: *menye* szilva van a fán (Nyőr, VIII. 380); *anne* (annyi) 48. 70. 96. 114. 336. 348. 373. 493. 534. 541. és *anniszor* 651. *enne* (ennyi) 96. 310. 354. 594. 648. (ma is: *menné, anné, enné* a moldvai csángóknál Nyőr, IX, 485; a cod-ír.-ban is csaknem általános, jöllehet már a HB-ben: «*menyi* milosztben» van | *űnőmnaga* 16. 23. 28. stb, stb; ellenben *őnmaga* 417. 423. *őnnőn* 530. | *olatan* 21. (ma már *olyatén*, de a codexekben az előbbi használatos) | *nimicoron* 253. *nikic* «némelyek» 545., rendszeren: *nekic* [nékik] 152. 260. 581. 588. stb. (*nekic* van a Winkl. c. 166. és Kaz. c. 94) | *mend* 481. (rendszeren *mind* 1. 29. 31. 50. 62. stb; ma is *menden* a csángóknál Ny. IX. 484. és sok egyéb codexünkben | *nemi* 345. rendszeren *nemű* 9. 34. 122. 313. 510. stb.) | a mértéket jelentő *nyi* képző mindig *ne*-vel (így: 99. makzömne, 171. hağittasne); v. ö. *anne, menne, enne*). Végre az igeragozásnak jelentő módbeli többes alakjai, úgyszintén a névragozásbeliek is: «*onk, -önk, -jok, -jök*» az újabb «*-unk, -ünk, -juk, -jük*» alakokkal szemben (mint általában régi nyelv emlékeinkben, sőt még ma is némely vidéken; pl. «*tuggyok*» őrségi Nyőr, VII. 272. «a bort még nem *ittok*» Ny. IV. 39. «*igyönk*» Ny. V. 10.) — Megemlítjük még, hogy a *nyír* igét felhangúan használja codexünk (ki *íri* el hayamat, ... *írne* 410. l.), mint ma is tájszólásilag: *birkanyírés*, s Sz. Marg. él. 49. *nyre, nyry*.

Magánhangzók eltűnése és megmaradása.

Vocalis-tűnést találunk a következő szókban: *soksag* 451. 507. 531. 617. 629. 635. 656. (ellenben: *sokassag* 190. 233. 242. v. ö. alább *vigasag* és *vigsag*); *byntóket* (bűntöket) 243. *pohart* (poharat) 530. *helt* (helyett) 157. 482. (ma is mondjuk: *helyt* állani); *annazzoń* (Anna asszony) 684. (mint ma is: *gazdasszony*); *gabnat* 531. de a nominativusban még *gabona* 532.

(szláv *gobino*-ból); *esztendeg* (esztendeig) 54. 465. Érdy c. 665. l. szintén: *esztendeegh*; az *ig* terminatív- rag eredetileg *ég*-nek hangzott s így *esztende-ég*-ből könnyen válhatott *esztendég*; *eerth* (érett, *maturus*) 687. talán csak tollhiba, (mert ámbár ma is mondjuk: megért-e az alma, — de: «ért alma» nem hallható); végre a középfok képzőjét codexünk gyakran a rövidebb tőhöz teszi, különösen az *s*-végű mellékneveknél; így: gonozb 3. erősb 7. hatalmasb 18. stb, s a mai *alom*, *-elem* képzőt *-alm*, *-elm*-nek írja: zerelm 310. hatalm 329. stb (l. alább a szóképzésnél.)

Nagyobb már azon szók száma, a melyekben codexünk eredetibb teljesebb alakokat tartott fenn: *vigasag* 31. 130. 350. 368. stb. (egyszer: *vigsag* 461. l., a *viga* töről l. MUGSz. 615 sz.) *ayetatos* 479. 529. 533. 541. stb. (egyszer: *aythatosság* 683. egyebütt «*ajojtatos*, *ajétatos*» pl. Tih. c. 32. Nagysz. c. 57.); *úgozic* 539. 544. 584. 626. stb. *alozic* 36. 71. 77. 308. 543. (de *alvék* is *aluvék* h. 570.) *túkkóróm* 598. *zegelet* (szöglet) 458. *menékőző* (menyegző) 472. *miert* (mert, quia) 5. 69. 78. 104. 116. 119. 145. 166. 371. 380. 420. 448. 466. 485. 609. 675. (Sokkal gyakrabban: «mert».) Továbbá ez idegen szók: *zereda* 147. 150. 154. (a szláv *srēdaból*; szintígy Ehr. c. 26. Winkl. c. 139. és Bethlen Gábornál is: Nyőr, X, 180; ellenben: *zerda* Érdy c. 20. Weszpr. c. 29. ma s hallható *szereda* Nyőr, IX. 163.) 432. I. 316. *kalastrom* 417. és *clastrom* 533. *claustrum* 534. (lat. *claustrum*); *Amburus* (ma: Ambrus, lat. Ambrosius 200. 210.); *istap* (német: stab) 594. — Megjegyzendő *cornica* (krónika) 82. 608. l.

Ide tartozik végre az igető, illetőleg modustó végvocalisának megmaradása ilyenekben: le zallottam 17. mondottad 7. mondotta 145. mondottam 449. zolaz 238. 358. monjad 235. 340. 356. 407. erced 23. tuúgdad 38. 431. 450. 509. 644. gondolad 43. 47. 310. veúgdad 182. 228. 524. fogad (fogjad) 242. nezyed 266. teúgdad 188. 274. 449. mutassad 197. lassad 219. 266. 551. 560. 564. fogagúgdad 275. haggúgdad 279. 306. 371. 409. 449. öleúgdad es vigaztalad 279. őriztessed 301. zenveúgdad 349. boússad 3. 181. 228. 522. vessed 363. elbagúgdadot 387. igeryed 409. hozzád 411. víged 435. 530. ozyad 530. agúgdad 592. 659. temessed 668. tekenczed 679. zeressed 675. hayčad 699. stb. Csak ritkán: ved (vedd, vegyed) 65. 69. 166. 240. 530. 579. ted 165. mond meg 334. 555. halgasd 274. és egyetlen — egyszer: nem *tudde* (tudod-e) hoúg....

643. (V. ö. az menorszagban az szentők tudde myth ennek Sánd. c. 2., míg a 7. l. már: tudode).

II. A mássalhangzók változásai.

A mássalhangzók változásai közt legközönségesebb a rokon hangok cseréje, mely már hangszervezetünk alkotásánál fogva is természetszerű. Némely esetekben egyes nyelvalakok hangteste törvényszerű fejlődés folyamában változik; másszor csak a kiejtési kényelem idézi elő a változást. — Codexünk adatai a következők: *cazdag* 19. 89. 297. 314. stb. stb. (más codexekben is gyakori); *undog* (undok) 112. undogsag 65. 71. 87. 95. 127. stb. (Bécsi c. 16. és Sánd. c. 37. *undok*); *galoc* (gyalog) 252. és *galog* 464. l. (Bécsi c. 23. *galog*); *földic* (ig) 292; *hidec* (hideg) 199. és *hideg* 21. l. az említett négy szóban mutatkozó *k: g* változás csak a másoló tollhibája || orrhangú ajakhang orrhangú foghang helyén: *móvet* (nevet) 126. 215. 224. stb. (a codexekben közönséges a «mevet» alak, a mely eredetibb is: MUGSz. 425. Sz.); *talam* (talán) 441. 591. 651. (*találom*-ból keletkezett Nyör X, 165.) || lágy foghang lágy ajakhang helyén: *pağimentom* (pavimentum) 582. (Bécsi c. 48. szintén: *pağimentom*, Peer c. 8. *padimenthom*) || a következő szokat: *sido* (zsidó) 14. 143. 150. stb. (orosz: *židov* Nyör X, 221.); *sak* (zsák) 516. 582. *solja* (zsoldja) 64. *soltar* (zsoltár) 1. 54. 543. *tőseer* (tőzsér) 156. 252. valószínűleg *zs*-vel ejtették a régiek is, bár e hangra nézve helyesírásuk igen ingatag. — A foghangok egyéb váltakozásai: állandóan *kereztén* (christianus. v. ö. *Sebestyén*: Sebastianus); ma tudvalevőleg a protestánsok élnek e régente általános szóalakkal, míg a katolikusok «*kereztények*»; || néma foghang a mai folyékony foghang helyett: *zasto* (zászló) 266. Toldy F. a tollhibák közé sorolja (l. Nád. c. bevez. 16. pedig a *zászló* szláv kölesönvétel (*zastava*); több más codexben is *t*-vel (pl. *zastoya* Érdy c. 59. ellenben már: *zászló* Érs. c. 68. Peer c. 113.) || *kukcla* (csuklya) 435. a lat. *cucullus*-ból; Szkár. Horváth Andrásnál is: «*nekik kuklyából varrnak idvöfőget*» RMK. II. 165. l.); *fetetibbek* (feketébbek) 337. (fekete-nek *feteke* az eredeti alakja, mely mellett codexünk ez adata is bizonyít; a mi a «*fetetibbek*» második *t*-jét illeti, v. ö. *cselőke* és *cselőte*, *szunyák* és *szunyáta* Nagysz. c. 216. is: *feteti fekete* | *veterie* 478. 538. 543. és *vecsernie* 527. (a kettőt nem szabad összetévesztenünk, mert különböző a

jelentésük: *veteríe*, *veteríenec ideien*, *veteríe coron hora matutina*, ellenben: *večeríe vespera* l. Mátyás Flór., Magy. Nyelvtud. 2. füz. 10. l.) | *čičorgatas* (csikorgatás) 103. 108. de: *fogoc čikorgatvan* 474. l. (Bécsi c. 218. l. čikorgat, ugyanígy Münch. c. 89. — Több szó *cz*-vel *van* írva *cs* helyett (mely hang leírása más codexekben is ingatag), de azért *cs*-t ejtettek ilyenkor a régiiek is; codexünkben: *tanalecz* 148. (*tanač* 144. 297. 364. stb. *Lukacz* 153. 154. (*Lukas*) 180.); *kencz* 319. (*kenč* 275, 310. 329. stb. *tarcz* 665., *tekenczed* 679.; viszont más szókban meg *cs* van *cz* helyett; pl. *piáč* 600. (*pijacz* 665). *lanč* 338. (újszl. *lanec*), *apačča* 426. 477. 479. (szláv: *opatica*), *uča* 385. 640. (szl. *ulica*), *kemenče* 639. és *kemenceze* u. o., *orča* 206. 271. 428. 615. stb. (*orceza* 340. 388. 401. 634.) stb. | *meńgörgő* 515. l. («mennykő» értelemben Bécsi c. 74. szintén *g*-vel: Jelénenec zozatoc zaigasoc és *meńgörgéséc*; egyébiránt nem kell éppen mássalhangzó-cserének vennünk, mert «*görög*» (*görgő*) amúgy is «rollen»; jelentésére nézve v. ö. mai: «*mennydörgős mennykő*»; | *iege* (jegye) 35. csak tollhiba. 40. *iege* || *elhadni* (elhagy—) 105. 273. 398. 496. | csak nem mindig *hel* van codexünkben (pl. 65. 86 144. 178. 265. stb, stb), néhányszor *hel*: 299. 376. 417. 427. l. | *mind naian* (mindnyájan) 229. | *megbizonít* 3. 11. 12. 14. 23. stb, de: *bizonít* is 19. 25. 34. 58. 112. stb | *mene* (menyi) 4. 10. 11. 12. stb, stb. *anne* 46. 70. 74. 96. stb. *enne* 96. 330. 539. 648. stb. (már a HB.-ben: *menyi*) | *törven* 14. | *fen*, *fenő-sűl* 22. 167. 309. 365. *senvedec* (senyvedék) 96. *genetseg* 65. és *genette* (genyedtté) 120. *nisd* (nyisd) 557. 558. *hitvan* 580. *sarkan* 67. (Bécsi c. 320. l. *sarkan*), *baran* 157. és *barań* 229. 384. *pogan* 224. *barson* 235. (Weszpr. c. szintén 95.) || A kiejtés szerint írja codexünk *j* helyett *gy*, *ty*-nek jegyeivel ezeket: *ńugodgatoc* 185. *kerdged* 196. *tagadga* 200. *vong* 273. *engedged* 633. *fedgem* 659. *akaratta* 2. *haznalatta* 6. *tiztitta* 12. *megbizonította* 12. stb., stb; || *monga* 1. 6. 15. *agga* 2. *tuggac* 3. *gondolanga* 48. *bizhőggének* 95. *zenveggék* 101. *feğgetőkbe* 255. *befőggem* 305. *zomzeğgat* 545. stb. stb. || ép így a kiejtés szerint *ny*-nek írja az összetalálkozó *n* + *j* hangokat; pl. *keńńa* 9. 81. 104. 251. stb., valamint *cs*-nek a *t* + *s* hangokat; így: *erčed* 23. 42. 55. *tarč* 250, *zabadič* 310. 500. *erčsič* 648. stb. (de: *zentseg* 6. 7. 10. 16. 19. stb, *ymadsag* 398. és *ymadčag* 180. 440. 547.); *cz*-t ír *t* + *sz* vagy *d* + *sz* helyett; pl. *teeczic* 114. *tagacz* 169. *halgacz* 358. *lacz* 558. *fucz* 659. stb.

Végre az assimilatióra is érdekes példákat nyújt a Nádor-codex, még pedig legnagyobb számban a következő mássalhangzóhoz való teljes hasonulásra (l. Simonyi Zs. «A mássalhangs.» NyK. XIV. 70—93.)

Teljes hasonulás: gonosság 1. nehesség 99. 289. 517. kesseg 183. 184. igassag 312. egesseg 490. mazzor 3. űnőmmaga 3. 104. 490. stb. halarra (halálra) 16. 242. 247. meghanni (hagyni) 212. elhanni 567. 698. pőssól (persely) 215. hittam (hívtam) 488. naddeligh (nagy délig) 543. zenvetted 564. effel (éjfé) 571. megtutta 585. farrattatoc 589. tennőm magadat 596. fogattoc 624. 679. 693. tunnya (tudnia) 683. daykalkottanac 684. munkalottal 411. vattoc (vagytok) 6. 255. 644. atta (adta) 50. 505. munkalkottoc 6. génerkőttet 27. elzenvetteti 45. elkeseerőtlet 47. elfelettec 65. ellankattanac 81. honnem (hogyan) 2. 54. 92. stb. — Teljes hasonulás van még a névelőben, mint: addizno 2. assar 2. ammegfezitőc 3. abbinbe 4. azzent 5. allelőc 9. 13. 39. attestbe 19. aggonoszt 23. attűzet 25. ammeńnei 31. 54. stb. stb. (de hasonulás nélkül is: az soltar 1. az szent 1. 6. 12. az meltatlan 3. 6. az megfezeites 4. az iővendő 9. az kereztfan 11. az sido 14. az kőzikelac 42. az pocol 64. az zomorusag 76. az čorda 168. az zelence 215. az heg 247. az ziz 250. az vitezőc 295. az tiztőletős 408. az zeretet 429. stb; sőt z nélkül is: a meltatlan 3. a cristus 4. a bin 4. stb.); végre még e szóban: őtteni 232.

Hasonulás keményüléssel van a következő szókban: felethesse 51. faractatoth (faragt-) 299. zenvethhet 354. marathath 380. athhat 409. vicsag (vígység) 499. zalathatna 570. le faractatha 649.

Hasonulás lágyulással: űnőmmagogba 3. malazdba 16. lelőgbe 26. űmmagogba 36. návalyaiogba 51. testőgbe 81. cornicaiogba 82. gómrogba 90. ezőgbelől 117. 128. zeretedbe 130. ezőgből 134. zőgdősenec 123. kezđotte (képzette), 153. dolgogba 324. ezőngbe 366. feltőgbe 545. őrűltőgbe 545.

Hangszervi közeledés: istembe 19. őmbenne 167. bodogtalamb 211. Istembe 268. diztelembnec 272. kyetlemben 283. kő toromba 315. ektelemb 353. mindőmbe 381. 618. istemben 415. 432. 438. 610. toromban 493. — E mellett számba kell vennünk a hasonulásnak még végbe nem mentét, ilyenekben: hoziam 6. (de: hozzam 379.), hoziad 273. (de: hozzad 355.), hoziaia

16. (de: hozzáia 14.), *hozia* 43. (de: hozza 246.), *hoziane* 25. (de: hozzanc 16.), *hoziatoc* 41. *hoziaioc* 21. (de: hozzaioc 467.); hasonulatlanúl még: 1. 2. 10. 12. 17. 20. stb. hasonlóval: 109. 110. 225. 233. 241. 349. stb. (V. ö. *ðhozia* Münch. c. 66. *hoziad* Winkl. c. 258. Göm. c. 75. stb., — hozzád Nagysz. c. 80. Tih. c. 92. sz. Marg. él. 24. stb.) | *ezkeppen* 545. rendszeren: *ekkeppen* 13. 15. 32. 37. stb. *eznec* 455. rendszeren: *ennek* 331. 497. stb. | A -val, -vel ragot rendszerint már pótló nyujtással használja codexünk, de néhányszor előfordul e nélkül is; mint: tanitva^himval 157. azokval 178. ketelvel (kötéllal) 260. isopval 287. családval 309. ertelmvel 323. kikvel 332. testökvel 334. foghval 338. imadsagokkal 398. góléval 559. emleymvel 595. kikvel 609. (ma is a moldvai csángóknál, palócoknál s a csiki székely nyelvjárásban; pl. rózsámval Nyör, I. 327. késvel II. 224.), harmatval (III. 240.), papval (IV. 557.), szegvel (IX. 504.), kikvel (X. 93, l. még Kríza, Vadr. 557. l.) | nem történt továbbá pótlónyujtás az ig-ragozásnak azon alakjaiban, melyekben többeli sziszegő *z*, *sz* foghang *j* inyhanggal találkozik össze; így pl. *majárAZYA* 3. *izya* 6. *vezyóc* 12. *megotalmaz'a* 64. *ymadkoz'atoc* 171. *ostoroz'ac* 233. *hizyóc* 343. *öltözyl* 409. *öriz'en* 416. *lakozyal* 419. *emleköz'el* 446. *feledközyl* 452. *kenčezyetóc* 497. *aldoz'al* 505. *ozyad* 530. *meg coronazyA* 614. *hasadozyon* 636. *igekőziatök* 688. *atkozyon* 700. *esedözyl* 703. s hasonlóknban (v. ö. *akaziatoc* Bécsi c. 40. *otalmazyon* Érdy-c. 452. *atkoziad* Jord.-c. 170. *esedözyl* Czech-c. 79. *ostorozya* sz. Marg. él. 96. stb.).

Hangeltűnés.

M á s s a l h a n g z ó enyészett el a Nádor-cod. következő szavaiban: *kón*, *keñ* (könyv) 46. 64. 495., de *keñv* is: 113. *kónv*-ben 95. 101. 143. l. (legtöbb codex *könyv*-et ír) | *kezerit* (kényszerit) 7. 32. 213. 571. *ketelenit* 149. 241. (más cod.-ben *készerejt*, *készerejt*, *készereht* fordul elő legtöbbnyire; de a Bécsi-c. 245. l. *kenzeireitettec*, Münch. c. 21. l. *kenzereitend*; (fejtegetését l. Lukács Lőrincztől: Nyör, IX. 545. l.) | *igen* e h. *ingyen*: ez életen embőr istent igen sem esmerte; így még: 330. 510. 673. | *gűlöseg* (gyűlölség) 40. 74. 207. (Winkl.-c. 352. *gywlöseegh*, Münch. 159. *gűlöseg*; a lat. «odium» kifejezésére szolgál, ámbár az «odit» régente *gyűlöl* (pl. Münch. c. 183.) s később *gyűlöl* volt; míg a *gyűl-*

höttség, gyűlhözés rabies-t jelentett, l. RMK. I, 349.) | *zanak* (száj-nak) 42. olyforma rövidülés, mint *fának* (eredetibb **fájnak* h., MUGSz. 481. l.); ma is általánosan: *szám, szád*; de: *száját* (codexünkben is: *zaad* 353. l.) | *bodog* (boldog) mindig így (pl. 43. 133. 342. stb.) | *el amelkodic* (álmélkodik) 68. 76. 108. 452. Nagysz. c. 210. *amelcodasoc*, Érdy 665. szintén: *el ameelkodanak*, (v. ö. MUGSz. 804.) | *harmicz* (harminez) 150. 209. 374. stb. (Ehr.-c. 224. *harmyc*, Winkl. 177. *harmicz*, Sánd. 32. *haarmicz*, — ellenben: *harminc* Bécsi 311. Érdy 103.; ma is *harmicz* egyes vidékeken (Nyőr, IX. 542. X. 186.) | *nutvan* (nyújtván) 259. (Peer.-c. 64. is: *núwthwan*, de 67. *noyta*; codexünk más helyein (180. 257. 405.): *noytoz* | *gútenenec* (gyűjt-) 310. *gúttól* 319. (ellenben: *gúytőttem* 329. l.) | *imma* (immár) 353.; a 329. lapon: *inmar* (= íme már) | *fódre* 377. (*földre* 388.) | *megótoze* (-öntözé) 361. 588. *kióttetni* 232. *öt- és önt-*: *ótoznie* Nagysz.-c. 166. *ky ótteek* Winkl. 122. *ós* (önt) Kriza.-c. 74. és: *entelknee entótteek* Érdy.-c. 665.; ma is «*ótvös*» (Érdy.-c. 665. *ewthwes*) | *ayanvan* (ajánlván) 405. és: *ayanvan* 433. (nl-vel írja a Bécsi.-c. 321. Nagysz. 166. is | *beteles* (bőjtölés) 441. és *bóit* is 54. 588. (Münc. c. 46. *bóit*, Ehr.-c. 26. *beytfew*, Érdy.-c. 103. *beyth mas hoo*; ma is *büt* Nyőr, III, 89., *bütöl* Ny. IX, 266.) | *čenat* (csinált) 535. (*čenalt* 518.) | *lappag* (lappang) 476. | *megdühűtt* (-dühödött 510. (Góry.-c. 12. 13. szintén így; Bogáti is: *dühöt* had, *dühöt* herczeg RMK. I, 327.); a *dühűtt* alak talán **dühöv* igétől származik, de az is lehet, hogy öszszerántott alak *dühödött*-ből, mint a következők: *karhoztak* (kárhozottak) 92. 100. 333. 662. *atkoztac* (-zottak) 100. | *vénhűt* (vénhedett) 609. Batizinál «*vénhűt*» (RMK. II, 113.); valószínű, hogy ebből lett codexünk *vénhűt* alakja | *nel* 690. de: *nelv* 5. 495. 508. | *zí* 42. *zű* 29. 313. 354. de *ziv* is 6. 20. 261. 354. (Czech.-c. 76. Winkl. 250. Érdy 82. Ehr.-c. 92. *sziv*-et irnak, Bécsi c. 79. Münc. 106. *zűv*-et) | *zórűue* (szörnyűvé) 120. l. *hamua* (hamuvá) 506. *semmie* (semmivé) 506. (szintén «*semmie*» fordul elő Bécsi c. 87. Sánd.-c. 37. Batizinál, Horváth Andrásnál, Kákonyinál, RMK. II, 101. 207. 294. l.; Münc. c. 172. *hazaia*, Szkár. Horv. Andr. *apálczájá* RMK. II, 204.); különben a «-vá, -vé» ragot rendszeren használja codexünk; mint: *idegönne* 74. *mergeve* 90. *kenkőve* 95. *zurocca* 95. stb. | öszszerántott alakok: *futtal* (futottál) 555. *futtam* 557. *vettenec* (vetettenek) 89. *bočattac* (-ották) 485. *iuttanac* (-otta-

nak) 685; ily összevont alakok még ma is használatosak egyes vidékeken; *vettem* (vetettem) Nyör, I, 372. 422. *juttak* (jutottak) I. 374. *megüttem* (-ütöttem) I. 378. *ütte* II. 475. *megkötö* (-kötötte) III. 425. *kötték* IV. 469. *itt* (ivott) V. 229. *elvettünk* (-vetettünk) VI. 474. *süttem füttem* X. 22.; Kereszturfszéken: *juttam, futtam, bocsáttam* (Krizsa, Vadr. 555.).

Végül még azon szókat állítjuk össze, a melyek má s s a l h a n g z ó k n á l f o g v a a mainál b ö v e b b alakot tüntetnek föl, illetőleg eredetibb teljesebb alakot őriztek meg:

éjgesseg, éjgesil 12. 31. 272. 501. stb. (v. ö. MUGSz. 837. sz.); (a Peer-c. 116. Érdy-c. 100. más hangfejlődéssel: *égy, eegy eeggyeseul*; Bécsi c. 69. s Münch. c. 113. *éjjik*, Winkl.-c. 115. *eggeseul*, Sánd.-c. 9. 18. *eggyk*, a «Pannónia megvétele»-ben is: *mynd eeggyessek*; Pázmánynál, Sylvesternél rendszeren így | *eiendik* (éendik) 17. eredetibb «évendik»-ből | *labannes* (lábán is) 51. *zülöttenn* 51. (de u. o. *kezen* [kezén] is); ma is még tájszólásilag: *födönn* Nyör, III. 90., *utonn* III, 318. | *kisseb* 69. 82. 251. — Sánd.-c. 22. *kysseeb*, Weszpr.-c. 95. *kissebseg* | *kózzúl kózzé* 70. 151. 228. 320. 413. stb. stb. s egyszer *kózzót* 629. l. (de: *kózzót* 112. 165. 195. 242. stb. a finn: *keske* (MUGSz. 67. sz.) szerint *kózzé, kózzúl* az eredeti alak, mely más codexekben is általános; ma már csak ritkán, leginkább költőknél található (pl. Aranyánál: Vissza se megy többé Deli szüzek *kózzé* — Zács Kl.) | *hora* 102. 173. stb., de *ora* is 640.; e szót a Bécsi s Münch. codexek mindig *idő*-vel helyettesítik; a Döbr.-c. már felváltva *idő*-t és *hora*-t használ, mint a Nádor-codex; a Peer-c. már csak *óra*-t ír | *hostya* 681. 695. latin *hostia*-ból | *utanna* 144., v. ö. *lábánn* | *tanalez* 148. 286. 457. 460., gyakrabban *tanač* 144. 148. 297. 364. 438. 568. 609. 615. 616. 691. (codexeinkben vegyest: Bécsi c. 79. Münch. 63. Ehr. 146. Winkl. 228. sz. Dom. él. 21. *tanács*-ot írnak, míg a Weszpr. c. 27. Thewr. 62. Érdy 665. *tanács*-ot) | *megettékell, tókelletes* 165. 289. 687. (ellenben: *eltókel* 555. l.); v. ö. a tájéjtésileg ma is hosszan hangzó «*dobáll, ugráll*» s hasonlókat; képzésére nézve Simonyi Zs. azt tartja (Nyör V, 392. l.), hogy a *tév*-ige származéka, s eredetibb alakja: *tévékél, tévkél* | *kóv* (lacrima) 172. 180. 304. stb. (ellenben: *kóv* hullatás 29. 102. 103. 108. 359.) (Bécsi c. 27. Nagysz. 166. Thewr. 286. *könyv*-et írnak; míg az Ehr.-c. 35. Gyöngy.-c. 68. *könyv*-et) | *tivisk* (tövis) 184. 233. 244. 248. stb. (Münch. c. 68. *túvis*, Winkl.-c. 220.

tõwis) | *hozyab* (hosszabb) 178. eredetibb alak, v. ö. MUGSz. 142. sz.) | *zarraszt* 203. (eredetibb *s, gr-, sovr*-alakból, MUGSz. 280. sz.); a Münch. c.-ben is: megkerõlitec a' tengert, es a' zarraszt 56. l. | *zepplõsit* 427. (de: *zeplõtelen* 566. l.); a Königsb. tör.-ben: *sceplev*, Érdy-c. 339. *zeplõ*, a Peer-c.-ben pedig: *zeplõtelen* (137. 145.) és: *zepplõtelen* (3.) | *zikkõs* (szükõs) 458. (Kat. v. leg. 1649. s. *zewkes*, Münch. c. 119. *zükõs*, mégis a hosszú mássalhangzójú alak az eredetibb, v. ö. finn *soukka* MUGSz. 327. sz.) | *telessüles* 472. (a *teljes*-beli *s* nomen possessoris képzõ ugor alakja *-ks*, mely *-js* alakon át fejlődve mind a consonans, mind a vocalis megnyújtására igen alkalmas; ez utóbbi történt pl. a Peer-c. *lelkés* (66. l.), *scelés* (szeles 70. l.) szavaiban, továbbá Sánd.-c. *nedwees* (9. l.), *hazaas* (31. l., ugyanitt «*hazass*» is) szavaiban | szintígy *erõssen* 248. 448. *zorossan* 250. *nõmõssen* 539. | *illetic* (ületik) 476. *üdlj* (üli) 489. (mindkét alak a «*sacer, sanctus*» jelentésü *id* v. *üd* szótól való denominativum, MUGSz. 883. sz.) | *terdeppõlven* 512. 543. és: *terdepõlven* 515. (a Peer-c. 198. l. szintén, de más hangfejlődéssel: *térdepelvén*; Munkácsi B. ezen igét az «állapik, csillapodik, ülepszik»-féle momentán képzések közé sorolja Nyör IX, 347., míg Budenz régibb magyarázata szerint [NyKözl. IV, 140.] a *térdepel* ige így elemzendõ: *térde-pe-l*, melynek közepsõ *pe* szótagja nem volna egyéb, mint a «fej» szó (finn *pää*); bármelyik magyarázatot fogadjuk el, a *p* hosszúságát bajos megfejteni) | *sonha* (soha) 540. (rendesen *soha*, mint: 67. 68. 70. 77. 78. stb.); Bécsi c. 37. s egyéb nyelvemlékekben is | *bolçu* (búcsú) 575. (Ehr.-c. 39. *bolczo*, Jord.-c. 770. *bulezu*, Peer-c. 99. *bolchw*, sz. Dom. él. 60. *el bulchwztatvan*, Kaz.-c. 116. már: *el bucozek* | *neveiert* (nevéért) 638. a birtokosrag *j* van benne megõrízve; *neve* ugyanis eredetibb *neveje* h. való, melynek *j*-je nem assimilatio folytán tünt el, hanem úgy, hogy a magánhangzós tõhöz járulván, a végvocalisba beleolvadt (*neveje*: *nevê*: *neve*); ezen beleolvadt *j*-nek világos nyoma van az «életi, itéleti»-féle alakokban | *hyhles* (ihlés) 692. (de: *yhle* 149. v. ö. Peer-c. 45. *ihles*, Ehr.-c. 106. *yhli*) | *farrad* (fárad) 11. 68. 109. 233. 589. így a Bécsi c. 37. Münch. c. 174. Nagysz. c. 28. Gyöngy.-c. 8. sz. Dom. él. 128.; ellenben *fárad* Ehr.-c. 81. Érdy-c. 11. Peer.-c. 93. Sánd.-c. 18.

Szótani sajátosságok.

I. Jelentéstan.

A) Teljesen kihalt, alakilag vagy jelentésre nézve elavult s egyéb figyelemre méltó szók.¹⁾

ábráz: Vala zent Adoryan igôn zep *abrazu* 563. (= szláv *obraz*: Nyőr II, 534; Sylvesternél «*abráz*» és «*ábraz*» váltakozik; a codexek közül a Döbr.-c. 272. Keszt. 140. Érs. 359. sz. Dom. él. 229. Ehr.-c. 125. Virg. 146. Winkl. 283. Gyöngy. 20. *abraz-t* irnak; ellenben *abrazat* Érdy.-c. 44. Kríza 52. Az *ábráz* szó a régi nyelvben igeképpen is fordul elő, pl. Telegdy Préd. 214. l. «mely azután ábráztatott és elevenedett volna meg.»

akaratos: hóg ha hazassagra acaratos volna 570. («hajlandó»; ma éppen ellenkezőleg «makacs, nem hajlandó», pl. az én uram akaratos egy mokány. Népdal.)

aldomás: elkülde engöm te hozdad az apat hóg oda iöy, és aldomast veeg 411. azért elevenül meg, és vr istennec [tégy] aldomast 653. terdre eseeo ö labanac előtte, Kerven ütet hóg ö rea aldomast vethne 660. (*aldomás* szó a régi nyelvben leggyakrabban «áldás, benedictio» értelemben fordul elő, mint codexünkben is; jelentett ezenfelül még «collatio-t is Ehr.-c. 75. l. és «áldozat»-ot [sacrificium, oblatio]; pl. tégetéc aldomasokat bñnért Bécsi c. 98. Codexünk 653. szintígy, meg 622.: iöttem aldozatoth adnom istennec.)

alít, alajt, alejt: azt alitooc hóg az ö ipa ieth volna 425. aleytvan hóg ezöckel megengeztelne az ö leañat 499. (így még 435. 474. 557. 672. 687.; nyelvemlékeinkben *alojt, alajt, alejt, alét, alít* «putare, arbitrari» jelentéssel; Kríza szerint (Vadr. 491. l.) *alitt* «vél, sejt» ma is a székelyeknél.)

alkot: Maria vön eg fonth nardosban alkototh (készített) nõmõs kenetõth 151. alkossatoc nekõnc ennõnc 156. (így még 157. 158. 300.)

¹⁾ Megjegyzendő, hogy ezen rovat alatt elsorolt azon szók, melyek képzés tekintetében érdekesebbek, a szóképzés tárgyalásánál még elő fog-nak kerülni.

állapni: allapanac a földi keraŸoc, es feyedelmec egbe gűleközeneec cristus ellen (astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum, Psalm. 2.) 214. es allapec Adrianos cazar-nac eleibe 638. (v. ö. Münch. c. 124. allapuan hatmegűl ő labainal, Bécsi c. 37. bemenuen allapēc ő orcaia elűt).

állat: ez oltari zentsegbe negű allat vagon Tudnamint, test, veer, lelűc, es istenseg 10. nem vala sem kesi (kése) avag valami allat (instrumentum) kivel neki coporsoth avag seert cənalt volna 668. mikor a pap az iget elvegezi nem alhat kynernek alhattya (dum sacerdos verba finit, nil de pane remanebit (696. («substantia» s «ens» jelentésben még 29. 99. 234. 291. stb.; mindűn io allatnac ize 29. velagi allat 291. embűri allat 234. 272. 542. 544. 640. octalan allatoc 334. stb. Az Ehr.-c.-ben «status, res, persona, materia» jelentéssel is megvan (l. Szarvas tanulmányát: Nyűr, I.)

áműl: keserűsege ziuet altal iara, es el amula (elalűt) 631. V. ö. MUGSz. 734. l.

ápol, megápol: Judas megkűzelítte hogű űtet megapolna (ut eum exosculetur) 187. zentsegűs zaad ennekűm adot soc apolgasokat 353. (igy még 370. 453. 664., de a «csűkol» is elűfordűl: 302. 444. 549. 596.

ártandű: kevanuan az vezedelmességűket es artandokat (ártalmas dolgokat) keresven 107. (v. ö. artando allatok Peer. c. 255.)

asszonyállat, asszonyiállat: 241. 254. 347. 459. stb. (e mellett azonban az *asszony* is gyakran elűkerűl; a 651. l. még: soc bozzukat zenvettem ez azzoñembűr miat).

bátorkodik: O kemensegűs kerezűfa Mith tűttel, bizűn nagra batorkottal (vetemedűt) ur cristost te read elterittven 356.

békűl: legottan veve űtet őlebe a földűn ilven hol vele bekelievala (Toldy szerint: hozzű siműlva érint) 302. labait bekelven űgmond... 303. ő zent feyet betacargata, es hozza bekelkűűden a coporsoba helhezűteec 373. az ő labokath mind megmossa vala, es oztan megbekelgetiuala 531. (A «hozzű békűl, kezűhez békűl» egűsz a XVII. századig gyakori kifejezés; pl. Batizinal: Nem szabad senkinek kezűhez békűlni; Szkár. Horvűth Andr.-nál: Szu-űttű tűkűhűz fejenkűnt békűlkedűnk RMK. II. 111. 185. De nyelvemlűkeinkben sem ritka «simul, érint,» jelentésben; pl.

labokhoz bekelkőggek Góry c. 34. taht neki labához bekelkedik vala Virg. c. 40. Zenthseghes zaad ky ennekem adott sok apol-gathasokath ees bekelkedesewketh Winkl. c. 87. Ez utóbbi mon-dat egészen így a Nád c. 353. is. — A «kezéhez békéll» kifejezést Arany is használja: Buda hal. X).

bír, megbír: Ki érhetne neköm azt; Hog en ihen embörhez birnam 570. (az Érs. c. megfelelő helyén *embernek*; a Leg. Aur.-ban: quis mihi præstare poterit, ut *coniungar* tali viro); Arabiat, Alexandriat es egyptom földet mind meg bira 607. (Toldy «meghódítá» szóval magyarázza)

birtatik: azért ha allelőkneec miatta a test nem birtatic [vagyis: ha a lélek nem gyózi meg a testet], legottan megbolondultatic 324. az okosság nem birtatic... az igassag el alozic, a bölč meg bolondul ez mastani időben 308. (V. ö. mynemő chalar-saggal byrtatyk ez wylagh Peer. c. 81).

bizlaltatik: oth kedeg a feyedemtől, es a köz barátok-tol megbizlaltateec 399. ő ańna erősítven bizlaıa vala, mondva... 632. (értelme «confortari;» Ehr. c. 53. myndenesteul foguan byz-laltattatott ystenben (totus confortatus in domino).

bizony: bizon velagossaga ninčen (a pokol tüzének) 80. bizon penitencia tarto embör nem megődn abba (a pokolba) 131. (igy még 384. 506. 681. 695. «igaz, verus»)

megbizonyıtás: kezde hasogatni neki azzent Palnac mondasat, mikeppen a haborusag bekesegőt zerez, A bekeseg kedeg megbizoıtıtat 437. (jelentése: megigazulást, justificatio).

bocsát: a levelet kezéből ki veue, Kit legottan neki bočata [ada], es el olvastata mind az soksagu nep előth 593.

csodál: čodaloc azon, hog embör mindőn terőmtőt allatoknal okosságosb volna 106. čodalnac vala neki mondhatatlan zepsegen 474. Ne acaryatoc čodalni ezőn 629. čodalkodvan mongacvala; ıgy 217. is). (V. ö. Bécsi c. 32. igen čudalkodac ő zepseget; Münch. c. 166. elmenę čudalkoduan őnőn benne; Nagysz. c. 210. nem elegődic annac nağsagarol čodalkodni).

csucsá: oldalat meg öklele *čučaval* [lándsával] 295. (*öklel* és *csucsá*-ról l. Szilády Áron tanulságos megjegyzését: RMK. I, 323. l.)

dagályos: mindőn ug böytől mint ő akaria hog ne legyen az akaratac dagałos nayaskodasa, De tulaydon acarattınac za-

badzagabol (ut non fiat conversatio contumax voluntatis) 408. — *dagályos* iracundus MA. (v. ö. Bécsi c. 76. *ég* dagalos (rebellis) nemzetét; Érs. c. 263. dagalos miként ekerzem, Jord. c. 68. haraguggyek meg az en dagalom hű ellenők (irascatur furor meus contra eos).

dolgos: hozza hivata a dolgosokat, es parančola nekie hog... 508. (alkalmasint «szolga»).

dög: a pocolnac halattai kivettesene, es az ő dögöcbelől mindencoron dohosság zarmazzec 95. ((*dög* cadaver Moln. A.)

döglet: Mire döglecze enne embőröket 310. (v. ö. oly nagy bynben eseenek az elssew zylek hogy mynd egheez embery nemzetöt meg dögleteek Érdy. c. 91. az meg devglevt eeg meg tyztulatyk vala sz. Dom. él. 100.)

édeskedik: az isten zeretö lelöc génerködic edösködic, es vigadoz az isteni zent zeretedbe 130. (V. ö. tegedet čokolgotvala es teveled edesködicvala Nagysz. c. 136; ylyk gondolwan benne eedeskedny Érdy. c. 385. — Értelme: «mulatozgat, enyeleg, kedvét leli, gyönyörködik»).

egyembe: özve égenbe menene mariaual ierusalembe 294. mind égenbe enecclönc 408. velöc égenben 470. 471. égenbe mind ezöc özve 473. (rendesen azonban *éjetembe*-t ír codexünk, pl. 336. 372. 483. 512. 590.; még gyakoribb a «-val,-vel öszve» kifejezés; pl. 146. 155. 158. 159. 170. stb, stb. Ez utöbbi «-val, -vel együtt» jelentésben általános a codex-irodalomban s a XVI. sz. közepéig élt írók nyelvében is; a nevezett század második felében azonban a «vele egyetemben» kifejezés már kiszorította a használatból a «vele öszve»-t. Pázmánynál az «egyetemben» mellett mind gyakrabban mutatkozik az «együtt», legtöbbször eredeti helyhatározó értelemmel [pl. így szól együtt Luther, Préd. 8], de így is: gyapjával együtt bőrét is levonna 356. [1. Szilády Áron jegyz. RMK. I, 317.] A Bécsi c. 3. 14. 22. stb. Münch. c. 74. 109. 125. stb. Kat. v. leg. 40. s. szintén «*egyembe*»-t írnak [de a Bécsi-ben: *égbe* is előfordul 134.]; Tinódinál, Temesvárinál stb. már fölváltva: «*egyembe*» és «*egyetömbbe*»; legrégebb alakban maradt fönn az Ehr. c.-ben: menyewnk *egyel* [transeamus simul] 19. valamikorony vagyonc *egyettembe* [quandocunque sumus simul] 12. 13. 92. *egyembe*, 41. 59. 61. 129. *egyelsem* (1. Szarvas tanulmányát: Nyör, I. 264. 1.)

megegyesül: Anacletus papa engede, Hoğ Nauffredus kerał dömötör çazarral meg éggesülyen (szövetkezzék) 609.

együnnen: mikeppen mehetneç éggünnen masua [egy helyről máshová] 82.

egyház: Janos patriarcha tanaçoza hoğ zent éghazat rakatna 615. huzon neg éghazat romaba rakata 618. (tehát nem «ecclesia», hanem «templom» jelentéssel; de *templom* is előfordul: 291. 665.)

elégedik: valaki meltan comonical, ennek ő lelke betelic malaztal, es elegődic [megtelik] isteni edösseggel 19. (vö. *elég*-ről MÜgSz. 844 sz.).

elésztebb: elezteb [előbb] mondateg 119. o alnak pylatos mel' lehetetlen a zoo kiuel elezteb en fiamnak hizelkődeel 229. Elezteb pylatos üle itelni, az utan... 246. Micoron elezteb a verőneç çergese be mene a zizneç ziuében tahat meg zorolanac a zizneç testey 261. — (Sokkal gyakoribb az «először» pl. 143. 204. 298. 573. stb.)

előve: előve tekente 132. 204. 250. («előre jelentéssel; v. ö. Nyór, I. 156).

elő: moysesneç elw kőnveben 143. («primus» értelemben más codexekben is található pl. Bécsi c. 86. Góry 19. Érs. 39. Ehr. 23.; ez utóbbiban «előlső» is van: elewlsew (primogenitus) 12. l.)

emlet: bodogoc az emlőc kik nem emlettenec 254. Kit emlettem az en emleymvel 595; KTör-ben: *ymleti* alakban).

elenyészti magát: feltebe magat el eneztette vala a hayonac ég reytdőkeben 476. («elbújni, elrejtezni»; Érdy c. is 191. l.).

engedet: ez oltari zentseg ... az nağ halalos bynőkre valo engedetöt [hajlandóságot] az akaratbol mindőnőstől ki vezi 25. l.

ennektova, innektova: arra kevankozol, hoğ ennec-tova io mivelkődettre akarod magadat foglalnia 37. (így még 340. 357. 635.; jelentése «ezentúl»).

értekezik: es hoğ iutanac a varosnac capuyara, e kegős aña maria otthes megalla, es kezde gondolcodnia, Kit Joseph lathvan, es rola meg értéközven, monda... 379. (Toldy «értésül-vén» szóval magyarázza). V. ö. *értekezem* scrutor, M. A.

eszterű, ösztörű: zent Adoryan ezterűn vitetec a çazar eleibe (Adrianus portatus super equuleo Leg. Aur.) 560. labaynal fogva ösztöröre fel akasztatha 649. (Toldy szerint «kínpad» értelme van, de így az utóbbi helyen kissé erőltetett volna; sem Moln. A., sem Párizzpápai nem említi; a Tájszótárban megvan: «eszterő», de a beküldő nem tudja jelentését; a Nagy. Szót. több használatát említi föl, s e szerint «ösztrű» jelent általában hegyes karókkal, fa-, vagy más fogakkal, szegekkel ellátott különféle akasztó készüléket. Arany J.-nál is: Nem tudom, Odinnak asztalához ül-e, Kit felakasztottak magas ösztörüre. Buda hal. III. 36. — V. ö. még: fel vonyataa ewtet az oztorwra Érdy c. 216.)

é: mind etaltal [egész éjen át], es etczaka a návalas sidoc útet verec 206-7. Debr. c. Jób. 3. r. é, ugyanígy Ehr. c. 3. 4. stb. l. s egy 1485. évi latin szövegű missilis levél alján található magyar postscriptumban: zaaz yo naphoth keth zaz yo eeth hoz-yaya [közli Nagy Gyula: Nyör, VI. 110.]; ma is: az embör csak széginnek van terente, étvilág dógoznya kő — hetési szólásmód Nyör, I. 423.).

ev, evesedik: Lo zórból çenalt ciliciomot of sokaig visel vala, hog ő rayta löth seböc ugan meg evesödneç vala, es evel folnac vala 537.

falka: kik neminemű falca földön valanak töle 679. (Az «Arany legendá»-ban: aliquibus spatiis; *falka*: frustum, frustulum, portio, offa, crustum M. A.)

fegyelmezni: magát bintől meg nem fegyelmezni [tartóztatni] 693.; ellenben: útet fegyelmezic vala [feddik] a penitencia tartasrol 88.

félemik, félelmik szókat vegyesen használja codexünk (l. alább az igeképzést).

fene: fene, es kegetlen ördög 336. en testöm naçon kenzatic fene farkasnak sebeuel 703. feel a fene farcasnac szaiatol 384. l. (A *fene vad* kifejezés codexeinkben gyakori; de találhatók ilyenek is: féné habwrwsagh Peer-c. 39. fene gyewlhewtseg (truculenta rabies) Ehr. c. 146. V. ö. MUgSz. 539. sz.).

firis: No hol vannac a nag telkőc, kiket göyöttel, a gön-gőc, a firisoc 317. (*firis*: neunaug, arany nyaklánczocska MA.)

fives: ninçen immar vad, es madar husod, sem io fiues [fűszeres] boraid 318. (MA. csak «herbosus, herbidus, graminosus».)

fogni: Ki kezeritte tegődet megfogni ammit el nem tekelhecz (megkezdeni, mit végre nem hajthatsz) 555. a coor frater kealtanya foga (kezde) 481. valahova fog vala mindeneket ő meg gőzvala 608. (V. ö. kezde iuólteni Münch. c. 93. foga ywóltheny Peer. c. 13. kezde jveviteny sz. Marg. él. 154. ivólteni foga Pesti G. XIII. m. kezde ivólteni u. o. XLII.)

fogyatkozik: mas embőrnek iozagba valo haznalattából fogatkozie [soványkodik az irigy ember] 120., v. ö. *ösztvéredik* alább. A 379. lapon: az en hazam te hazad, es semmibe tenekőd mig ez velagba előc megnem fogatkozik [semmit sem lesz nálam fogyatkozásod].

folyamni: ezőket halvan agapitus, el amelkotec, es elfolyamván [= elfutván], megmonda az apatnak 452. foľamanac (confluebant Leg. Aur.) ferfiac mindőn földnec zegeletiből 458. latak hog nağ sokac ű hozzaia foľamnanac 467. megnem tarthatfac vala, hog mezit lab zenteghazhoz eyel nappal nem foľamat volna 540.

genyedt: (az irigy) mas embőr nec bodogsagabol bodogtalan, es geñette lezōn 120. mire vağon ez, hog imma ű mint igōn geñet lator fel akaztatoth 366. (igy a Góry c. 4. Winkl. c. 98. is; a «genyedt» szōnak ezen «hitvány, erőtlen, beteges» jelentése Szilády Áron szerint ma is megvan a Nagy-Kúnságon, l. RMK. I. 328.).

gonosz: baratodnac iauan nem őrűlni, gonozarol [= balsorsán] nem bancodni (elhágasnak byne, peccatum omissio-nis) 693.

gorsa: ezők a vas gorsaua a lelkőt elragadac 338. (két őrdőgről van mondva; kevéssel előbb ugyane szerszám *kosar*-nak neveztetik: *vas kosart kezőkbe viselven*).

gyakdos: meglatfac kit meg gyacostak 297. (fodico, pungo MA.; a régi nyelv legközönségesebb szava, s rokon értelmű a *nyil, öklel, szúr, szegez* szókkal).

gyakorság: es feye tivisknec gaksorsagaval furdaltatic-vala 234. (Winkl. c. 190. szintén: feie tōwisnek gyakorsagawal fuldaltatyk; *gyakorság* = crebritas, frequentia MA.).

győzedelem: eleg vala nektők attű bintők De ith fiatok akaryatoc rezesíteni az artatlan iesus cristosnak gézedelmet [legyőzetését?] kememben [keményebben] keresni akaryatoc tū

fiatokon lenni 243. (így van a Winkl. c. megfelelő helyén is 196. l.)

háborodik: hog' az angal haborkodnec (præliaretur Leg. Aur.), tahat az őrdög monda. 672.

háboról: meg haborola en ionhom (turbatum est cor meum) 236. (így Ehr. c. 15. 21. is; v. ö. *háborúság* conturbatio codexünk 46. 61. 101.).

hagyapni: hágapanac neki orçaiara 206. es ütet megh hagyapvan 234. 236. 245. — («köpni»: Gyöngy. c. 9. Thewr. 114. Winkl. 118. Érdy 98. stb.; de a *köpni* is előfordúl a Münch. c.-ben, mely mindkettőt vegyesen használja; így: hágapiacuala ötet 164. és: egembe megpökic ötet 92. kezdenek ő reia pökni 103.)

hagyomás: Vamok [ban], es adoc [ban] kik v̄tet illetic-
vala, nag' hágomást [= elengedést, leengedést] tezőn vala 527.

hajlék: es en ki iõuec a templomnak haylakabol 665. (Ehr. c.-ben «tugurium» jelentéssel a 27. 39. 40. l.).

haláltalan: Tized keñha (a pokolnak) ez, mert oth va-
gón, auag' vannac halaltalan fergec 72. az őrdöc tűz miatt neki halaltalan faya vagón, soha őrdöcke megnem alozic 78. holot va-
gón halaltalan ferög 109. (Halaltalan ees gőzhetetlen kyral Winkl. c. 257).

hall: mindõn miset vegig hal vala 540. en zeretõ hugom meghalvan vagón atte ymadsagod 631. (így még a 633. 655. 656. l.)

hallás: mikeppen te kevanatos, es ayetatos lelkõdet által nem menthe ez hallas, mi zivõnket mint kõvet vag' vasath megh engeztel ez hallas 281. (a 70. 258. 503. 691. stb. már «beszéd», másutt meg «szó».)

halottviselő: teuek ütet tisztõs halot viselőre 598. (ma «gyászpad», vagy azon hiedelem szerint, hogy a jámborul elhalt lelkeket sz. Mihály viszi fel a ménnyországba: «szentmihálylova».)

hasogatni: kezde hasogatni neki azzent Palnak mon-
dasat 436. értelme «fejtegetni».

hatalmazik: vígaz petõr, hog' raytad keserteth ne hatal-
mazzee 174.

hiedelem: soha hyedelmeth nem varoc 317. meghaloc hyedem nekil 276.; ily értelemben még a 46. 286. 347. 682. (MA.-nél is *hiedelem*: fiducia, das vertrauen). Előfordúl e szó co-
dexünkben még «refrigerium» jelentéssel is: mire nem kõñörülz

raytam ionhodnac keserűsegevel hyedemnekil engömet meg aszni, es meghacz fogatkozni 271.

hirtelenkedik: hertelenkődec nağ keserű kőnhullatassal a halalhoz, es monda. . . 359. («siete a halálhoz»; de «dühös-ködni» jelentéssel: az en mennői atam ő igassaga zerent a bynősök ellen hertelenkődendic 362.)

hitság: e velagj tudomanban čak hitsag [hivság, bolondság] leletic 494.

hivon: az zekrent hiuon lele 479. valaki töle mit keer vala, Hivon senkit nem bočatvala 533. («vacue, inaniter», MA. Bécsi c. 3. heian hozot még engemet; Ehr. c. 115. alnak mezeytelen es hyuan.)

holt: a halal megh ől, de megnem holt 94. («holtá tesz, halat»).

holteleven: a földre le eseem mikeppen holt eleuen 251. mikeppen holt eleuen a földre magat lebočata 343—4. a földre magat leerezte mikeppen holt eleven 374; így még a 262. 386. 450. 593. 641. («semimortus, semianimis, redivivus» M. A.)

holval, hoval, holtakelve: holval leuen (mane facto) 413. holval kedeg leven iuta ő atya a varosba 418. holtakelve 477. [Toldy e szóra azt jegyzi meg, bevez. 28. l., hogy hibásan van «holra kelve» helyett, de — azt mondja — a Kaz. és Érsekújv. codexekben is elég különösen így van elhibázva!] holvalra iutvan 503: hovaltol fogva 534. myg holvalra kelenec 642. holvalra kelven 643. (*hóda* cras, crastino, *hodai* matutinus, crastinus; *hodakelve* cras mane; *hódára* in crastinum MA. — V. ő. holda keluen Münch. c. 170. holda kelve u. o. 196. hotakelve Jord. c. 670. ugyanúgy Döbr. c. 44. 85. 102. stb.)

idő: hatod időtőlfogva kilenced ideiglen 285. hatod idő koron 240. harmad idő után 246. (codexünk is vegyesen használja az *idő* és *óra* szókat.)

igazit: lata három kereztfat fel igazitvan [felállítva] 344.

igrecség: (szolasnac bynei:) igrecseegh 691. — Toldy nézete, mely szerint a codexünkbeli «igrecség» szó a muzsika szerfelett való szeretét jelenti, tetszetős, de nem valószínű.

igyekezik: De miért ez vtol iutot ezzentsegős kenra ígéközic, es gakorta rola ayetatossaggal emléközic 56. («igyekezik» e helyen «gondol, elmélkedik, lelkileg szemlélődik»; «szemlél»

jelentéssel van a Bécsi c.-ben: *ŕégezeie vala a' ferfiakat (et congregati satrapae, et magistratus, et iudices, et potentes regis, contemplabantur viros illos) 134.*; micoda az eredet bin: igõn rea igekõzetõk mert igõn nehez (megértése t. i.) Tih. c. 64.

ihel: az Pocolbeli õrdõg hizelkõdeek iudasnac Avağ yhle 149. isteni hyhlesre magat megnem tartani, avag megnem teritenj 692. (V. õ. Dõbr. c. 224. atyától ige ihleték [de patre verbum prodiens]; Ehr. c. 22. ezeket yhlette neked vr iesus [inspiravit] u. o. 106. tehát vr ysten nekyk yhel (tunc eis dominus inspirabit); Peer c. 45. wr ystennek ihlesenek myatta).

illõ: mindõn zentõkneec, kikneec nap'oc illõ (quorum dies festi sunt) 536.; v. õ. illõinnep: dies festus M. A.

imád: imadna erõtte 52. en ymattam, es keertem te erted 168. Ez helen cristus jmadvala 178. (u. o. *ymadkozic* is; szintigy még *imád* 180. 404. 406. 565 stb.).

in: parançola hog' õket ñers inakkal verneec (nervis crudis eos caedi iussit Leg. Aur.) 546. (*in* nervus, kenzõ szerszám MA.)

ingyen: ez eleten embõr istent igen sem esmerte, õtet sem szerette 36. iai ennekõm iob ingen se szõllettem volna 333. o' nag' kent szenved, kith ingen sem velhetnel 510. (V. õ. mikoron ingyen sem varnaia, haza jõve Gõry c. 45. embert kegyig valakit nemhogy megõlhetett volna, de ingyen soha sem akart volna. Pesti G. LV. m. Mert mi légyen az hit? ingyen sem tudjátok. Szkár. Horváth A. (RMK. II. 180.) Ő sivegét ingyen sem emelité. Kákonyi P. (u. o. 286.) — V. õ. még: az te testõdet ingen maid tyzre uet-tetnem Kaz. c. 86. Emlékezzél emberi állat, ingyenmajd meg kell halnod. Batizi (RMK. II. 70.) Tekintsze meg immár az nagy heti dolgot, Ingyen majdan ott látsz sok õrdõgi dolgot (u. o. 184.). — *Ingyen* egy általában; *ingyenmajd* mox, e vestigio, confestim; *ingyensem* nequidem, nedum. MA., *ingyenontan* legottan PPápai).

jász: Samson iazoknac kezében, Cristos sido nepekneec kezében 215. (*jász* itt filiszteus-t jelent; MA. *jász* barbarus hostis. Winkl. c. 179. szintén «jász»; Tinódinál is «pogán jász nép» gyakran fordul elõ (a RMK. III. 225. l. õtszõr). V. õ. Nyõr, VI. 349. l.

jelennem: azért a vad sido nepneec irigsege. Mert a sok õodat, Kit tezen vala, es ielennem lazarnac feltamaztasaert 144. Eg' napon latha eg' mondhatatlan nag' zep zizet ielõnnen (sibi apparentem Leg. Aur.) 480. nag' tisztõsseggel fõgada az Anacletus

papat, es ő orzagabeli vrakat, Ielönnen (in specie) ierusalembe-
 Ianos patriarchat 609. — ellenben a 70. lapon: mind ez soc köz-
 zül röviden es jelösbén tizenket kenharol lezön mast ide ala a
 beszéd). V. ö. Meñ ki nap rugat felévalo minden orzag ellen es
 ielönnen azoc ellen . . . (et contra eos praecipue) Bécsi c. 12. O
 diche zenth Lelek neked akarok zolgalnom es jelönnen neketh
 zolnom Gyöngy. c. 69; ugyanily «praesertim, praecipue» jelentés-
 sel még az Érs. c. 40. Winkl. c. 137. Kat. v. leg. 696. s. Szabács
 viad. 145. s., — ellenben: vgy hogy zegyenly ky mentet yelönnen
 (ita ut pudeat ipsos prodire in publicum) Ehr. c. 110. codexünk e
 helyett már «nyilván»-t használ, pl. 89. 117. 134. stb.); csak egy
 helyen: tanithvanirol semmit nem felele. Mert ielönlvala hog mind
 elhattac vala fítet 196. l.

jog: matolfogva lattatoc embörnek fiat fölni afa istennec
 iogafelöl 205. atte szent iogod 509. («manus dextra»; v. ö. MUgSz.
 173. sz. A Münch. c. vegyesen: te iog zemed 21. l., — iog tügödre
 22. iogfelölöl 62. vetenec nadat ő iogiaba 68. l. latanac ifiat vlette
 iob felöl 105. vl istennec iogia felöl 106. iob kezé aziu vala 119. —
 A Bécsi codexben: iogra es balra 313.; a HB.-ben még: *iov* felevl).

jonh: meg haborola en ionhom 236. megh haborult vala ő
 ionha 247. mire nem kőörülz en raytam ionhodnac keserüsege-
 vel 271. (Münch. c. 49. moyses tú ionhotoc kemensegere engette
 tűnektec; Ehr. c. 50. kemeneduen yonhaban (in mente durans);
 sz. Bern. hymn. 90—1. s. Idvözlégý úrnak ödös *szíve*, Én *johom*-
 nak jó öröme; Winkl. c. 191. megh haborodeek en zywem awagh
 een enhom; Peer c. 332. read neznek . . . arwaknak nyomorolth
 yhay; Thewr. c. 78. arwacnac nyomorwlt ehay; Érdy c. 326. az ze-
 geen eeha zakadot halaal; még Tinódinál is: Hiszem isten kemé-
 nította johotok (RMK. III. 208.); M. A. szótárában *joh* hepar,
 jecur; a régi nyelvben azonban főkép «sziv»-et, bár az utóbbi szó
 is használatos volt, úgy hogy némely codexeink parallel helyein
 «sziv» és «jonh» váltakoznak (l. Szilády Áron jegyz. a RMK. I,
 264. l.); jelentett ezenfelül még «mens, elmé»-t is, mint az idézett
 példákbló kítúnik (Ehr. c. 50).

jóság: idvössegös ioszág valasztas 18. idvössegös ioszagra
 tanitania 49.; így még 57. 107. 115. 130. 308. stb.; a régi nyelv
 egyik közönséges szava «virtus» jelentéssel; az Ehr. c.-ben «uti-
 litas» 53. és «bonitas» 46. 73.

bejövendő: ezönkeppen egeb nemw be iövendöböl tizedöth el vroz vala 153. (nyilván «jövödelm»-et jelent).

jut: a nömös kenetöth kezöttevala három szaz penzön iutonac [azt hitte, hogy háromszáz pénzbe kerül] 153. Így Winkl. c. 143. is.

kápa: öltözyel capaba 409. («cucullus» M. A.; van «csuklya» is 435: *kukcla*).

kell: kell enneköm mind attü io acarattoc, es mondastoc 382. mikoron hallotta volna, kelle ő neki 410. kelle neköm hog elküldenec az éghazban 413. ha neköd kel lakozyal mi velönc 419. (V. ö. kell myt mondasz [placet, quod dicis] Ehr. c. 6. ha neked kell a hegy [si tibi mons ille placuerit] 38. kelletek ty attyatoknak [placuit patri vestro] 80. neky kelew utat [viam sibi beneplacitam] 6. kelleseg (necessitas) 78. ha te neked kel [si tibi placuerit] ő tanalca kelletec [placuit] kiralnac Bécsi c. 50.

megken: es az ő catrinčaiat viseli uala kentese vyaban, kivel könuet megkeni vala 203. (Winkler c.-ben is: kywel könweyt megh keny vala 172. V. ö. «keszkenő»: kéztörlő; freq. képzövel *kendeni*: tergere, abstergere M. A.)

kés: nem vala sem kesi avag valami allat kiuel neki coporsoth avag seert čenaltvolna 668. (ferramentum Leg. Aur.)

készség: es el iövenec mind egetömbe egmas utan (az angyalok) ez kesseggel iesushoz 183. ezönkeppen mindön zerzaam, es kesseget neki adaac iesusnac 184. V. ö. bozfaban alkotot igreč kesseg Bécsi c. 125. 126.)

kévánatos: mikeppen te kevanatos, es ayetatos lelköd-et által nem menthe ez hallas 281. («sóvárgó, kívánattal teli» Toldy.)

kietlen: a kyetlemben mennaival eltetem üketh 283. iövec ez kyetlenben 665. és pleonastice: kifuta a kietlen pusztaba 83. (*kietlen* solitudo, eremus, vastitudo MA. — Codexeinkben «*kietlen*» szó még túlnyomó használatú a szlávótól kölcsönzött *puszta* ellenében, mely az Ehr. c.-ben éppen nem s a régi bibliafordításban is csak a pleonastikus «puszta kietlen» összeköttetésben fordul elő. A Peer codexben sűrűn egymásután *kyetlen* (67. 73. 95. 103. 109. 111. 112. stb.) s közben egyszer «*puzta*» 86.

elkülömleni: mű tölönc elkülömlöttec 620. (értelme: a nobis separati).

kisztet: gá korta valo kiztethneec miatta romaba mene 611. ő kiztetheneec engedven 619. (*kisztem* instigo, impello M. A.)

kór, kóruł, kórság: a lełđk keesz volna, de a test koor 174. őzvegeec, aruac, kooroc, fogłoc 415. (így még 444. 481. 525. l.) megcorul 15. (a 250. l. *megbetegűl*); lełđkneec mindđn corsagat megvigazfta 15. ołatanoc mint a hideg corsagot szenvedđc 21. (így még 98. 443. 540. 703. (Dobai Andrásnál: Kórbeteg voltomban meglátogatátok RMK. II. 147.)

megkőrnýekez: Engđmet mekőrníkőzeneec soc ebec 1. az értelmet mekőrnékőzi malaztnac erđs kđfalaval 25. mekőrníkőzeneec engđmet a halalnac keserűseges serelmi 97. így még a 207. 233. 252. 308. 309. 318. 586. 678. l. (a Münch. c.-ben még ezt is teszi: «kőrnýlmetėlni»: mi vtan betelłesettecuolna a' nolc napoc hog mekőrnėkeztetneec a' gėrmeec 111. l.)

kőszőntő: hol vannac a gđngđk, a firisoc, a kőszőntőc 317. (M. A. *kőszőntyő* monile, spinther, halsband, armband; a székelyeknél: kőszőntyű — régi főrendű asszony medalliaja. Tájszót.)

követ: Neminemű apatur kđuetiuala az apačak feyedelmeth, hog égget az zizekneec tetemi kđzűl nekye adna 477. kđuete eg keues idđt, auag haladekot 521. mi ielenseget kđuet e nemzet (quid generatio ista signum quaerit). Münch. c. 86. kewsczorda kyt ystennek fya kewuette [postulavit] ew mennyey atyanak Ehr. c. 88.)

köz: maganac kđz halath, es kapoztath főzettetvala 535. čak eg zokhába, es egh kđz palastba iar vala 539. («vulgaris, vilis» MA.)

közöl: ha čak eg kenere avag eg tik moňa volthes ottan a szegenđkkel kđzlıvala 530—1. («legott megosztá a szegényekkel»; *közlöm* communico; *közlés* divisura MA.)

lakodalom: eleb kellđtvolna keresni a penitenciat lakodalmat, es annac utanna gymđlčet venni 672. (itt «poenitentia»-t jelent, v. ő. meg-lako-l.)

lakozni: diznonak ez természetj, hog ő őrđmesben lakozic assarnak fđrtelmessegebe, honnem . . . 2. ki en testđmet ezi es en verđmet izya, ez en bennem es en ű benne lacozom [in me manet, et ego in illo] 6. eg puztaba lakozo remete 312. haňan lakoztoc a monostorban 407. lakozam a binbe [vitiis deditus] tizđn đth eztendeig 62. — Rendesen csak a «habitare» értelemmel hasz-

nálja codexünk, mint az említett két helyen s még a 419. 470. 583. 586. 607. 618. 662. l. Az Ehr. codexben a «commorari» (60. l.) «morari» (18. l.) «habitare» 36. 129. l.) értelmén kívül még más jelentésben is előfordúl; mint: lakozak mend az negyuen napon yndolattlan (stetit immobilis per totam quadragesimam) 27. mykron ymadsagban alazatotst lakoznanak (cum orationi humiliter insisterent) 133.

látni: lasd meg uram talam ammû zarandokonc 591. micoron a tömlőcz tartoc a tömlőczbe lattanac volna, tahat az ő testet halva megleleec 638. és a 17. lapon: őrc halalt soha nem lat [soha meg nem hal]. (A két első mondatban a «lát» ige «néz» helyett áll.)

lelkes: O embőrőc O lelkősőc 194—5. más codexben is (pl. Bécsi c. 318.) «állat» jelentéssel; úgylátszik a latin *animal* fordítása.

maga, demaga: Találóan nevezi Toldy e szót a kötőszók Proteusának; magában a Nádor-codexben is a legkülönbélebb jelentési árnyéklatokban fordul elő; így: nem io a fiaknac keneret vennie es vetni az ebeknec, De maga kel bankodnioc, es zegőnkődnioc, mert . . . [«hanem»] 5. a pokolban poganoknac keñnok igőn nag, es vegezhetetlen, demaga [mégis] a kerezfenőkneec keñnoknal naggal kisseb 69. Demaga [azonban] azt ő tőle nem monga vala 145. Maga [noha, jöllehet] gákorta predikallotta vala meg nekik, De ma elvegezven . . . 147. Demaga [pedig] mondom tynektőc 159. Atyam ha lehethsegős mennőnel en rolam e ken Demaga [mindazonáltal] nem ug mikeppen en akarom, de mikeppen te 172. Micoron demaga Ciriacus papa elmene [beatus igitur Ciriacus Leg. Aur.] 468. — Az idézett helyeken kívül még a 21. 34. 56. 70. 115. 148. 152. 166. 170. 202. 264. 305. 371. 408. 415. 445. 455. 472. 475. 485. 487. 494. 507. 511. 512. 535. 539. 570. 571. 580. 588. 592. lapokon, még pedig, ha a példák többségét tekintjük, igazat kell adnunk a Nagyszótárnak, mely szerint a *maga* inkább «noha, ámbár, jöllehet», — a *demaga* pedig «mégis, mindazáltal» értelemben használtatik. — A *maga* szó az ellentétmutató *meg*-nek (e h. megé) mélyhangú mása (l. MUGSz. 680. sz.).

magaszt: valaki menevel nagobban ez velagban felmagasztatik, anneual nagobban esic 336. ő erdemeneec miatta az őrc őrcbe felmagasztassonc 491. mikoron ő lelkeben felmagasztatik.

tot volna 495. — A Bécsi codexben a «canticum trium puerorum»-ban (prof. Dan.) a 131—2. lapon igen sokszor: felmagasztassatoc ötöt öröcke [superexaltate eum in sæcula] fordul elő; így Münch. c. 190. is, továbbá Ehr. c. 77. Érdy 55. Winkl. 38. sz. Marg. él. 131. Corn. c. 100. sz. Dom. él. 284. Nagysz. 285. Peer 226. Kriza 83. Régebben tehát még *magasztat* volt a mai *magasztal* helyett használatban; ez utóbbi alakot csak ritkán találjuk, mint pl. Döbr. c. 48. 188. 197. Góry c. 30. Ehr. c. 30. 35. s magában a Nádor-codexben is: fel magasztallak 697. l.

magyarság: ez babillonnac magarsaga galazat 66. («magyarázat, értelem, jelentés»); szintigy pl. Kat. v. leg. 532. s gyakran az Érdy c.-ben; MA.-nél már: ungarismus, gens hungarica; ma is hallható az egyházi szószekekről:..., melynek betű szerint való magyarsága a következő).

marha: marhaual beuðs 308. soc marham vaçon nekõm 449. hiwsagos marhac 680; így még a 341. 402. 409. 412. 413. l. (A régi nyelv egyik legközönségesebb szava «vagyon, jószág» jelentéssel; MA. «res, substantia, peculium, possessio, bona, opes, grex, armentum, merx». — Arany János is szépen használja a Buda hal.-ban: Mint a hajós (mondják), ha támad a vihar, Engeszteli önként beces marháival. II. én. 28. str.)

méltól-tat: meltoltassec megmutatni 430. meltoltatnec nekõd bekeseg adni 440. meltolna õ neki meg ielőnteni 612. igaz hitbe meltoltassec te miattad meg erõsülni 628. meltoltassec meg hallani 655. (A Bécsi c. ben: meltolnal engemet ésmernéd 4; Ehr. c.-ben mindkét alakban: meltol 7. meltoltat 68. 75; Tih. c. 23. meltoltassec ergalmassagot tennie; sz. Marg. él. 44. kery vala, hog meltolnaya neky meg mutatny; Göm. c. 60. meltoltással; Winkl. c. 358. meltholtassec zerettny; Nagysz. c. 131. erdemed miat nekõm meltoltatya.)

mennygörgő: ammenögörgő [=mennykő] megûte 515.

met: labait elmetüttek (elmetsz- még 567. 632. l.).

mevet: lezen gülesegõs, angalocnac vtalatos, es embõrõc-nec mõvete 126. soc bozzusagot zenved vala, nekiktõl mõvetse-gõt, nekiktõl tal mosadeccal valo `õtõzest 588. (V. ö. zoluan es halgatuan meuettre ingerlõ bezedeket Vitk. c. 34. — *mevetség* ridiculum MA.)

monnó: az serelm iğenlõ lenne monno keñnanac 155.

monno keze vas zeggel által veresseek 247. legőn halalokes monno felnec egh 349. («mindkét»; más codexekben sem ritka; néha ragozva, pl. haggatoc monnot nőni az aratasiglan Münch. c. 38. Valanac kedeg monnoc igazac 107. Minem vezethet vac vakot, nemde monnan a' verembe esnec é 121. Ha kedeg a' vac a' vakot vezetendi, monnaic a' verembe esic 42.).

múl, mulat: ha valaki ez velagba mulatta volna ideiet 55. 57. te parančolatodnac vtaat el nem multam 172. ő nekie maradot az öröksegh kiuel banattokat el mulattac 319. ezt te mind elmulattad 330. ymadsagokat elmulatny 693. (Ehr. c.-ben: ew kegyeg nagy vigy arcaual el mulikuala [pertransibat] 3; — Münch. c.: latuan ötet elmula [præterivit] 134. kie eleue mulnac vala [præteribant] 154. l.; Pázmány: Hogy több dolgokat hallgatással elmúlassak Kal. 191.)

munkálódik: mire munkalottal en hozyam 411. («fáradtál»).

násfa: hol vannac a gőngőc, a firisoc, a nasfac 317. (*násfa* inauris MA.; Batizínál: Kivőn egy szép násfát [diadema] és az Rebekának szépen felfiggeszté leány homlokára RMK. II, 116. Szilády Áron szerint, u. o. 398. l., a *násfa* eredetileg jelenthette azon lóggó ékességet, mely a nyakbavetőről függött; ezt a függőt vagy ehhez hasonlót viseltek később férfi és női süvegek mellett s mint ilyen is *násfa* [diadema, armilla?] vagy függő név alatt ismeretes).

nyájaskodás: latvan mindenkinec nyajaskodasat, es lelki io sandokat, čodalia vala ő életőket 404. mindőn ug böytől mint ő akaria, hog ne legén az akaratnac dagaľos nayaskodasa (ne fiat conversatio contumax voluntatis Leg. Aur.) De tulaydon acarattanac zabadsagabol 408. tanohon tegőd a barati regulara, es naiascodásra 420. io nyajascodasnak, es alazatosagnak, es zeretetnec miatta iuthat kiki mind ezőcre 436. — Az Ehr. codexben: zyubely nyayassag (cordis conversatio) 125. nyayassagnak zokasa (conversandi modus) 135. nyayaskodny (conversari) 133.

nekik, níkik: es erzeńe vala, es nekie mit adnac abban viseli vala 152. nemeľec labbal nomodvan, nekie kezzel ötet veruen 260. Nekik ötet keresic vala kentol valo feltőgbe Níkie penznec valo őrüľtőgben 545. soc bozzusagot zenved vala, nekiktől művetsegőt, nekiktől tal mosadeccal valo őtőzest 588. — Deák

Farkas szerint, Nyőr I, 322. Marosszéken még e század közepén is hallható volt a *nékik* szó «némelyek, néhányan» jelentésben).

nehezel: nehezelven hog a tolvaynak zolna, igón megkezde nehezülni 270—1. (Thewr. c.-ben: hyzem welem nem nehezwlz 285. l. Istvánfinál: Mi házasságunkért rejánk nehezelnek RMK. II, 40); Biai Gáspárnál: Igen kezde az királyra ő nehezelni u. o. 252. l.; — *nehezellem* graviter fero, aegre fero, indigne fero; *neheztelem* aegre fero, moleste fero; *nehezül*ni aggravari, ingravescere MA.).

nyűni: nűni kezde az ő ven feyen valo hayat 593. nűi hayat 595.

országol: halalanak utana vizi ő lelket ammenénei bodogsagba, holot a cristossal, es a bodog ziz mariaual . . . orzagolnac mind öröcköl öröcke 133. Valaki istennek zolgal orzagl vğ mint orozlan [qui servit Deo, regnat ut leo] 134. meg műeticvala, mikeppen orzaglani akart 245. (Vr isten orzagl őraitok Syonac hégen matol foguan es őrókiglen Bécsi c. 251. Nabuhodonozor orzagluala Ninivenec nag varosaban Bécsi c. 11. a cristossal orzagol őrócke Nagysz. c. 291. Arany J.-nál is: szeliden országol húnok erős népén Bud. hal. 1, 6).

ottogon: vitesek az hégre, es ottogon megfezittessck 247. (a Winkl. c.-ben e helyt «ottogyan»; Toldy «legott» szóval magyarázza, pedig egyszerűen csak «ottan» [ibidem]. V. ő. zent ferenc boczata frater Bernaldot Bolonnyaba hogy *ottogyel* [ibidem] teremtene gyemewlczewt ystennek Ehr. c. 20. mykoron yutottuolna phetrom hegyenek nemynemew varaban Es tehat *ottegyal* zolgaltatikual vy vytessegnek nagy tyztessege u. o. 36. Kriza, Vadr. szótáraban: *ottogyon*, *ittégyén* = ott, itt, azon v. ezen a helyen; *ottogyon* = ottan Tájsz.; «mán ottogyan [ottan] van a nyujtópádon» Nyőr VI, 466.

örökség: eg karhozot embörnec kőnuezese töb lenne honnem mind a nag tengörnec zamtalan vize, az öröksegnec vegezetetlen voltaert 103. («örökkévalóság». — Bécsi c.-ben öröcköl valo öröksegnben [in perpetuas aeternitates] 166.

ösztvéért: Nem čak böytökkal, De egeb göttrelmekel ees tetet özthoueritivala 536. (Ehr. c. 72. syralmassagokual magat ewztewuereyetteuolna [lacrimis se macerando]).

paraszt: nem akarya vala hog paraszt [tudatlan, járatlan] írnie el ő hayat 410.

pippárna: soha semmi korsagaba pipparnara nem fekievala 540. — E szót a Nagysz. is idézi codexünköl s azt mondja róla, hogy beteg ember párnáját jelenti (?).

rágalmasság: «a zolas bynei» közt van a 690. lapon, nyilván «rágalom» jelentéssel. A Nagysz. is idézi a Góry codexből; előfordúl még Tinódinál is: az rágalmassággal ti ne gondoljatok (RMK. III, 282. 1.).

remül: látvan Iudas, hog karhozoth volna, Penitentiara remülven [penitentia ductus] meg ada a sido papi feyedelmeknek a harmicz penzt 211. iregsegre remülenee 144. (V. ö. Iesus irgalmassagra remöle Winkl. c. 293. haragra remölveen Érdy c. 216. — myndent penitentiara remöytene Érdy c. 208. V. ö. MUGSz. 699. sz.)

rokon: zereszed rokonidat (diligens proximum tuum Leg. Aur.) mikeppen ten magadat, Felele az angal Ez embör ő rokoni közőth ith mivelködöt 675. (Az Ehr. c.-ben is: rokontokat zeresetek 58; ew rokony [parentes eius] 99; ezenfelül: en eletemnek yewuendew ydeyt rokomban megyelente [in proximo revelaverit] 141. Münch. c.-ben is: ime vrnac angala allott rokon azoc mellet [stetit iuxta illos] 110. meñnetec a' rokon falucba 73. a' falucba meñnetec rokon vadnac [quæ circa sunt] 129.

Rómaság: «római birodalom» 590. 625. 646. (V. ö. Somogsag es zalassag Érdy c. 496; ma is Nyírség, Ióltság, Bakonyság stb.; l. Nyör I, 345—9.)

rögpor: mikeppen az veröfenben ki az ablacon be iö az rögpör meg tetzic, es meg laccie, Ezönkeppen... 22. (jelentése «por-szem»; szótáraink nem említik; MA.-nél csak *rög*: gleba, glebula, glarea; — v. ö. a «röggé porrá teszem» kifej.).

sáfárlani: zerette elsafarlani emböröknee 677. A Leg. Aur.-ban: sed hominibus indigentibus dispensanda dilexit. Toldy helyes megjegyzése szerint itt a *sáfár* «dispensator» szó zavarta meg a szó szerint fordítót, ki azt «elosztogatni» helyett írta [sáfárlóc = dispenso, ich verwalte MA.; ellenben: dispenso = sáfárlóc, ki-osztogatom]. — A «sáfár» szó egyébként szláv kölcsönvétel (šafar, lengy. szafarz — NyK. VI, 313); a Münch. c.-ben: *saphar* (procurator) 50. 125. és *folnag* (villicus), *folnagkodat* (villicatio) 148. l. fordul elő.

sathanas «ördög» helyett van a 149. 153. 165. 168. 176. stb. lapokon (*sathan* 112.); de az «ördög» szó is gyakori s amannál még többször fordul elő.

sebességés: sebőségős tűz 77. 86. 87. — A pokol tüzéről mondatik, s annyi mint: gyorsan elharapódzó, vagy Szilády szerint a tűznek élet, a lángnak lobogó tetejét jelenti (l. RMK. I, 312. jegyz.).

sebhetik: oltari zentseghöz annera sebhetic vala, hóg micoron . . . 541. (Ritka szó a régi nyelvben is; származik a *seb* szótól, mely — mint a «sebten, sebtében» alakokból kitűnik, ige is volt régente «impetere» jelentéssel; v. ö. MUGSz. 343. sz.)

segédseg: te benned vagon mindön segedseg 30. mindön zömóc nezec te segedsegödre 177; így még a 189. 448. 490. 685. 700. 703. l. — és: segedsegős 656. l.

seng: a földről keth sengel (cubitu Leg. Aur.) felyeb all 661. a föltől fel alvan három sengel 667.

senyvedék: ez ifetenőkneec senvedeke bidős dohos 96. («putredo»; senyvedőc «putresco, ranceo» MA.).

sephesültetik: en testöm sephesültetic, es göttretic 703. (Legritkább alakok egyike a *seb* vulnus szótól; gyakrabban fordul elő *sebhet*-vulnerare, *sebhet-ik*, *sebhed*-v. *sebhüd*-vulnerari, sauciari, pl. nehezen zepphetyk [vulneratur] ystennek zolgaya Ehr. c. 50. az poclos vala meg zephewt [erat ulceratus] u. o. 103. emléköziel the zamtalan sebeidnek soksagarol kykkel feiedtől fogwan labyd talpayglan megh sephöttel Winkl. c. 256; sephössed megh een zywemeth Winkl. c. 259. kemeny zywem meg sephössed Thewr. c. 288.; a *sebhed* Deák Farkas szerint Nyör I, 323. a székeleyknél ma is hétköznapi szó.)

sérés: fog serest kit zenvettel zületesedcoron fogat kivontatvan 489. azert zolgalyonc zent Apalin azzonnak, hóg ő erdemenc miatta fog serestől, fő serestől megzabadufonc 490. (Winkl. c.-ben is: serelmnek ees seresnek nagsagath zenvedeel 256. l.)

sérszik: ég kis calah zallal [Toldy szerint: csalánszál, talán inkább: kalászszál] incab serzie honnem az egez embört nag bottal ütneec 98. (a beteg ember sebeiről; — a Münch. c.-ben is: ki nappal iar nem serzicmeg, Ha kedeg eyel iarand megserzic 193.).

sokoru: langa [a pokolé] olyan mint a kenkőnc langa, sirű sokoru kőkőrű, es igőnbidős 80. (??)

soporla: a templomnac soporlaya kette zacada 291. im templomnac soporlaha le zacada 292. (Így a Winkl. c. 224. l. is. Jelentése: kárpít; eredete homályos).

szakaszt: futtaba őrdög hákat zakazta 652. (ma csak a «nyakát szegi» kifejezés használatos).

szarándokság: megtökeltetec volna ő testen mindön nehességök, mindön vtalatosságoc, es mindön zarandoksagoc, mindön lankatsagoc 289—290. (Így a Winkl. c. 223. lapján is, úgy látszik «bújdosás» értelemben).

szellet: valacic ő testet illeticvala legottan . . . gonoz zelletől megzabadulnak vala 599. (E szó a Münch. c.-ben nemcsak rossz, hanem jó szellem kifejezésére is szolgál; így: fertezetes zellet [immundus spiritus] 72. — másutt: En lelkem felmagasztalla vrat es en zelletem vigadot [et exultavit spiritus meus] 109. scent zelletben kereztel meg tütöket 113.)

szemérem: mel nagy zemeröm tynektöc Hogé ég őrdön-gős görög azzoníallat tytöketh mind meg gőz 643—4. (E szó «szégyen» értelemben még a XVI. sz. végén is gyakori; sőt Zalában ma is mondják; pl. tessic rakjon a szájába, éégessén; énnyi ném szemérem Nyör III, 466 l.)

szepégés: a sirasba valo zepegest, es fohazkodasokat tezen vala 541. (Ehr. c.-ben: gyakortaualo zypegesek [frequentes singultus] 65. de az azzon keserewseges zypegesekuel belteluen 162. (Deák Farkas szerint, Nyör I, 323. «a zokogásnál kisebb fokozatú sirás (különösen a gyermekeknél) s a székelyeknél ismert szó»).

szer: ugan azon zerrel [ugyanazon módon] nekys tiztősséggel innep lenne 477. ez zerrel [ily módon] el vala 577. mire hogé engömet ez zerent megzomorítottal 594. mizerrel orzagat hágga ő töle tanačot kerde 615. ez zerent ő kiztethenec engedven 619. ez zerrel tön ymadsagot 631. mizerrel elth legőn az edős iesusnac ő edős zileye 683; — a 636. lapon: elős vasochol alkotot zert [készüléket, eszközt] čenaltata; éghazi zer 616. 654. az frater megjelönte neki az dolognac zeret [rendjét, folyamatát] 482. — Az Ehr. c.-ben: mend zeruel (per ordinem) 52. zeret zereuel (seriem per ordinem) 53. kyk tanoytnac ezkeppen

zeruel elnye (quæ docet sic et sic ordinate vivere) 107. ez zeruel (hac vice) 35. yly zerrel (sic) 142. zerbezed (historia) 132.

szerez: istennec hasonlatossagara zerzettetem 316; ő kepere zerzöt 323. (e két mondatban: factus in similitudinem Dei) vele baratsagot zerzöt [kötött] 59. meg kemeñült ziuet töredelmessegre, es gonasra zerzi [készíti elő, præparat] 42; meñnetöc el atkozta az örc tüzbe, ki meg vágon zerezven ördög-nec, es ő angalinac [paratus est] 100. Jay vezic azoknac kiknec zerezven vágon fergeknec mardosasa, tűznec egetese 108. es hog mind ezek meg zereztenec attat rea kere meeg ömmaga atta-ual megkerezetőkdec, es az ziz mikent parançolt vala mind meg zerzek, Ursolanac atia mindönt, mivel ű leaña, es ű tarsasag beli vitezöc zizekis zikkösök valanak meg zerze 457-8. az ő zolgai tiz nõmös ziz, kiket zerzöt vala neki [rendelt] labaihoz esenec 498. veged a coronat ki teneköd örcöke megvágon zerezuen 524. neki ielös zerzöth zolgaloya vala [szerződött, fogadott] 542. Nem hallottatokee minemű ken a kereztienök ellen szerzettetöt [rendeltetett] 546. fül nem hallotta, sem embörnec ziuében nem zallot mit vr isten megzerzöt az ő zeretöynec [quæ præparavit] 548. a zerzöt [rendelt] napra a çazar ütet eleibe hozata 559. kere a dolgosocat kik ezt zerzik vala [teszik, cselekszik] 566. keröc harom napi időth hog magamat hozza zerezhessem [ut me valeam præparare Leg. Aur.] 579. külön hazat zerezetethe (constituit Leg. Aur.) az ő aytoia előth 587. miglen ő neki zerzenek coporsot (operati sunt Leg. Aur.) 600. zerezd meg [hozd rendbe] zivednec hazat 615. zent eghazi zerrel mindön neművel nag beussgeggel zerze [ellátá a templomot] 616. — (V. ö. zerze magat zent attyauul bezelleny [proposuit cum s. patre tractare] Ehr. c. 37; zerze [ordinavit] 38. zerzenek hayleket [tugurium construxerunt] 39. zerzete kenerekett az aztalokra [iussit panes præparari] 75. azhoc legottan zerzenek eledelt [paraverunt] 99. — M. A. szótárában: *szerezöc* facio, condo, fingo, conficio, comparo; *szerezec* comparo, comparo; *szerezöm* instituo, constituo).

szerezés: isteni zerzesnec miatta tugga vala isten hog ő eghazanac iövendö patora lenne 169. iuta a varosba, es isteni zerzesből ottan az eghazhoz mene 418. ilyen zerzes alat (ea tamen conditione Leg. Aur.) 456. yfyu ez zerzest örmest halla 457. kezde tanittani zent Apalin azzont filosofiara azaz, bölçesegre, es level

zerzesre [levélírásra] 493. malazthra való nem zerzes [készület] 692.

szerközni: ayetatossaghoz ol igõn zerközõt vala . . . hog mindõn napon böyõtõl vala 534. mit tegee, ki zerköztem a gonoznembelihõz 556. — (V. õ. sok emberektewl zerkeztetet [multis comitantibus hominibus] Ehr. c. 60.)

szõl: akarze zolnod eg lelki fraterrel 434. kezde kedeg neki zolni a meõorzagnac bodogsagarol 436. acartalac veled zolnom 441. ne tõrteneec nekõm zolni az õ zaiual, kivel õ urat megtagatta 554. Ten zot az apatur 482. [v. õ. tõn nekie bezedõth 167.]; ol tekelletõsseggel zol vala, hog. . . 687. — (Ezen példákblõl látható, hogy ámbár a *beszéd* [szláv *beseda*] szõt codexünk is sűrűen használja, még sem vergõdhetett e korban még teljes általánosságra).

szolga szóval fordítja codexirónk sz. Elek életében (576. l.) az «arany legenda» *puer* szavát; ma is széltiben mondják: mi kell édes szolgám (fiam, gyermekem)?

taglás: a nag kennac, es taglasnac miatta feye ala teve õ kezeth 563-4. — (*taglás* fustigatio, flagellatio M. A. — néhol hallható ma is «megver, eldõnget» jelentésben, pl. jól eltagolták).

tanács: ada õrizni Peladius fő tanae [tanácsos] hazaba 622. O çazar te, es atte tanachid vattoc mind elmetõc nekil 644. (ez utõbbi lapon *tanácsozó* is van; *tanács* v. *tanács* jelentett a régi nyelvben is «consilium»-ot, de ezenfelül még «consultatio»-t is; pl. Tahat Ozyas a' tanalõ megvégezuen Bécsi c. 22. adjuk emlékezetre, hogy mi egyaránt való elvégezett tanácsból. . . Sajó-Szentszp. végz. — és «consiliarius»-t is, mint codexünkben; pl. Mi Gergely Deák főbíró, esküttek és minden tanácsok, polgárok. Sajó-Szentszp. végz. — végre még «senatus»-t, mint ma is).

tanúl: Semmit nem felelze erre, mith ezõk te ellenõd tanulnac 205. — (A Winkl. c. megfelelő helyén (173. l.): bizonyoytbnak; ellenben a Münch. c. 66. l. szintén: ezec te ellened tanolnac; mellett latot es hallot azt tanolla [quod vidit et andivit, hoc testatur] 174; mint a *tanú* (testis) származéka össze nem zavarandó a «*tanúl*» discere, erededileg «assuescere» szóval; MUGSz. 197. sz.)

tanúság: immar lezõn tanusag arrol mikeppen esmerheti meg embõr azt ha meltan iarul ezzentsegneec vetelere auag nem 33-4. — micoron immar a germõc ezõs volna, adac ütet

tanusagra 577. micoron a tanusagban tudomañanac miatta vera-goznec . . . 578. — (*tanúság* doctrina, studium, eruditio M. A. — Fehérmegyében ma is *tanúság* a. m. tudomány Nyőr X, 188 l.)

társalkodik: felül megmondot pispöckel az zizek nec eleibe idue isteni ielőnetből velöc tarsolkodec, es martiromsagot zenvede egenbe mind ezök özue tarsolkodvan terenec colonía fele (se iunxerunt Leg. Aur.) 473.

tegetlen: O nauafassagos test, ki eyte ekkeppen le tegödet kit ez velag tegetlen megkazdagitottvala 314. micoron teneköd tegetlen mosologvala ez velagi çalardsag 327. — (*tegetlen* nuper, neulich M. A. — Elöfordül a régi nyelvben még *tege*, *tegetten*, *tegitlen*, *tegnap* alakokban l. NyKözl. III, 349.; ma is *tegent* Dunán túl, Nyőr V, 229. *tögöd* az Ormánságban Ny. II, 473. *tegent* [hibásan *tegent*-nek írva] és *teget* a Tájszótárban; *tege* tegnap, szélely szó. U. o.; — v. ö. MUGSz. 208. sz.)

tekel, *tökéll*: be mene iudasba sathanas hog a gondolth alnoksagot hamarban megtökelleneie 165. istennek mindön mon-dasa, es paranölatfa megtökelletec volna ö testen 289. ki keze-ritte tegödet megfogni ammit el nem tekelhez 555. — (A régi nyelv egyik leggyakoribb szava; *megtökéllem* destino; perficio, perfectum reddo, præsto M. A.)

temérdek: temerdök vas zeggel zeghezek a keresztfa hoz 257. a zetek nem voltac elősec hanem temerdököc 258. a zetek ol temerdöc valanac . . . 261. (*temerdec* crassus, item: grvida MA.)

metetni: a vereseg nec iele meg tetöt 674. — (a *tetszik* ige töszava; más codexekben sem ritka (pl. Münch. c. 59. 106. Winkl. c. 227. Nagysz. c. 295. stb.)

testes: Tudacoznac nemelec azon, hog ha a pokolbeli tűz legén ugyan testös es velagos avag nem 79. a pocolnac tüze testös es illethhető u. o. — (*testes* corporeus; corpulentus M. A.)

tevelyg: Es ha mind tevölgend nec te benned en soha nem tevölgök 169. — (A Winkl. c. megfelelő helyén 153. l. szintén így. V. ö. söt ha mend meggonozbodandnac te benned [et si omnes scandalizati fuerint in te] Münch. c. 64.)

tiloszik: azért nem tilovek meg a vezedelme nec fia ö gonoz, es alnoc zandocarol 155. (v. ö. MUGSz. 226. sz., továbbá Nyőr II. 347. és Mátyás Flór.: Magy. Nytud. II. füz. 47. 73.)

tisztesít: ö zenth testöket . . . nag kilömb kilömb ödac-

kal vristen meg tisztosítthe 657. — (Münc. c.-ben is: tiszteseitem en ařamat [honorifico patrem meum] 188. l.)

titok: felmene titoc hazaban 487. — (Bécsi c.-ben: alkota maganac titk hailakat 26. mentöl gonozb titk alsagit [machinationes eius pessimas] 65. ki menenec a'titk aiton 169. az nagy tytok ydönek alatta Érdy c. 41 kyuan tudny reythet awagy tytok dolgokat Weszpr. c. 125.)

touábbá: mert pocolba valamel zömelec menne, touabba ninčen ő nekie valtsagnac remensege 335. touabba engömet nem lacz 558. — Bécsi c.-ben szintigy: en touabba nem engedec földön lakozokra [ego non parcam ultra super habitantes terram] 310.)

törlejtő: kiről ödalcodic iras törleyte mestör 67. (v. ö. megieöldnti iras mağarazo mestör 122.)... kiről ugmond vers törleytő mester 134. (így az utóbbi hely a Góry c. 7. lapján is. — A Bécsiben: a pagimentomon ki Smaragdus es Perimis köuel törleitet uala [super pavimentum smaragdino et pario stratum lapide], 48. ő teuóid remenkedet a' törleitetbe (speravit in figmento fictor eius) 273. Vessed azt a' törleitetbe [proiice illud ad statuarium] 311. kyalne azonnak zepsegerewl huzu zerbezedet tewrlewyte Ehr. c. 122. Nagy vyadalth velek twrletenek Szabács viad. 62. s. — s mindezekről így beszélek És imilyen szörzést törlíttek Kat. v. leg. 1458. s. — törlített irás Debr. c. 159. — Mind ezen példák szerint a *törlejt* szó értelme: szerez, alkot, készít).

tör: zent Petör kiueue tóret Monda haath törrel vyione.... monda neki iesus Teged be törödet hiuelebe 188. iöttetők mikeppen tolvayra töröckel 191. a tör feyeuel itik vala ütet 250-1. a náak vago fel veue az ő tórét, es ég vagassal el vaga náakath 524. a törnec illetve feyet testetöl el valazta 628. előtte fenős törrel (gladio Leg. Aur.) meğenvala 669. — Ellenben: legottan törrel altal ütethe 652. — Előfordul azonban a *kard* szó is a 195. lapon. — Az Ehr. c.-ben *kard* még nincsen, mindig csak *tör*; pl. nem palczelual ewltewztetuen augy tewruel [non lorica succinctus vel gladio] 147. kergetegnek kezeben tewr [gladius in manu furiosi] 93.]; a Bécsi és Münc.-ben is mindig *tör*; pl. Nem iöttem bekeseget ereztenem földre de tört Münc. c. 32. — másrészt: monnal tör [laqueus] iö mendeneknéc közicbe 160).

tőzsér: O Judas alnoc mestör, es tőseer 156. o gonoz

töseer Judas 212. — így a Winkl. c. megfelelő helyein is (145. és 178. l.); *tösér* negotiator, mercator MA.

túr: magat nem thúrheti uala nag sirastol 541. V. ö. Nem túrnek egy püspökséggel vagy apátsággal [nem elégszenek meg] Telegdi, Préd. 647. — V. ö. MUGSz. 203. és 249. sz.

urság, uroz, urv: ursagot töttel meg vrozuan nepek-nec alamisnaiat 212—3. Ne akaryatoc kenčezni magatoknac kenčeth földön, Holot az uruoc ki assaac, es el vrozzaac 497. — (Sokkal gyakoribb codexünkben a *tolvaj* szó, pl. 191. 228. 246. 271. 284. 295. stb., mely eredeti magyar szó (MUGSz. 231. sz.), míg ellenben *urv, orv* a törökből került. MA. szót-ban; *orv* fur, furax; ellenben *tolvaj* praedo, latro. Codexünkben is meg van a kettő külömböztetve egymástól; így: a barrabas vala tolvai (latro) 228. a tolvaiokat éggitet job felől, Masicat bal felől fezitven 263.; a 271. 284. 295. lapon előforduló *tolvaj* szó is a keresztre feszített jobb latorra vonatkozik. V. ö. nemykoron yennekuala toluayok kenerett kyk embereket megtoluayolnakuala [veniebant latrones pro pane, qui exspoliabant homines] Ehr. c. 104. attyamfyay toluayok yewyetek hozank [fratres latrones venite ad nos] 105. — A külöbség mindazáltal nem valami éles a régiek nyelvében sem).

út: immar neged uttal [negyed ízben] 484. ma már kevésbbé használatos.

üresség: ürességöth nem hagot volna ő nekie tanalez gütteni 148. keres vala ürességöt mikeppen adnaia nekie ütet 154. — (*üresség* inanitas, vacuitas; otium MA.)

vajudni: kinekil vayonni kezdneec azok... [quibus egebunt hi, qui... Leg. Aur. —; az Érs. codexben e helyt: vajodni] 550. (MA. szótárában csak: *vajudni* languescere, *vajutt* elfonnyat, syntecticus; tenuatus, languidus, sublectus, morbidus, strigosus. — Baranyai Pálnál: megvajudt vala királyfi éhséggel; Balassánál: Vajudt tagjaimat hogy mivel fedezem? RMK. II; 267. és 470. l.).

vallani: bint val benne 1. nagob dičőségöt nem valhatnac 31. erdőmöt val 56. kit (részségséget) valaki val, ez őmmagat nem valia 125. mire acarod e penzt elvennöd kit bynnekil nem valhacz 162. binth vallottam 210. bint vallaz 238 mű igazan tete-menönkert valoc ez kent 269. ime en dragalatos aňam mit valloc te nemzetidől 282. martiromsagot valla 460. 464. malasztot

vallotvala 467. valla az orzagot 617. meg esmeröd mi viadalonknac erös vallasath (habitus) 624. — a *vall* ige ezen «habere», jelentésben gyakori más nyelvelméinkben is; legérdekesebbek az Ehr. codexbeli példák: zent fferench vallot tyzenket tarsot [habuit socios] 1. vylag nem vallot oly czudalatos embereket [non habuit] 1. aroid el mendedett, kyket vallaz [quæ habes] 6. tyztessegeben vallatykuala [in veneratione habebatur] 36. honnatt vallonk teget [unde te habemus] 18.)

változni: ha meg változhatnak kenčel, auag ez velagi aiandekockal [ha megválthatnák] 335. (A Kat. v. leg.-ban is: itt a mindentek áldozják, És attul senki ne változzék (ne váltsa meg magát) 1536-7. s. — Bogátinál: Töröktől aranyat vitéz felvivé, De mondá: változna (felváltaná), más pénzt keresne. Az nagy Castriot. 4. r. — Molnár György feleségét, az ki 450 forinton változott ki. R. Magy. Nyelvelm. III, 372. l.)

váltság: o meľ igrön bodogtalan valtság valasztani az öröc kent 107. iay enneköm zeretö fiam, minemü valtsagot töl ez napon, mert ime adatec neköm zolga az vrert, taneytvan a mestörert 363. — (Az első helyen «választás», a másodikon «csere» értelme van; de előfordul mai jelentésében is; mint: ninčen valtsagnac remensege (a pokolban) 335. V. ö. És önekik teszen áldozatot És ö binéért változatot Kat. v. leg. 1526—7. s.)

végezet: engömet en vegezetömnec előtte nem lattel (ante exitum meum Leg. Aur.) 559.

végezhetetlen: vegezhetetlen ken 69. vegezhetetlen halal 333. (mindkét helyen «æternus» jelentéssel).

vellejt: Eg kičinded nvgodalumnak vtanna esmeg eg kičinded eröth velleythe 359. — értelme: ismét egy kis erőhez jutott, — eröt szerzett; a Winkl. c. megfelelő helyén, 92. l. szintígy. (A *vév* «venni» igéhez tartozó, v. ö. székely *vélleget*; lásd: Simonyi, NyK. XVII, 56.)

venerék: zomiozol nem vizet, sem egebnemü venereköth 287. veue a mergöth mint nömös venereköt, es meg iva 642. — Előfordul Ehr. c. 131. is; továbbá Münch. c. 62. 101. 105. stb. Bécsi c. 182.... es en venerekemet [et potum meum]; Jay ki venereket ad ö barattanac... megrezegeituen [væ qui potum dat amico...] 272. bort es semmi venereket nem izic (vinum et *siceram*

non bibet) Münch. c. 107. — Látni való, hogy e szó valami szesz, részegítő ital- félét jelentett).

verő: micoron lata kezeit verő miat zegekkel által zegezni... 263. («kalapács» jelentéssel még a 343. 508. 636. l. — MA. szótárában már mindhárom: *verő*, *pöröly*, *kalapács*).

verő: a keñves vernek vereie 172. es lõn õ verey mikeppen föld[r]e foło õppeneth veer 178. — (Winkl. c. megfelelő helyén: kõnvnek veernek vereie 155. l., és: lõn õ vereie mykeppen földre folyo cheppenek veer 159. l.; Münch. c.-ben is: es lõt õ vereie mikeppen, vérneç çeppenete le çoroguan a' földre [et factus est sudor ejus, sicut gutta sanguinis decurrentis in terram] 162. l. — MA.-nél: *veríték* sudor; vö. MUGSz. 606. sz).

verteng: immar en zerető fiam latom hog halalodnac vtolso horaian ideien vertengez 356. (Úgyanigy Winkl. c. 90 is. Teljesen kihalt szó. Igen valószínű, hogy a MUGSz. 951. száma alatt kifejtett *v;g;r* — *v;g;r* — «volvi, circumagi, agitari» alapige származéka, *t* momentán és *-ng* freq. képzővel; de lehetséges az is, hogy az 562. sz. alatti *p;g;r* alapigétől való, mint a *förtöng* [se volutare MA.] szónak meglágyult előhangú mása).

vesztegel, *veszteg*: vezteg lassoc ha illes el iõ megzabeditani ütet 286. 288. az çalardsag vezteghalcat 312. indvlatlan vezteg alla 636, veztegetõc, mert istenneç titkon valo tõruenit nem tuçgatoc 673. a bölñec e zokasa, micoron ninç ideye veztegleni tud 678. zertelen valo veztegeg 691. — (*veszteg* quietus; *pacate*; *veszteghalgatás* silentium; *veszteglek* taceo, *vesztegség* silentium MA. — V. ö. Enek melseges vestegsegeben felkele [in profundo noctis silentio] Ehr. c. 4. kyk ew paranczyolatyara vezteglenek [quæ ad eius imperium tacuerunt] 138. műdõn mend vezteglëttenec volna monda Bécsi c. 38. Es ime lész vezteglõ (et ecce eris tacens) Münch c. 107. zolasnakees ydeye wagyon westegsegnekees Peer c. 96. a veztegeegeh tartaaş mynd az zerzetnek fundamentoma Winkl. c. 127. mind kõnen el vezteglethetnem halgathatnam, de iay... Nagysz. c. 58).

viadal: mire futtal el minec elõtte a viadal lenne 555. az õrdõg esmeg fel kele a vyadalra 673. — (A kölcsönzött *csata* és *harc* szók nem fordulnak elő; helyettük van *had* (pl. 669. 678. l.) és *háború* (haborusagot [bella Leg. Aur.] kezdenec vele 669.).

vigaszik, *vigaszt*: lelõkneç mindõn corsagat megvi-

gazta . . . a corsagbol ezzent oruossaggal megvigazie 15. (igy még a 190. 192. 507. 509. 517. 703. l., «gyógyít», illetőleg «gyógyúl» jelentéssel; v. ö. MUGSz. 615. sz. — Nyelvméleinkben előkerül mind a három ige: *gyógyít*, *vigaszt*, *orvosol*; így pl. mikor meg akar-nam vigasztanom (cum sanare vellem) Bécsi c. 189. a te vereite-kődnek dragalatos vrvssaga vigazyon megh Winkl. c. 235. nagy sok vakok, santhaak . . . vygaztatanak meg az zent kyralnak eerdere-myat Érdy c. 402. vr isten yohabely teredelmesekett meg vigazt [sanat contritos corde] Ehr. c. 72. — az zent kyraal testeenek előtte meg gyogywltateek Érdy c. 402. gyogeha meg evket sz. Marg. él. 138., ugyanigy 140. 142. Jord. c. 293. 638. gyógyul; a Nádor-codexben is: *gógitassek*, *gógyhon* 703. l. — Thewr. c. 293. en lelkem . . . kegyeus orvos meg orvosollyad, — így a Czech c. megfelelő helyén is. — A *vigaszik* ige is gyakori a nyelvmélekek-ben, sőt még Bátorinál, Komjátinál, Pestinél, Telegdinél is talál-ható. A *vigasztal* pedig már a régi nyelvben is mai értelmében használatos; pl. megvigasztaltac kiralt (letificarunt regem) Bécsi c. 189. hóg megvigasztalnac azocat (ut consolarentur) Münch. c. 193.

vigyáz-ás: monda petőrnece Ekeppen nem vigazhatale eg horaiglan en velem 173. vigazzatoc es ymadkoozzatoc (vigilate et orate) 174. testeet böytel vigazassal megh őztőueriti vala 588. (*vigyazoc* vigilo, specular, excubo; v. ö. MUGSz. 616. sz.)

villámodik: minec előtte megvillamodnec (antequam illucesceret Leg. Aur.) 574. az Érs. c. megfelelő helyén: megvela-modnek; a Münch. codexben is: es vilamoduan esmeg időű a' templomba [et diluculo iterum venit] 185. A farkas, mikoron még meg nem villámodott volna, és az erdőben járna . . . Pesti G. LVI. m. — *villámodom* fulgurio, fulguro; diluculo MA. — *villámodni* hajnallani, virradni Tájpsz. szerint székely szó. A «fulgur» code-xünkben *vellamas* (506. l.); a Bécsi c.-ben: Vrnac villamati es kődi 132. Vala kedeg ő zemele mikent villamat Münch. c. 70. Es hogy menne leleknek hamarsagaban mykeppen vyllamat [quum iret quasi fulgur in impetu spiritus] Ehr c. 138.

viselni: kezdec az zent testőt viselni [vinni] 599. zo viselés 691. v. ö. fent *halottviselő* (Faludinál: mi visel bennünket arra, hogy tüzzel vassal pusztítsunk; — és igen-is hogy okok viselték őt erre a szemtelenségre l. Nyőr I, 176.).

vizeth: Ime nekőd vagoc advan fiu vizeth 386. — (ezt

mondja szent János apostol Máriának, kinek őt Krisztus e szavakkal ajánlotta: ime! a te fiad. Világos tehát, hogy *vizett v. vizzett* (?)-nek értelme «gyanánt, helyett». — Ugyanígy a Winkl. c. 115. is: yme neked vagyok adwan *fyw vizett.*)

vontat: ket fogat neki ki kel vala vontatni 483. fogat kivontatvan 489.

zomak: megmar mykeppen azzomak es mikeppen a regulos neuű mergős kego 128. — (coluber *zomoc kigyó* M. A.)

zöldség: (a fősvény ember:) mas embőrneec zöldsegeből elfonáad es meg őztűerődic 120. — (E szó itt «virulást» jelent, vagy tkp. «jó módot, jó sorsot»; valószínű, hogy a lat. «viriditas» ügyetlen fordítása.)

zúgódás: a «zolasnak bynei» közt van elsorolva a 690 l. származéka a *zúgódni* igének, mely elég gyakran található a code-ekben (pl. Debr. c. 64. Winkl. c. 281. Virg. c. 128. [ugyane c. 125. l. «zúgódás» is], Kat. v. leg. 1418. 1423. s.); sőt még a 16. sz.-beli íróknál is, mint pl. Istvánfinál (RMK. II, 46.), Szeremlyéninél (u. o. 238. l.); Moln. A. is említi a *zugodom* (fremo) szót, de már csak: *zugolodas* fremitus, murmuratio.

B) Sajátságos kifejezések.

A vitezőc *udvart útenec* 256. l. (így a Winkl. c. 203. l. is; «letelepedének»; Máténál: et sedentes [milites] servabant eum. Gyakoribb ennél a régi nyelvben az *udvart tétet* kifejezés, melynek értelme: házi szolgálait, hozzá tartozóit [rendesen királyról, vagy általán nagy urról mondva] egybehívja, maga köré gyűjti; pl. Istvánfinál: Holtá kelve Voltér új *udvart tétete*, Kazdag ajándékokt arra feltétete RMK. II, 34.; Tinódinál: Legottan új *udvart király* hogy tétete, Vigasságot benne nagy sokat tétete u. o. III, 372. l.) — *vessőnc nilat rayta* kie légőn 267. en ruhamon nilath vetenec 283. 284. («sortem jacere, sortiri»; Erdősínél: nyilat vonának (Luk. 23.), Pestinél már: sorsot vet. — *előttec iaro* [előljárójuk] 515. *labi őltőzet* (mind telben, mind narba mezitelen labbal iar vala, Labi őltőzetőth čak accoron vezőnvala fel, micoron pispőkőkneec, papoknac eleychen megénvala) 538. — micoron *embőrsegőt ertvolna*

578. értelme: mikor férfikorra jutott (választának neki feleséget). — *vizza valo akarát* 689. a «zynek bynei» közt van elsorolva s alkalmasint «renitentia»-t jelent. — *nemzethőz valo kevensag* 689. ugyanott; a «nemzet» szó régi jelentését tekintve annyi mint: a vérrokon tisztátalan megkivánása. — *maganac valo erthes* 690. ugyanott, hol a két előbbi szó; valószínűleg «önzés»-t (philantia) jelent, mint Toldy is megjegyzi. — *magas hanyas* 691. az első szó, azt tartom, hibásan van írva «magát» helyett; e szerint «hányavetiség»-et jelent V. ö. magahányás (jactatio) Nagysz. c. 356. mit hányod vetőd magadat Érdy c. 666. az mi ellenségünk magát hányván Thewr. c. 134. l.

Az elsoroltakon kívül van még néhány kifejezés codexünkben, melyekben az igeszó némileg szokatlan jelentéssel van használva; ilyenek: *lelke istembe valtozic* 19. a méltó áldozóról van mondva, hogy t. i. hasonló lesz az istenséghez, Krisztus testét magában hordván a méltó áldozás által istennek mintegy igazi képmása lesz. — *nağ kegős bezedőt bočatvan*, es mondvan 258. alkalmasint latinismus; a szentírásban gyakori a: Deus misit verbum per prophetam-féle kifejezés); — *kihőz fogam en arua feiemet* 376-7. (V. ö. feyem hozya fogam Kat. v. leg. 1891. s. mikoron az fiának nem volt volna hova feit fognia 400. m. l. s a Winkl. c. megfelelő helyén is (107. l.) úgy mint codexünkben; jelentése: fejt vkire ráhajtja, vagyis átvitt értelemben: vkiben bízik, vkinek segélyére támaszkodik.) — *beöltöztek monostorba* 454. e helyett: belépett monostorba, vagyis: szerzetessé lett, szerz. ruhát öltött magára. — *mindön napon böytől vala, ielős innepőkthől megvalvan* 534. és: *germőctől megvalvan megkeresztete keth néguen ezör embört* 616-7. (vagyis: ki véve a jeles ünnepeket, ... kivéve a gyermekeket); — *éghazat rakata* 615. 618. («építete»); az *épít* ige egyébiránt rendes használatú a codex-irodalomban, csak az Ehr. c. 7. különösebb: egyhazy eppeytesre [pro reparandis ecclesiis], a mi azonban szintén megegyező az *épít* eredeti jelentésével [in integrum restituere.] — Végre a *tesz* (facere) ige használatát találjuk sajtászerűnek e kifejezésekben: könyörgést tenni 348. segedelmet tenni 349. 364. vitézséget tenni 611. (ezek talán nem mondhatók latinosságnak.) — Előfordul még így is: *tön nekic bezedőth* 167. *oth tönec vačorat* 151. 383. imadsagot tön, imadsag teven 416. 420. 499. 512. stb., *ten zot* 482. vallast tegetőc 653. fohazkoda-

sokat tezen 541. teeg vegeth 181. alamisnat tezön 531. vendeg-segöt tenne 483; teznevala sirast 371. nag' sirast tön 580. (ezek már, legalább részben latinismusok, v. ö. verbum, orationem, eleemosynam, coenam etc. facere). A sajátosságos igei használatokról, tekintettel különösen az igével összekötött névszó ragos alakjára, alább (a mondattani részben) lesz szó.

ZOLTVÁNY L. IRÉN.

VOTJÁK NYELVMUTATVÁNYOK.

A votják nyelvről szóló ismertetések eddigelé általában fordított s különösen vallásos tartalmú textusok alapján történtek. Eredeti nyelvmutatványok jelentékenyebb számban csak ezelőtt két évvel jelentek meg a kazáni missionárius társaság kiadásában »Произведения народной словесности, обряды и повѣрья Вотьяковъ Казанской и Вятской губерній» («A kazáni és vjatkai guberniumbeli votjákok népköltésének termékei, szokásai, babonái») czímen. E gyűjtemény összeszerzője G a v r i l o v B o r i s z, ki Vjatkában töltött szolgálati ideje alatt figyelmét a népköltésre és szokásokra is kiterjeszté s különösen nagy számban szerzett össze dalokat, találós meséket, ezenkívül meséket és imádságokat. Ezeket a gyűjtő kissé szabad, de azért elég jól használható orosz fordítással látta el s itt-ott, hol a szövegbeli előadás kissé homályos, magyarázatokkal. Mindemellett több helyt a teljesen szabatos és biztos fordítás csaknem lehetetlen, részint mivel jókora számú a szövegekben az olyan szó és szólás, mely eddigi forrásainkban nem fordul elő s így jelentésére nézve egyelőre még nem igazolható, részint pedig mivel olyan viszonyokra történik benne az érzés, melyek csak a helyi körülmények alapos ismeretével érthetők. Mi a könnyebben fordítható darabok közül közlünk mutatványokat, mit annál időszerűbbnek tartunk, minthogy az ugor nyelvek közül eddigelé a votják nyelv részesült aránylag legkevesebb méltatásban nyelvészeti irodalmunkban. E szövegek két különböző nyelvkerületből vannak egybegyűjtve: a kazáni kormányzóság éjszaki s a vjatkai kormányzóság déli részéből; amannak nyelvét bizonyos hangtani sajátságokon kívül (pl. hogy szókezdő *j* *d*-vé változik benne) erős török hatás jellemzi szókinésben és mondatszerkezetben; emezt (ide tartoznak az ünnepdalok s a találós mesék közül a 72—120 számúak) főképen az orosz kölcsönszók nagyobb száma.

M e s é k.

1.

Odik murtlen kik kišnoez vilem. bazim kišnoezlen kik piez vilem, pokči kišnoezlen odik vilem. so murt aciz kulem. bizim kišnoezlen kik pieniz ta pokči kišnolen piez, Vištem-taz, odik ninal nuleskü minisa, pu koraljam. bizim kišnolen kik piez kiknazili odik sažen koraljam, ta Vištem-taz ognaz odik sažen koram. agajosiz soä vožasa, solen koram puaz til dongiljam. ta Vištem-taz solis egirzü sandikä tirem no dödiä ponisa, koškem. so odik gurtä pirem no «al-tinen azves kiñ voštä» šüisa čirektjam. soä kilisa otis murtjos potiljam no đualjam : «tinad azves-a, altin-a?» šüiljam. ta «altin» süem. odik murt žiñi sandik azvesü pottem no solı veram : «ojdo voštom!» šüem. ta murt ta Vištem-tazes aldalo šüisa, solı süem : «ojdo voštom so köjön ustitek.» ta Vištem «daraloz!» šüem. so berä voštıljam no ta Vištem bertem. so murt pirisa sandiksä uštem vilem šaltrak egir potem. so berä noš uz likti medam šüisa dašaškem. ta Vištem-taz bertem no semñajosizli veram : «tani, mon egiren azves vošti» süem. ta bizim kišno piössä kosem : «minilä ti no pudes sutilä no egirzü as-rešen voštılı» süem. agajosiz talis đualjam : «ton kiži šüisa voštid?» šuiljam. ta Vištem süem : «egiren azves kiñ voštä šüisa, čirektjaj no potisa voštizi» süem. sojos noš puzes sutiljam no egirzü sandikä tirisa, koškiljam. so gurtä piriljam no egiren azves kiñ voštü šüisa, čirektjani kuškiljam. so azla aldaskem murt irčag kutisa potem no, «murtez aldasa vetlis ti-ama?» šüisa žugä no žugä-pä. so berä sojos mirdem otis mozmisä bertiljam no Vištemleš anajzä viiljam. so berä soä Vištem-taz dödiä ponisa olo kitsi nüesa vatem, no aciz odig gurtä minem no lukaškisa pukišjos dorä pirisa «kuddi minim kišno lüiškodi?» süem ; «minam žiñi sandik azvesü vañ» süem. Odig nil : «čin-a so kilid?» «čin» süem. nil «monä baštod-a?» šüem. «bašto» süem. so berä dödijaz puktisa, nilez as doraz nuem. so berä semñajosizli veram : «tani» šüem «kulem anajnim čeber nil voštisa vaji» süem. agajosiz noš anajzes viiljam, no acseli kišno bašton ponna tajos no oži miniljam. odik gurtä piriljam no Vištem-taz dišetem šamen «kulem nilen ulep nil kiñ voštä» šüisa, čirektjani kuškiljam. odik murt potisa, sojosiz žugisa uljasa ležem. sojos voštini šettimtezi, no solı vožzi potisa, so Vištäm-tazes bitini bertiljam. soä kabä ponisa, Kamä kuš-

tini Kam dorä nuiljam. bazim agajez süem : «ojdo tug maig vajisa dongisa uskitom!» sojos tug maigli bertem berä ta Vištem-taz otis potem no otsi dar tirisa, ponem. sojo; liktisa, kabez dongisa uskitiljam. so berä «nu» süiljam «açmesiz aldasa anajez viitem val, assä no viim ini» süiljam. ta Vištem odig iuleskiš korka pirem no sendira pidesaz videm. so berä otsi kik pegzem liktisa, pirem. sojos arberizes bugirjani kuškiljam vilem. ta dirzä žutisa, ute vilem; sendira domirasa koškem. pegzemjos uknoti no kiti tekčisa, potisa koškiljam. ta Vištem pegzemjosles odik bumažnik uksozes, odik tuž žes valzes baštem no bertisa koškem. bertem beraz agajosizli veram : «tani» süem «minim vu kužo odik val, odik bumažnik ukšo sotiz» süem; «rakmat vüä kuštemdili» süem. agajosiz duam : «bon otin no tače-ik dönjä vañ-ama?» šusa. — «uj» süem, «otsi piridi-kä potemdi uz pot» süem. tajos so killi kutirtiškiljam no kikknazä odik kabä pirisa, Vištemli dongini kosiljam. so dongem no ležem sojos otsi bitmiljam. sojos Vištemez bittini vetiljam, Vištem açsesiz bittem. sojos aldani tirišo vilem no Vištem açsesiz aldasa bittem.

(Mamadiš, kazáni gubernium.)

Egy embernek két felesége volt. Idősebbik feleségének két fia volt, az ifjabbiknak egy volt. Az az ember maga meghalt. Idősebbik feleségének két fiával ez az ifjabbik feleségének fia *Vištem-taz* (szó szerint: esztelen tar) egy napon kimenvén az erdőre, fát vágta. Az idősebbik feleségnek két fia együtt (kettejükre) egy ölet vágott, ezen *Vištemtaz* egymaga vágott egy ölet. Bátyái őt megirigyelvén az ő vágott fáját felgyujtották (az ő vágott fájába tüzet dugtak). Ez a V. az ő szénét ládába töltötte s szánra rakván útnak eredt (elment). Egy faluba bement s azt kiabálta: ki cserél aranyon ezüstöt? — (mondván). Ezt hallván az onnan való emberek kijöttek és kérdezték: ,ezüstöd van-e neked, [vagy] aranyad?‘ Ő azt mondta, hogy arany (ő ,arany‘ mondá). Egy ember kihozta fél láda ezüstjét és mondá neki: ,rajta, cseréljünk!‘ — (szóla). Ez az ember meg akarván csálni V.-t (ezt a V.-t megcsalom, mondván) [ezt] mondá neki: ,rajta, cseréljünk csak úgy felnyitatanul!‘ Ez a V. [azt] mondá: ,jól van.‘ Azután cseréltek és V. visszatért. Az az ember [haza] érvén, mihelyt a ládát kinyitotta, csupa szén került elő. Azután készülődött, hogy talán még előző [egyszer] (nem jön-e talán még? — mondván). Ez a V. visszatért és családbelijeinek elmondotta: ,ime én szénen ezüstöt cseréltem‘ — (mondá). Az

idősebbik asszony megparancsolta fainak: ,menjete ti is, égesétek el fátokat és cseréljétek be a szenet ezüstön' (mondá). Bátyái kérdék tőle [t. i. a bolondtól]: ,te hogyan beszéltél, mikor cseréltél' (tkp. te hogyan beszélvén cseréltél)? — (mondák). A bolond felelé: ,ki cserél ezüstön szenet' (mondván) kiabáltam és jöttek (jövén) s cseréltek — (mondá). Ők is [tehát] fájukat elégették és a szenet ládába töltvén elindultak. Ama faluba tértek be és elkezdtek kiabálni: szézen ezüstöt ki cserél be? (mondván). Az előbb megcsalt ember rudat ragadván kijött és [azt] mondván: ,ügy-e bár ti embercsalók vagytok' (embert csalva járók) — ugyancsak ütögette (ütötte, ütötte) [öket]. Azután ők [nagy] bajjal megmenekülvén visszatértek és V.-nak az anyját megölték. Azután V. őt [t. i. anyját] szánra téve valahová elvitte (elvivén) s eltemette; maga pedig egy faluba ment s az [épen] összegyülekezve ülő népséghez (ülökhöz) térvén, szóla: ,ki lesz közületek (kiktek lesztek) az én feleségem' — mondá, — ,nekem egy fél láda ezüstöm van' — (mondá). Egy leány [mondá] ,igaz-e ezen szavad?' ,Igaz!' — felelé. A leány szóla: ,elveszel-e engem?' ,Elveszlek', mondá [t. i. V.]. Azután szánjára ültetvén a leányt haza (magához) vitte. Most (azután) rokonainak [ezt] mondá: ,imé' (mondá), ,megholt anyámon egy szép leányt cseréltem' (cserélve hoztam) — (mondá). Bátyái is megölelé tehát anyjukat s hogy maguknak is feleséget szerezzenek (feleségszerzés végett), ők is úgy elmentek. Egy faluba betértek s V. tanítása szerint elkezdtek kiabálni: ,holt leányon ki cserél eleven lányt' — (mondván). Egy ember kijövén, elverte őket s elkergette (elvervén, kergetvén küldte). Ők, hogy nem sikerült nekik cserélni (cserélni el nem érvéjük), megharagudtak (haragjuk kelvén) és visszatértek megölni V.-t. Őt [t. i. V-t] zsákba dugva elvívék a Kámához, hogy beledobják (beledobni a Kámába). Az idősbik bátya szóla: ,rajta, hozzunk (hozván) egy komlórudat s taszítsuk be' (taszítva dobjuk be). Mikor ők komlórudért visszafordultak (visszafordulásuk után), V. kijött onnan és gypet töltött (töltve tett) oda. Ők [t. i. a bátyák] megjövén a zsákot beletaszították (taszítva beledobták) [a folyóba.] Azután szólának: ,imé ő bennünket rászedve anyánkat megölette volt, most mi őt magát öltük meg' — mondák. Ez a V. egy erdei kunyhóba tért be és a hálópadlásra (aljába) feküdt. Azután oda két szökevény tért be (jövén bement). Ezek holmijaikat széllyel szedegetni kezdték volt; ő [pedig]

fejét fölemelvén nézi vala [és] a hálópaddás összeesett (összedőlven ment). A szökevények az ablakon át s a hol [lehetett] kiugorván elmentek (kijöven mentek). Ez a V. a szökevényeknek egy tárcza pénzét s egy igen jó lovát [magához] vett és haza ment (visszafor-dulván ment). Visszaérkezte után [így] szóla bátyáinak: 'ime' — mondá — ,nekem a víz ura egy lovat s egy tárcza pénzt adott' (mondá); ,köszönet érte, hogy a vízbe taszítottatok' (vízbe taszításotokért) — mondá. Bátyái kérdék: ,hát ott olyan világ van?' — mondván. ,Ej!' — szóla — ,ha oda mentek, nem lesz kedvetek kijönni' (nem jön kijövéstek) — mondá. Azok hittek e beszédnek és mindketten egy zsákba bujván megparancsolák V-nak, hogy taszítsa be őket [a folyóba]. Ő betaszította s [ott] hagyta [öket]. Azok oda veszttek. Ők V.-t igyekeztek (jártak) megölni s V. őket magukat ölte meg. Ők törekedtek volt csalni, de V. őket magukat rászedvén elvesztette.

2.

*Odik murtlen küñ piez vïlem. odik piez bunen to dorä piniš-
kini minem. minisa vïem berü piniškini küskem. piniškon dirjaz to
peri potem no piniškišleš duam: «ton taä malï piniškod?» süem. pi-
niškiš veram: «to poškin mar vañ, soä pottiško» süem. ta to peri
pirem no anajezli veram: «ačmä korkaez bittini liktem murt vañ»
süem. so berü veram anajez piezli: «min, valčü ñurjaški, tonä vor-
miz-kü pottoz» süem. to peri pertem no «ojdo valčü ñurjaš-
kom!» süem. — «ej, ton monenim ñurjaškin? min, tini, otin
minam šu ares pinitem babajä vañ; min, soin ñurjaški!» süem.
ta minem no «давай подвод!» šusa važem. gondir «ö — ö» šusa
važem no ta kurdam. kurdasa bertem anajez dorä no veram anajezli:
«uj, anaj» süem «šu ares babajez vañ vïlem, og pol» ö — ö «šusa
važiz no kuaraezleš kurdaž» süem. so berü noš kosem anajez bižini.
to peri potem no piniškišli veram: «ojdo bižom, kiñ orčoz» süem.
piniškiš veram soli: «tini, minam pal ares vini vañ, «uat, uat» šusa,
min ali potoz» süem. to peri «uat, uat» šusa verasa, minä vïlem, keč
kiz uliš potem no vortisa koškem. keč šorä ta no bižisa minem vïlem
sötimtä, so köjön kečliš bižžä no ažemtä. so berü anajez dorä bertem
no veram: «pal ares viniz vañ vïlem. so šorä no vüni öjlo; monä
višisa, dal karisa, dal karisa bižä, oži no öj soti» süem. so berü ana-
jiz veram: «min, ta čokmordä potti no ležä, kuddi vilä vuttodi»*

šüem. ta to kužo potem no piniškiš dorä minisa, veram: «da, ta čokmorez irgiti!» šüem. piniškiš veram: «da, ačit azla irgiti!» to peri čokmorzä irgitem no üšisa mužemä vijem. čokmorzä baštisa šotem no ta piriškiš čokmorzä kutem no to peri, »da, irgiti!» šüem. ta veram: «dugdä ali; tini, so pilem med ruoz» šüem. to peri veram: «ču, ču, en irgiti!» šüem. so berä to peri čokmorzä baštisa, pirem. so berä noš šizim sul erval pottem no «da, taä nipiјasa, nuldi» šüem. piniškiš veram: «da, ačid nuldi azla» šüem; ačiz nipiјasa, nuldem. ta piniškiš pukšem no vortilini kuškem. to peri veram: «ču, ču! viod, viod!» šüem. so berä ervalzä pirtisa koškem. anajezi veram: «anaj, valez viškä val» šüem. so berä to peri potem no «ukšo šoto, ud deti-a?» šüem. piniškiš veram: «ta šlapaz tiros karid-kü, ug deti» šüem. to peri anajez dorä pirem no veram: «ukšo šotid-kü odik šlapa, ug deti šüü» šüem. anajez kosem. piniškiš šlapazä ušto karem, ukšozi tirini kosem. tirisa, tirisa, mirdem tirmitem. so berä korkaz perizä nüetem. nuikiži ažiljam vuko ki, soä peri baštem no nüem. so berä ažiljam usiez, piniškiš soä no perili nuini kosem. peri baštisa žutisa nuem. so berä korkaz vuiljam no ta kužoz azla pirem no kišnoezli veram: «mon šid poštini koso, ton «maid van» šü» šüem. ta periez ötisa pirtem no kišnoezli šid poštini kosem. ta kišnoez «maid van no maid van?» šüem. kartezi veram: «odik perilen điriz van» šüem no peri korkaezlis pal seregzi žutem no potisa koškem. so kojini peri bertem.

(Mamadiš.)

Egy embernek három fia volt. Az egyik fiú elment hárshéjjal a tóhoz fonni. Megérkezvén (menvén, odajötte után) fonni kezdett. Fonás közben (idejében) kijött a tó manója és kérde a fonótól: ,te minek fonod ezt? — (mondá). A fonó felele: ,a mi a tó belsejében van, azt kihozom‘ — (mondá). A tó manója bement [t. i. a vízbe] és anyjának mondá: ,[itt] van egy ember, ki házunkat elveszteni jött‘ (magunk házáat elveszteni jött ember van) — (mondá). Ezután [azt] felelé az anya fiának: ,menj, birkózzál meg vele (együtt), ha tégedet legyőz, kihajt [bennünket]‘ — mondá. A tó manója kijött és mondá: ,nosza, birkózzunk (együtt).‘ — ,Ej, te én velem akarsz birkózni (tkp. birkózol)! menj, ime ott nekem egy száz éves fogatlan nagyanyám van, menj, avval birkózzál meg!‘ — mondá. Ez elment s oda szóla: «*davaj podvod!*» (mondván).

A medve* ö-ö-t (mondván) felelt s ez [t. i. a manó] megijedt. Ijedten visszatér anyjához és mondá (anyjának): ,ej anyám' — (szóla) — ,egy százéves nagyanyja volt, [az] egyszer ö-ö-t mondott (mondva felelt) és én hangjától megijedtem' — (mondá). Ezután ismét [azt] parancsolá anyja, [hogy versenyt] fusson (futni). A tómanó elment s szóla a fonónak: ,nosza, fussunk, ki halad előbbre!' — (mondá). A fonó válaszola neki: ,ime van nekem egy fél éves unokaöcsém, menj s mond: «*uaty, uaty*» (uatyot mondván), mindjárt kijön' — (mondá). A tó manója, «*uaty, uaty*» [hangokat] mondván (mondva szólván) elment, a fenyő alól egy nyúl jött elő s felugorván (?) eliramlott. Ő is futott (futva ment) a nyúl után, [de] nem érte el (el nem érven); úgy [hogy] a nyulnak farkát sem látta [végre]. Azután anyjához tére s elbeszélé: egy fél éves unokaöccse volt, az után haladni nem lehetett: engemet várva pihenést meg pihenést tartva (téve) fut s így sem érhettem utól' — (mondá). Azután [ezt] mondá anyja: ,menj, vidd ki eme furkódat, dobjatok, ki viszi közületek (kiktek vizitek) magasabbra' — (mondá). Embe tóur kijött s a fonóhoz menvén, mondá: ,nosza, hajtsd ezt a furkót!' — (mondá). A fonó felele: ,no dobj te magad előbb!' — (mondá). A tó manója feldobta a furkót s [az] leesvén a földbe hatolt. Elővevén a furkót [most] átadta s ez a fonó megfogta (a furkót), [mire] a tó manója mondá: ,nos hajts!' Ez [a fonó] felele: ,megállj (most), ime az a felhő hadd jöjjön elő!' — (mondá). A tó manója szóla: ,hó, hó, ne hajts!' — (mondá). Azután a tó manója furkóját vévén, bement [t. i. a vízbe]. Erre (azután) ismét egy hét öles kanczát hozott ki és mondá: ,nosza vedd föl ezt (terhül) s vidd!' A fonó felele: ,nosza vidd előbb te magad!' — (mondá); ő (maga) felvevén [magára] vivé. A fonó ráült s elkezdett ügetni. A tó manója mondá: ,hó, hó, megöled, megöled' — (mondá). Azután a kanczát bevezetvén elment. Anyjának szóla: ,anyám, a lovat meg akarta ölni (megöli vala)' — (mondá). Most (azután) a tó manója kijött és mondá: ,pénzt adok, nem bántasz-e?' (nem érintesz-e?). A fonó felele: ,ha ezen kalapot tele rakod (teszed), nem bántlak' — (mondá). A tó manója anyjához ment s szóla: ,azt mondja, ha egy kalap pénzt adsz, nem bántlak' — (mondá). Anyja parancsolá, [hogy tegye]. A fonó kalapját kilyukasztotta, parancsolá, [hogy] a pénzt bele

*) Őt értette a fonó nagyanyjának.

töltse (beletölteni). Töltötte, töltötte [míg] nagynehezen tele töltötte. Azután haza a manóval vitette. Amint vitték (vivéjök), megláttak egy malomkövet, ezt [is] fölvette a manó s vitte. Azután megláttak egy boronát, a fonó megparancsolá a manónak, [hogy] azt is vigye (vinni). A manó felemelvén (megfogva felemelvén) vitte. Azután a házhoz értek; a gazda előre ment és [azt] mondá feleségének: 'én parancsolom, [hogy] ételt főzz (főzni), te mondd: «mid van?»' — (mondá). Ő a manót behíván bevezette és [azt] parancsolá feleségének, [hogy] ételt főzzön. Felesége szóla: 'mid van, mid van?' Férje felele: 'egy manónak a feje van' — mondá és a manó fel-emelte a háznak egyik oldalszögletét és eliramlott. Ily módon tért vissza a manó.

3.

Valjan vîlem ñules voźmas kočîš Ivan Kotovšîk nîmo. so ñules voźmasa vetlon dirja og pol solî-pâ oćîram đuci. kočîš vajem đuciľi «ton kiñ?» űsua. đuci veram solî: «Ivan Kotovšîklen űion, đuon daűasez» űüem. Ivan Kotovšîk kurem soles pater; so soä nüem bazîm beriź ġirikä. so berü Ivan Kotovšîk kosëm sil' vajîni. đuci sil' utćani mînem, no kion kutem iź űettem. đuci-pâ kurä kionles; kion-pâ űüä: «ug űotîški». đuci, «űuak lü, Ivan Kotovšîk nîmo türä kurä-pâ» űüiz. so berü kion odik makessü űotîsa leźem. đuci Ivan Kotovšîk dorä vajem no-pâ solî veram: «mä, mä Ivan Kotovšîk, odik makes sil' vaji tinîđ» űüem-pâ. — «Oj rakmat, oj rakmat, mîn nošîk žînä ötća-pâ» űüem. so berü đuci vañzä ötćasa, vajem: gondîrez, kionez, kećez, kîr pariűez, koniez. vañzä vajem no beriź kotîrîñ-pâ be rgalo, Ivan K. dorä pîrîni kurdamiškîz. koniez-pâ koso: «ton pîr-pâ!» űuo. konî-pâ űüiz: «mînam biźî küź, biźtim kutoz». so berü-pâ kećez kosîzi; keć-pâ űüiz: «mînam kaźmî evol, non ug pîrîški pâ», űüiz. so bere-pâ gondîrez kosîljam: «ton batîr babaj, ton pîrî-pâ!» űüiljam. gondîr-pâ űüiz: «ojdo, aćîz no potoz ali-pâ» űüiz. so berü Ivan Kotovšîk «malî ug likto ini tajos?» űüisa, potä vîlem. nîriz pariűlen nîraz đetem no pariű kurdasa, ćîrektîűkem: «pîk!» űüisa. Ivan Kotovšîk dulasa, tubem beriź vilä, gondîr tubem bazîm kîz đîlä, so kîz ulä pariű pîrem. so berü kema ulem berü Ivan Kotovšîklen kötîz űumam no beriź đîliškîz űîrani vaűkem no uűkîsa ulä vîlem. solîű uűkemzä gondîr aźü vîlem. soki pariű biźzä vîrtem, soä Ivan Kotovšîk űîr űüisa, tekćem no pariű kurdasa «pîk!» űüisa, ćîrektîűkem. solîű kurdasa, Ivan Kotovšîk kîz đîlä

tubem, solís tubemzä azisa gondir «monü šiini tubä» šiisa, kurdameniz kiz dšlšsen tekem no kulem. Ivan Kotovšik so řuleskin ali no-pä ulä.
(Mamadš.)

Hajdan volt egy Kotovsik (tkp. kandúr) Iván nevű erdőt őriző macska. Midőn ez erdőt őrizve járkált, egyszer találkozott vele (szembejött neki) egy róka. A macska odaszól a rókának: ,te ki vagy? — (mondván). A róka felele (neki): ,Kotovsik Ivánnak étel- és ital-készítője [vagyok] — (mondá). K. I. tőle szállást kért; az felvitte őt egy nagy hársfaodúba. Azután K. megparancsolá, [hogy] húst hozzon. A róka húst keresni ment és előtalált egy farkast, ki egy juhott fogott volt. A róka [húst] kér a farkastól; de a farkas [azt] mondja: ,nem adok'. A róka felele (mondá): ,hamar (gyors légy). Kotovsik Iván nevű előljáró kéri.' Erre (azután) a farkas egy czombot engedett át (adva engedett). A róka elvitte K.-hoz és szóla neki: ,nesze, nesze K., egy darab húst hoztam neked' — (mondá). ,Óh köszönet, óh köszönet' — mondá — ,menj ismét, hídd össze gyűlésbe [az állatokat].' Azután a róka mindenkit összehíván, elhozta a medvét, farkast, nyulat, vadkant, evetet. Mindnyájukat elhozta, de [ezek] csak a hársfa körül forgolódnak, mert félték bemenni K.-hoz (K.-hoz bemenni féltükből). Parancsolják az evetnek: ,te menj be!' — (mondják). Az evet pedig szóla: ,Az én farkam hosszú megfog farkamnál [fogva].' Azután meg a nyúlnak parancsolák; a nyúl felele (mondá): ,nekem nincsen erőm, én nem megyek be' — (mondá). Most a medvének parancsolák: ,te erős vagy, apó, menj te be!' — mondák. A medve felele: ,nosza, maga jön már ki' — (mondá). Azután K. gondolván (mondván), hogy miért nem jönnek már be ezek, kijött. Arra a vadkan orrához ért, s ez megijedvén elkiáltotta magát: ,pik!' K. megharagudva felkúszott a hársfára, a medve felmászott egy magas fenyő tetejére, ugyan azon fenyő alá elbújt a vadkan. Azután hosszú idő múlva K. megéhezett, (hasa m.), a hársfa tetejéről lejött tehát egerészni s lefelé nézegetett. Az ő leselgetését (nézegetését) látta a medve. Ekkor a vadkan megmozgatta farkát; ezt K. egernek gondolván, ráugrott s a vadkan ijedve kiáltott fel: ,pik!' Ettől megfélemlülve K. a fenyőfára kúszott; az ő felkúsztatát meglátván a medve, azt gondolta félelmében (féltében), hogy őt megenni mászik fel (engem megenni mászik fel' — mondván), a fenyőfa tetejéről leugrott és meghalt. Kotovsik Iván még most is él azon erdőben.

4.

Odik murt köčisa, gurež bañü korka puktem, pokči giđ leštem. solen pudoez vilem: odik čuñi, odik kuñan, odik iž, odik kaza. gurež ulin kionjos ulo vilem, sojos adumiliš pudoez vañzü šödisa, ačsez šutem puksisa, keñeš kariljam, buskel dorä gurež bañü minisa, šion kurini. liktisa, kiržalo-pä: «ton žes buskel, milemiz šutem en vi, odik čuñi šot šüni!» šüsa. ukno vižijn pukisa tek kiržalo-pä, buskelli ižini erik ug šoto-pä, čuñi kurisa. peres kišno nerad lüesa, kartli čuñi šotini kosem; kart kišnoliš kilzä kilzisa, kionjosli čuñi kuštem no veram: «ta berä en liktilä ini» šüem. kionjos tau karisa koškiljam. odik arña ulisa, noš liktiljam vetil kurini, nošik ukno vižü puksisa, kiržani kuškiljam vetil kurisa. noš kišno nerad lüesa, vetil šotini kosem kartli; so nošik kuštem. so berä kionjos og pol dišem berä no kitsi no ug koško-pä; so peres ačiz no nerad lüem, korkais potini ug lu-pä. čistoj püdozä kionli šudisa bittem; so berä nilpizä no kišnozä no šotem, peres ognaz ginä kilem. «ta kionjosiz kiži karom ini» šüsa tek nalpasa ulä-pä. so berä bazim kudi vurisa, korka ažü ošem, ačiz kudiä pukšem. noš kionjos liktizi-pä; og kesek ukno vižijn kiržasa pukem berä «kuarami ug kiliskidir» šüsa, baškit dorä liktizi-pä, korka ažü pirizi-pä. so kuspün peres kudižin viržem no gožiez čigem; peres bazim kudien üšem kionjos vilä, ok vitzü kudien paškatem, muzon kionjos kurdamenizi baškit vilä tubisa, ogez ogzä paškatiljam. so berä peres kudiš potem no bazim purten kionjosiz viem; kuzä bazarü pottisa vuzam, so uksoen jurt leštisa ali-kü no uzir ulä.

(Malmis, vjatkai gubernium.)

Egy ember elköltöztvén, egy dombra házat épített s egy kis istállót csinált. Az ő lábasszójaga volt: egy csikó, egy borju, egy juh, egy kecske. A domb alatt farkasok éltek, azok észrevevén hogy az embernek barmai vannak, minthogy ők maguk éhesek voltak (éhesen ültek), elhatározták, [hogy] elmenvén a szomszédhoz a dombra, ételt kérnek. Oda érkezvén énekelgetik: „te jó szomszéd, ne hagyj meghalnunk éhen (ne ölj meg éhen), adj egy csikót enni!“ — (mondván). Az ablak tövében ülve ugyancsak énekelgetnek, a szomszédot nem hagyják aludni (nem adnak szabadságot a szomszédnak alunni) csikót kérvén. Az anyus (öreg asszony) ezen bosszankodván, megparancsolta férjének, [hogy] a csikót adja oda; a férj felesége szavát meghallgatván a farkasoknak kidobta a csikót

és szóla: ,ez után ne jöjjetek többé!‘ A farkasok köszönetet mondva (téve) elkotródtak. Egy hét leteltével (hetet élvén) megint előjöttek tehenet kérni; megint az ablak tövéhez leülvén, elkezdtek énekelni, tehenet kérve. Az asszony ismét megbosszankodott s megparancsolta férjének, hogy adja ki a tehenet; az ismét kiadta. Ez után a farkasok, [miután] egyszer rászoktak, nem mentek el sehova sem; maga az öreg is megbosszankodott rajta, a házból pedig kimenni nem lehetett. Összes barmát a farkassal föletetvén, azután gyermekét, nejét is oda adta; az öreg csak maga maradt. ,Hogyan bánjak el most ezen farkasokkal?‘ gondolkodik magában. (Azután) egy nagy kosarat varrván, azt az előházban fölakasztotta, maga [pedig] a kosárba beleült. Ismét eljöttek a farkasok; [miután] egy darabig az ablak tövében énekeltek, gondolván hogy hangjuk talán nem hallatszik (hangunk nem h. mondván), a lépcsőhöz mentek s beléptek az előházba. E közben az öreg megrázkódott a kosárban és a kötelet elszakítá; az öreg a nagy kosárral ráesett a farkasokra, mindjárt ötőjüket (ötjét) a kosárral agyonnyomta; a többi farkasok ijedtükben a lépcsőre mászván egyik a másikat nyomogatta. Azután az öreg kijött a kosárból és egy nagy késsel megölte a farkasokat; bőrüket a vásárra vivén eladta, azon a pénzen házat szerzett s talán most is él gazdagon.

5.

Valjana odik pereslen nilpiez lücmü. so peres' og ninal tir baštisa, pišpulís lusjaní kuškem. odik buskeľ lüktisa đuam: «mar leštiskod ton?» so veram: «pi» šüem, «solí nim luoz Vańka, so giroz, monä sudoz». leštisa bittem no girini busiä ležem. Obida kišno so pižä ažiša, as korkaz nuem no viž-ulä ponisa, boržasa, odik arüa šudem; odik arüa šudem berä ačiz emežli koškem, nilizli gur estini kosem, Vańkaez pižini kosem. gur žuam berä so viž-ulišen Vańkaez pottem no kuj vilä püksini kosem. Vańka püksem no gurä ug teri-pä; nil Vańkali kuj vilišen vaškini kosem, «uški, kiži mon püksö!» šüem no nil kuj vilä püksem. Vańka soä gurä kuštem, so nil otsi pižem Vańka ačiz noš viž-ulä vaškem. nillen anajež emežen bertem no guržä utem. utem berä veram: «oj Vańka, tuž žes pižemed vilem» šüem. so berä nilžä guris pottem no püksisa šiem, lijšossä sendiraä kuštem. šiem berä veram: «sendiraä tubisa, Vańkalen liež vilin pogiljaškono» šüem. Vańka viž-ulišen važem: «pogiljaški nakaz niled-

len lëz vilin!» süem. Obida kišno veram: «oj ton Vańka, gord poni ali keno ulepen vïlemed» süem, «čukažü ačim todo tonü ma karini» süem.

Čukažejaz čuknaik sultem no gur estini kuškem, odik ardana pu bittem. gur žuam berü važem: «Vańka, pot tatsi, pukši kuj vilä» süem. Vańka potisa, kuj vilä pukšem, no kiži no gurü ug teri-pä, Obida kišno važem: «uški, kiži mon pukšo» süem no kuj vilä pukšisa, vožmatü vïlem. so pukšem bereik Vańka gurü assä kuškem no gurez boržam. Obida kišno telmirini kuškem: «burkarik, Vańka monü en bitti, guris potini lež, vot tinid gur ažin vatemin odik geršok zarni ukšo, odik geršok azveš» süem. Vańka veram: «peš aj, minam luoz» süem. Obida kišnoez bittem berü Vańka gur ažiš ukšo baštem no diňaz bertem. so berü kišno baštem, Glaz karü kupcali gožtiškem, tuž uzir ulä-pä. minam peš-ajü solü Kuzoniš tamak nüem; so soü tuž šektam, kuar nañ pižisa, keč pöstisa, sur-no arak-no tros lüem. peš-ajü juemiškiz Glaz karis kiži potemžü no ug todü.

(Malmiš.)

Hajdan egy öregnek nem volt gyermeke. Az öreg egy napon fejszét fogván, egy darab fát kezdett megfaragni (tkp. fárul lefaragni). Egy szomszédja hozzámenvén kérdé: ,mit csinálsz te?‘ Ez felelé: ,fiút; — annak neve Vanyka (Iváńka) lesz, az szántani fog s engem el fog tartani.‘ Elkészítette, és kiküldte szántani a mezőre. Obida asszony azt a fiút meglátván a maga házába vitte és a padló alá tévén elzárta (elzárván), egy hétig etette; miután egy hétig etette maga a málnabokorhoz ment s lányának megparancsolá, [hogy] fűtsön be a kemenczébe és süsse meg Vanykát. Mikor már lángolt a kemence, az [t. i. a lány] a padló aljából kivezette Vanykát és parancsolá hogy a lapátra üljön. Vanyka ráült, de a kemenczébe nem fért be; a leány [tehát] megparancsolta Vanykának, hogy a lapátról szálljon le s mondá: ,nézd, hogyan ülök én!‘ és felült a lapátra. Vanyka őt a kemenczébe dobta, a leány ott megsült, Vanyka [pedig] maga ismét a padló alá ment. A leány anyja visszatért a málnával és megnézte a kemenczét. Miután megnézte, szóla: ,oh Vanyka, igen jól sültél meg.‘ Azután kivette lányát a kemenczéből és leülvén megette, csontjait feldobta a hálópadrásra. Miután megette, szóla: ,felmászván a hálópadrásra, Vanyka csontjain fogok henteregni‘ — (mondá). Vanyka kiszóla a padló aljából: ,henteregj szajha leányod csontjain.‘ Obida asszony

felele : ,ej te Vanyka, veres kutya, még életben vagy, holnap regge tudom én, mit tegyek veled‘.

Másnap reggel korán felkelt s hozzá fogott a kemence befütéséhez (a kemenczét fűteni), egy rakás fát használt fel. Midőn már égett a kemence, szóla : ,Vanyka, jer ide, ülj a lapátra!‘ — Vanyka kijövé, a lapátra ült : de sehogysem fért be a kemenczébe. Obida asszony szóla : ,nézd, hogyan ülök én‘ és a lapátra felülvén megmutatta. Miután ő felült, Vanyka őt magát dobta a kemenczébe és elzárta a kemenczét. Obida asszony könyörögni kezdett : ,kegyelmezz Vanyka, ne ölj meg, hagyj kimenni a kemenczéből, ime neked egy fazék aranypé, s egy fazék ezüst, mely a kemence előtt van elásva.‘ Vanyka felele : ,anyóka, enyém lesz az!‘ — mondá. Obida asszony megölése után Vanyka a kemence előtt való helyből kivette a pénzt s visszatért haza. Azután feleséget vett, Glazov városba kereskedőnek, iratkozott [most is] igen gazdag. Az én nagyanyám neki Kazánból dohányt vitt, ő (öt) jól megvendégelte lepényt sütvén, nyulat sütvén, sör is, pálinka is elég volt. Nagyanyám annyit ivott, hogy nem tudja, hogyan jött ki Glazov városból (n. ivása miatt, Gl. városból hogyan kijöttét sem tudja).

6.

Odik pol odik pup bazarä minem vilem. kiriž kič-pi vižiis Aldartazes ašem. ta pup «monä örekčamez uz lu» šüsa, soä örekčaskini kosem. Aldartoz šüem : «minam örekčaskon pujiä tatın evol, korka kiliz» šüem. pup šüem : «monä ni no kiži örekčamed uz lu» šüem. aldartaz, «agar-da pujiä vaj-kä tonä öj-kü örikča, ali vil puktem korkamä soto» šüem. pup «mın, pujiä vaj!» šüem. Aldartaz, «vaj, zaman urobojad püksisa vajo» šüem. «mon šüem, tonä ta kič-pi viži-jin örikčalo, minam örikčaskon kič-piä ta» šüem, «ton tatın ul, mon odik časın vu» šüem no urobojaz püksisa vortisa koškem. pup kün čas vitisa ulem. vitisa, vitisa liktemä bere, pup Aldartaz dorä koškem. Aldartaz pupliš valzä kemalaš keljam. Aldartaz pup liktitoš nil-kišno diš dišasa, šid pöstini kuškem. pup liktisa pirem no soä kišno murt šüisa, solis duam : «karted kitin?» šüem. — «ali ginek odik pupez örikčasa, solis valzä baštem no soä vuzani dat ujezü koškiz» šüem. pup so berä asliž ačiz veram : «ak» šüem, «mon soä otsi minoz šüsa uliško val» šüem ; örikčamez ta vilem, ta minim kulesis šizemdon tenkü izjan leštiz ; odik pol dirzü pini med šioz» šüem. so berä „He

хвались, богу молись!“ »šüemzi čin vilem» šüem. so kõjön ali-kä no išem valez.

(Mamadis.)

Egyszer egy pap a vásárra ment. Egy görbe nyírfa aljában meglátta *Aldartaz*-ot («csaló tarfejű»-t). A pap azt hívén, hogy őtet meg nem csalhatja («engem megcsalása nincs» — mondván), megparancsolá, hogy csalja meg őtet. *Aldartaz* szóla: «az én csaló zsákom nincs itt, otthon maradt» — (mondá). A pap felele: «engemet sehogy sem csalhatsz meg». A csaló mondá: «nohát, ha elhoztam zsákomat és téged meg nem csallak, én most újon épített házamat adom neked.» A pap felele: «menj, hozd a zsákodat!» *Aldartaz* szóla: «hadd, szekeredre ülve rögtön elhozom; én megmondtam, ezen nyírfa aljában csallak meg (tégedet); az én csaló (csalásra való) nyírfám ez; te légy itt, én egy óra alatt (órában) eljövök» — (mondá) és felülve a szekerre elindult. A pap három óráig várta. Várt, várt, s miután még sem jött (várván, várván meg nem jötte után) elindult a csalóhoz. A csaló már régen túladott a pap lován (elvezette a p. lovát). A csaló a pap megjöttéig asszonyruhát öltvén, ételt kezdett főzni. A pap megérkezett és őt asszonyembernek gondolván (mondván), kérdé tőle: «hol van férjed?» — (mondá). «Most épen egy papot csalván meg, elvette tőle lovát és azt eladni ment a másik megyébe» — mondá. A pap azután maga magához szóla: «óh» — mondá — «én pedig azt hiszem vala, hogy ő oda jön, [de] ez volt az ő csalása; ez nekem legalább is hetven rubel kárt szerzett; egye meg egyszer a kutya a fejét!» Azután gondolá (mondá): «igaz bizony a mit mondanak (a mondásuk); «не хвались, богу молись» (ne dicsekedjél, istennek imádkozzál!). Ilyképen most is csak oda van (elveszett) a lova.

Találós mesék.

*Madiškon kil.*¹⁾

1. šioz, šioz no tödi ösoz. — vuko izem.
2. buloez lultem üjoz. — dödi valez üjoz.

¹⁾ E találós mesék közül az 1—71 számúak a kazáni kerületből, a 72—105 számúak Malmis, a 106—120 számúak Glazov vidékéről vannak feljegyezve.

3. *nul agajo vino og inä ibä. — skal kiskem.*
4. *žič-ol tros oš koškoz. — dō ultiz šorig koškem.*
5. *suitem, pidtem vilä tuboz. — šiñ.*
6. *odik birkenči ulin nul vil kišno. — žök.*
7. *ta dunnejin küjn küž. — šures, keher, vü.*
8. *taži utisa van, taži utisa evol. — giži; ažin utid-kä oval, miškiñ utit-kä van.*
9. *kik šöd kij kaik valä val, veñ däl bittisa žagez uz vormi. — šiñ.*
10. *korka kotir dez kiskem. — žuj.*
11. *kotires tijn vir zoroz. — til nir ussm.*
12. *korka šigin liz bugor. — didik.*
13. *kotires tija pi-pu kuar vialoz. — šidä ikmaš kujam.*
14. *peres žuš kišno busiez kotirjaloz. — šurlo van busiez ara.*
15. *mižig bittisa sil val, šüisa öj bitti. — šer.*
16. *šulis puñin kurek sil. — igi.*
17. *kotires šurojin čuž čipi. — piñ.*
18. *korka dälın pal šököri. — tolež.*
19. *inmarišen, mužemisen nimiz odik. — kižilien nižili.*
20. *eksej iži vuristem. — kurek-piz.*
21. *odik bekčejin kik törli arak. — kurek-piz.*
22. *valliš bažim, kurekliš piči. — enerčak.*
23. *ogez, mīno šüü, ogez uk šüü. — kuas.*
24. *arsin eksej dīrzä mičoz. — turim turnam.*
25. *äksej iži kičeltik. — mirik dälın limi.*
26. *kik turto ku pin šöd er-val. — vü.*
27. *korka dälın pal kuas miskilja. — dir sinam.*
28. *gur ulin vož buko. — vü dūiš.*
29. *ta korkan mon dir. — momi kor.*
30. *liptir-loptir Andrej, čüniez poliez dir dīlaz. — čag vožon.*
31. *tōdī sandik puškiñ šöd hitaj. — mörjo.*
32. *bažim gidišen piči gide ištirtod. — gurišen učogä egir kiskon.*
33. *lapek Petka veñ vuzas. — urbo.*
34. *šilk-šalk važ dir. — šulik birton.*
35. *ikče vakči sil dudes. — til nir.*
36. *lud dor kotir sil paža. — palež.*
37. *pirikiz lizen piroz, potikiz tödien potoz. — niñ puppi.*

38. *dibo dīlin vōjo kūmes. — dibo dīlin limi.*
39. *kik pal durtiz kutiško, šortiz poriško. — čulka kutčam.*
40. *busiez tōdī, kidīsez šōd; kiñ kižā soā, so todoz. — gož-
jaškem.*
41. *piči Petka gord iži vuzaloz. — emež.*
42. *sujtem, pidtem pis-pu dīlū tuboz. — nañ žužem.*
43. *ñulez čaboz, šurīsez ektoz. — val pid no val biž.*
44. *odik surim kenerez sertisa bittod, beren kitin kužini dōnzū
ūd šetti. — čag kešem.*
45. *ažmak pužimlen ulez, ulezli bidā karez, karezli bidā piez.
— kōži.*
46. *šuresliš žužit, kizliš lapek. — turim.*
47. *minoz minoz, pōtiez uz lu. — müs lobem.*
48. *ačiz uk aži, murtili vožmatū; ačiz gulkoj, čot ponini todū.
— či i.*
49. *šōd taka pircizū pōsatoz. — purti.*
50. *pukoz pukoz, vožerez uz lu. — dō-gi.*
51. *ta dōnnējin kujn evol. — inū tubon pagža evol, vallen
šurez evol, papalen dōlez evol.*
52. *ares ošliš mussū arsin šūisa ud bitti. — zod.*
53. *vīliez tōdī poliz šōd. — morjo.*
54. *dumet dīlin val kuajoz. — čersem.*
56. *sandik pidesin šulmon veš. — šulem.*
57. *žit dūā bittisa, nin-ažū keč bittisa. — katanči.*
58. *dōdiez koškoz, turtoez kelož. — vūez koškā, darez kilū.*
59. *korka šōrin kuča pi ūtoz. — žolob vū vijam.*
60. *korka kolirin ši telbugo. — korka bordiš žuji.*
61. *korka dīlin kuž nido kobi. — košo.*
62. *egizen nunilen čačaez gumiraz uz bitmi. — čubor gin-sapeg.*
63. *pelmit guin šala pošiljaškoz. — gurin gur-čužon pošil-
jaškoz.*
64. *pirikiz kitaj pašen piroz, potikiz šed deremen potoz. —
nin puppi.*
65. *pelmit korkan vil ken bōrdoz. — müs.*
66. *ačiz oš, bižiz piš. — veñ pisien señis.*
67. *pereš žuš kišno vir šalžū. — til nir vija.*
68. *gidišen korkašen nimiz odik. — iskāl no ōs-kal.*
69. *odik bekcelen egesez šū. — kaban nerga.*

70. minikiz gurtez uskoz, bertikiz busiez uskoz. — pecter.
 71. širt uz šu, šart üz sü, pini uz šödi, adami uz šödi. — budem.

72. luloez lultem nulä. — kuasen vetlon.
 73. luloez lultem viä. — bordaz šir lakiskisa kužiliez bittä.
 74. veš ulos kaliklen koram šilepez og azä üsä. — vit tiron.
 75. kora, kora, vovše šilepez ug usi. — kurek šiü.
 76. tir nid bidša makä kulto bidša lüem. — čag.
 77. tuž kuž ginez binisa ud bitti. — šüres.
 78. bađar ul vilä limi uz tupta. — iskal šur.
 79. tuž žes ursez kutini ud dišti. — kij.
 80. žes vallen pitiez uz toski. — pižlen koškem ber vilez uz toski.
 81. korka bordin taka šin. — kor bordin ul.
 82. tuž kuž jučiz inmarä sužem. — šin inmarä sužem.
 83. korka jilin gondir ektä. — šin morjois potä.
 84. eksejliš tabazä beriktini ud vormi. — inširez žutini ud vormi.
 85. ludišenlen, inmišenlen nimiz odik. — toles, tolež.
 86. lud-dor kotirin sil terkä. — tilo-burdo kar.
 87. šioz no guaz piroz. — purt.
 88. lud šorin küstem kion cecä. — usi.
 89. tuž žes ulošo vilä püksini ud dišti. — gondir.
 90. kionen gondiren vacä šin usko. — uknoen guren.
 91. gurä kuž bižo košo piraloz. — nan kuj.
 92. kort zir pirti tödi jurmek potaloz. — veň pisiä seňis pirtem.
 93. korka šigin voj tuš. — šundi.
 94. busi šorin voz katanči. — piš.
 95. korer jumal pu šulmin. — umortois čecä.
 96. ečker pečker pu jilin. — paš-pu muli.
 97. ullašan budä, vallašan voz. — kušman.
 98. niļjos murtlen čik vina jutek bañez čizektoz. — gord kušman.
 99. pidiz nul, šurez van, tušez van. — keč taka.
 100. vallašan ponod, ullašan vijaloz. — voronka.
 101. tödi bugorez čuž bugor ujoz. — lud kečez žöči ujoz.
 102. küssä kekatisa kuloz. — kös kiz.

103. *ñul adami vačü šin uskoz.* — *ös janak, košak janak.*
 104. *Darjaen Marjaen vačü šin uskozi.* — *vižen voldeten.*
 105. *sandik puškän vil' murt bördoz, uskod no vil' murtez uz lu.*
 — *sandik vorsam važü.*
 106. *šikisä maä pitsani uk lu?* — *šundi.*
 107. *šikalez gidaz, bižiz gid vilin.* — *šin.*
 108. *kik iska vinos kudmi orčom, kudmi orčom šüsa, mino no,*
no kuzi no ug orči, jalam čoš mino. — *kuas.*
 109. *dödiez minü, šakanez kilü.* — *vüen jöen.*
 110. *peñmit korkam püž gerttä.* — *muš šuš leštä.*
 111. *sujiz zarni, poskesez pu.* — *šundiën košaken.*
 113. *lud šorin buris vañ.* — *meža.*
 114. *lud šorü tödi bugor pogiljaškü.* — *lud keč.*
 115. *iz kar kotir limi peltä.* — *vuko izon.*
 116. *kustem kion lud šorin čeljaškü.* — *kutes.*
 117. *čut, gorib peres kišno luditi vetleno, otis višak jüez šiä.*
 — *šurlo.*
 118. *kik poči puni val biž dorinik minü no ug uj soä.* — *až*
košosajos.
 119. *korka kotirti biñ-gozi kiskemin, biñ-goziä noš ošilemin*
pešterjos. — *korka žuj poči uknoosin.*
 120. *kik bratojos eželjažozi čož odik ogzä adžo no, uk bigato*
vetlini odik ogzinä kunoä. — *dödi šuljos.*

1. Eszik, eszik és fehéret okád. — Malom őrlése.
2. A lelkest üldözi a lelketlen. — A szán üldözi a lovat.
3. Négy testvér egy helyre lö. — A tehén fejése.
4. A padló alatt sok ökör jár. — A hálnak járása a jég alatt.
5. Kartalan, lábatlan fölfelé hág (emelkedik). — Füst.
6. Egy fátyol alatt négy menyecske. — Asztal.
7. Ezen világon három hosszú van. — Út, kerítés, folyó.
8. Így nézvéen van, így nézvéen nincs. — Köröm; ha elől [t. i. a tenyérdalról] nézed: nincs, ha a kézháton nézed: van.
9. Két, kigyóként fekete lovam van, mindössze egy tífoknyi szemetet nem bír el. — Szem.
10. A ház körül drót van húzva. — Moh (a gerendák közt).
11. Kerek tóban vér (eső) esik. — A világító-szilánk leégett végének (üszkének) leesése.

12. A háztetőn kék golyó. — Galamb.
13. Kerek tóba nyárfalevél hull. — A levesbe laskát dobnak.
14. Egy öreg orosz asszony körüljárja a mezőt. — A sarló az egész mezőt learatja.
15. Egy ökölnyi húsom vala, nem bírtam megenni (tkp. evén nem végeztem). — Fenkő.
16. Válú végén tyúk-ganéj. — Fülbevaló.
17. Kerek rudon sárga csibe. — Fog.
18. A háztetőn fél kenyér. — Hold.
19. Az égből valónak és a földből valónak neve egy. — Csillag és féreg (csillaggal f.) [t. i. ezek nevei a votjákban hasonlókj].
20. Fejedelmi sapka varrás nélkül. — Tyúktojás.
21. Egy hordóban kétféle pálinka. — Tyúktojás.
22. Lónál nagyobb, tyúknál kisebb. — Nyereg.
23. Egyik mondja: megyek, másik mondja: nem megyek. — Hótalp.
24. Évben (évenként) a fejedelem borotválja a fejét. — A széna kaszálása.
25. Fejedelmi sapka csillogása. — Az ág végén a hó.
26. Két kocsirúd között fekete kancza. — Folyó.
27. A háztetőn egy fél hótalp korcsolyázik. — Fejnek fésülése.
28. Kemencez alján sárga ív-fa [дуга]. — Szivárvány (*vü-jüis* szószerint: víz-ívó).
29. Ezen házban én vagyok a fej. — Mestergerenda.
30. Bandi tipeg-topog; ujjá, hüvelyke a fején. — [Világító-] szilánktartó.
31. Fehér ládában fekete nankin-[szövet]. — Kémény.
32. A nagyobb istállóból a kisebb istállóba czipelsz. — A szénnek a kemenczéből a tűzhelyre való áthúzása.
33. Tűt áruló alacsony Petyka. — Poloska.
34. «Šilk-šalk» [hangot adó] tönkölykalász. — [Női] kendő kivarrása (вышивание).
35. Egy kicsiny rövid húsdarabka. — Világító-szilánk leégett vége.
36. A mező széle körül hús létra. — Vadberkenye-fa.
37. Midőn bemegy, kéken megy be; midőn kijön, fehérén jön ki. — Hársfa [melyet a szobában lehámoznak].

38. Czölöp tetején vajas hagyma. — Czölöp tetején hó.
39. A két szélén tartom, a közepébe beledugom. — Harisnyia felvevése.
40. Mezője fehér, magja fekete; ki azt veti, az ismeri. — Írás.
41. Kicsiny Petyka, vörös sipkát árul. — Szamócza.
42. Kartalan, lábatlan, a fa tetejére mászik. — A kenyér kelése.
43. Négy veri a [taktust], ezer tánczol. — A ló lába és a ló farka.
44. Egy *surim* (karó-köz) kerítést szétvagdaltál, azután nem tudtad összeállítani. — A [világító-] szilánk hasítása.
45. Alacsony fenyőnek ága van, minden ágán fészke van, minden fészkében madárfia van. — Borsó.
46. Az útnál magasabb, a nyírfánál alacsonyabb. — Fű.
47. Megy, megy, nyoma nincs. — A méh repülése.
48. Maga nem lát, [de] az emberre mutat; maga süket, [de] számot vetni tud. — Az ujj.
49. Fekete kos farát melegíti. — Üst.
50. Ül, ül, árnyéka nincs. — Pincze.
51. Ezen világon három nincs. — Égbe felmenő létra nincs, a lónak szarva nincs, madárnak teje nincs.
52. [Egy] éves tinónak a máját nem eszed meg esztendőn át. — Köszörtükő.
53. Teteje fehér, belseje fekete. — Kémény.
54. Kötszíjon kövéredik a ló. — Fonás (az orsó a rátekeredő fonáltól vastagodván).
56. Láda fenekén töprenkedő gyöngy. — Szív.
57. Éjjel teve nagyságú, nappal nyúl nagyságú. — Fügöny (mely t. i. a női lakosztályt elrekeszti, s melyet nappal összehajtanak).
58. A szán halad, a rúdja (kettős rúdja) marad. — A folyó halad, partja marad.
59. A ház mögött kutyakölyök ugat. — Az eresz-víz csepegése (folyása).
60. A ház körül szörgyeplő. — A ház falának moha.
61. A háztetőn hosszúnyelű merőkanál. — Szarka.
62. Ikergyermek hímleje soha el nem múlik. — Tarka nemezcsizma [mely nem hagyja a színét].

63. Sötét árokban császármadár verekedik. — A kemenczében verekedik a kemenczesesprő.

64. Midőn bemegy (a házba), nankin subával megy be; midőn kijön, fehér ingben jön ki. — Lehántott hársfa.

65. Sötét szobában fiatal menyecske sír. — Méh (a kasban).

66. Maga ökor, farka kender. — Tú likában czérna.

67. Öreg orosz asszony vért köp. — A világító szilánk (leégett) vége lehull.

68. Az istállóból valónak és a szobából valónak neve egy. — Tehén és ajtókilincs. [A votjákban neveik hasonlítanak egymáshoz].

69. Egy hordónak abroncsa száz. — Asztag sorai.

70. Mentében [t. i. mikor a mezőre megy] a falút nézi, visszafordultában a mezőt. — Hárs-kosár.

71. Nem mondja ezt: *širt*, nem mondja ezt: *šart*; a kutya nem veszi észre, az ember nem veszi észre. — A növés.

72. Lelkest visz lelketlen. — Hótalpon való járás.

73. A lelkest megöli a lelketlen. — A famézga a rajta megragadt hangyát elveszti.

74. Az egész kerület népének forgácsa egy helyre esik. — Adófizetés.

75. Vág, vág, semmi forgása nem hull. — A tyúk eszik [az orrával csapdosván].

76. Egy fejszenyélnyi holmi kévényi lett. — A [világító] szilánk.

77. Igen hosszú nemezt össze nem göngyölhetsz. — Út.

78. Juharfaágon nem áll meg a hó. — Tehénszarv.

79. Az igen jó ostort nem mered megfogni. — Kigyó.

80. Jó lónak lábnyoma meg nem marad. — A hajó menésének nem marad utója [utána való nyoma].

81. Ház-falában kosszem. — Gerendafalban ág (ág csüge).

82. Igen hosszú rúd, istenig (égig) ér. — A szem istenig (égig) ér.

83. A háztetőn medve tánczol. — A füst kimegy a kéményből.

84. A fejedelem tepsijét nem birod megfordítani. — A szerűt fel nem birod emelni.

85. A mezőről és égből valónak neve egy. — Csikó, hold (a votjákban hasonló szók).

86. A mező körül [itt-ott] hústányér. — Madár.

87. Eszik és a barlangba megy. — Kés (t. i. melyet hüvelybe dugva, az övben viselnek).
88. Mező közepén csípőtlen farkas ugrál. — Borona.
89. Igen jó lóra nem mersz ráülni. — Medve.
90. A farkas a medvével (egymásnak) szembe néznek. — Ablak és kemenceze.
91. A kemenczébe hosszúfarkú szarka megy be. — Kenyér-lapát.
92. Vasrúdon át fehér [tengeri] nyúl jön ki. — A czérna bedugása a tú likába.
93. A háztetőben vajas csésze. — Nap.
94. Mező közepén zöld függöny. — Kender.
95. Izes-édes [holmi] a fa belsejében (szívében). — A köptü méze.
96. Picziny gömbölyű a fatetőn. — Mogyoró.
97. Alúlról nő, felúlról zöld. — Retek.
98. Lányoknak, a nélkül hogy csak kevés bort is ittak volna, kipirúl az arcuk. — Czékla (vörös répa).
99. Lába négy, szarva van, szakála van. — Kecskbak.
100. Felúlról teszel be, alúlról folyik. — Tölcsér.
101. A fehér golyót úzi sárga golyó. — A nyulat úzi róka.
102. Derekat szorítván, meghal. — Száraz nyírfa [t. i. elpusztúl, ha fejszével köröskörül meghántolják].
103. Négy ember egymással szembe néz. — Ajtóküszöb és szemöldökfa meg a két ajtófélfá.
104. Darja és Mária szembe néznek. — Padló (szobaföld) és mennyezet.
105. A láda belsejében menyecske sír; megnézed és a menyecske nincs [ott]. — Láda-zárás (a zár nyikorogván.)
106. Szekrénybe mit nem lehet zárni? — Napvilágot.
107. A tehén az istállóban, farka az istálló felett. — Füst.
108. Két testvér versenyre kelve, megyen (tkp. «melyikünket haladjuk túl» azaz: «melyikünk haladja túl a másikat» — mondván mennek), de egyik sem haladja túl a másikat, mindig együtt mennek. — Hótalp.
109. A szán megy, a gyékény marad. — Víz és jég.
110. Sötét szobában szitát kötnek. — A méh lépet készít.
111. Karja arany, kössöntyűje fa. — Ablakkeret és napfény.

113. Mező közepén gerenda van. — Mesgye.

114. A mező közepére hengeredik egy fehér golyó. — Nyúl.

115. Kőváros körül hó fúvódik (fú). — Malom őrlése.

116. Csípőtelen farkas ugrál a mező közepén. — Cséplőfa.

117. Egy sánta, púpos asszony megy a mezőn át, s onnan minden gabonát leeszi. — Sarló.

118. Két kis kutya a ló farka mellett megy, de azt el nem éri. — A két első kerék.

119. A házon köröskörül kötél van húzva, a kötéltre meg kosarak akasztvák. — A ház moha kis ablakokkal.

120. Két testvér halálig egyre egymást nézi s nem jöhet egyik a másikhoz vendégnek. — A szántalpak.

D a l o k.

(A Kazáni guberniumból.)

Kiržan kiljos.

É n e k s z ó k (dalok).

1.

*Odikzä duom, kikzä duom ;
uz deta ogez kužoli ?
kužo duonjos todä use-kä,
küjñ arña luiz, um evol.*

Egyet iszunk, kettőt iszunk ;
nem elég-e egy a gazdának ?
Ha a gazda az ivóknak eszükbe jut
három hétig nincs álmuk. [(esik),

2.

*Aj, vu vijaloz, vu vijaloz,
vu kuža žažek ujaloz ;
so žažeklen mil-kid vu vilin
milam mil-kid nil vilin.*

Ej, a víz folyik, a víz folyik,
a víz mentében egy lúd uszkál ;
ezen lúdnak rajta van az esze a vizen,
nekünk az eszünk a lányon.

3.

*Tiljostes lužit žuatelä,
žorgilhostes kiromi ;
okzä vuzalom šurisen, süen*

Tüzeiteket világossá gyujtsátok,
verebeiteket kizsigereljük ;
egyed eladunk ezenen, százon [t. i.
kopekán],
fekete szemöldökű [lány]aitokat meg-
csaljuk.

šöd šin-kašjostes aldalom.

4.

*Gurež vižjad pokči šuresed
čik pid volčontem lüesal-kä ;*

*pokči no tiriš valčä ulim,
čik lukiškontem lüesal-kä.*

Hegy tövén [elmenő] kis ösvényed,
bár lenne olyan, hogy a láb rajta
megne csússzék ;
kis korunktól fogva együtt éltünk,
bár úgy lenne hogy el ne válnánk.

5.

*Pokči no busi žižek busi,
kuroez van no diriz načar ;
milam lul gažan kidokä miniz,*

divorez van, no ačiz evol.

Kicsiny mező, rozs mező,
kalásza van, de feje silány ;
a mi kedvesünk (szeretők) messze
ment el,
híre van, de maga nincs [itt].

6.

*Gidk-aždes volit čužilä,
tubilgi šuon med potoz :*

*žeš karindašed likton dirja,
val dibo šüsa, med dumoz.*

Seperd símára udvarodat,
hadd nőjjön ki [rajta] a bajnócza
[cserje] ;
hogy jó testvéred megjöttetek,
gondolván [hogy] ló-czolöp, hozzá
kösse [lovát].

7.

*Kuala-ažad ošem šuried
vajo-biž liktisa, med pukšoz ;
žok vilad voldem žok kišeted
deület liktisa, med pukšoz.*

Házad előtt felakasztott rudadra,
eljövén a fecske, üljön rá ;
asztalodra terített abroszódra
eljövén az áldás [bőség], üljön rá.

8.

*Anajä gurzä estem-dir,
morjoti šiñez potä-dir ;
baskič vižjaz potisa, vite-dir
«nunikaü bertä» šüsa, ute-dir.*

Anyám bizony befüttött a kemen-
cébe,
[hisz] a füst kijön a kürtön át ;
a lépcső aljára kijövén bizony vár,
néz úgy mondván : «gyerkem vissza-
tér»

9.

*Gidk-ažad kutem küjñ kenered
šaňaed vaskoz tuž čukna ;
voldem nunied sou-kü luoz,
dauired orčoz tuž erkä.*

Az udvarodat körülvevő három kerí-
tésre
rászáll a csóka jókor reggel ;
ha nevelt gyermeked életben marad,
életidőd igen kedvesen múlik.

*čukna sultisa, utjaltim,
zañari tipi d'ljosađ ;
kidokü minisa öj vuneti
kištisa ponem šin-kaštes.*

*žök kotirad pukšem kunoed
müen no puñi med ponä ;
mi tatiš koškem berä
müles no českid ulelä.*

*Ajkaj no arlen orčemez ; —
küškis putolen poštemez ;
poštono puto medik poštoz
orčontem dauir lüsal-kä.*

*Vilän kižili küjñ ginä,
ta dirja niļjos tuž pokči ;*

*so pokči nilen salamez
müen no kenem tiš ginä.*

šöd nüles šörti šöd pülem liktū,

*žokit no kizet lüsal-kä ;
ta šekit zaman likton dirja
kokiš nuni lüsal-kä.*

*Kuzon karlen kibet ađaz
kik murtjos ukšo lidžo ;
bördisa bördisa lidžo,
bertini pašpurt kuro.*

*šöd nüleskad uno vetlim,
šulo nidjostes öm šetti ;
uno vetlim, ožit vetlim,
tišeskid žeszü öm šetti.*

10.

Reggel felkelvén, felnéztünk
a zöld tölgyfa tetejére ;
messze menvén el, nem felejtettem
[mintegy] oda öntött szemöldökeit.

11.

Az asztalod körül leült vendégnek,
tegyetek [elibe] mézet és kanalat ;
innen elmentünk után
méznél édesebben éljetek.

12.

Ejhaj az esztendőnek múltnia kell,
a derékről az övnek lenyűnie :
a lenyűvendő öv hadd nyűjjék le,
[de] végtelen (elmúlatlan) lenne bár
az életidő.

13.

Fenn csupán három csillag van,
ez idő szerint a lányok nagyon kicsi-
nyek ;

a kicsiny lánynak ajándéka
csak méz és kendermag.

14.

Fekete erdő mögött vonúl el fekete
felhő,

bár lennék sűrű [lombú] fenyőnél ;
ama nehéz idő ha eljön,
bár lennék egy bölcsőbeli gyermek.

15.

Kazán városnak [egy] boltja előtt
két ember pénzt olvas ;
sírva, sírva olvassák,
visszatérni útlevelet kérnek.

16.

Fekete erdőben sokat jártunk
ostornyeleteket nem találtuk meg :
sokat jártunk, keveset jártunk,
ti nálatok jobbat nem találtunk.

*čukna no šinkit uz sajkiški ;
kižitek užim uz poti ;
čik šiditek, širektjatek
piñal no mil-kid uz uštiški.*

*Ašjan ižjamdä kelišem
kotiraz gajtan kutilä
so gajtanjostü keli šoz-kä,
bañadi bizen žiržilä.*

*Agaj tinid mar šotom ?
Bukaris vajem vuz evol ;
ton agajez ažem berü
pid dilam silini ka' evol.*

*Vilin gödori göldirtoz,
val dirin širnet žingirtoz ;
ta kužojos dorä liktem berü,
azvešen zarni žiltirtoz.*

*Vilin torogoj kiržadir,
tulis liemzä šodisa.
so tulisti gužem-kä luoz,
gerides kutitek en kilä.*

*Uzien bori kišmatoš,
marik no domiš šiomš ?
uzied kišmaloz bišasež evol,
mileskim kuikiez todis evol.*

*žal-žal vijas ošmestü
kakit no kuštim, dugditim ;
milemlä puñät minišjosiz
odik kil veram no dugditim.*

17.

Reggel a köd nem tisztul ki,
a be nem vetett gabona nem kel ki ;
valami játszás, nevetgetés nélkül
a gyermek szive (kedve) nem nyílik
ki.

18.

Fölvett ašjanotok illik rátok,
köréje zsinórt varrjatok ;
ha ezen zsinórotok illik,
orczátoakat kenjétek meg biz-zel.

19.

Bátyám, mit adjak neked ?
Bukharából hozott árúm nincs ;
téged bátyám hogy láttalak,
lábomra állni nincs erőm.

20.

Fönn a menny dörög,
a ló fején fénylik a fék ;
ezen gazdákhöz ha jössz,
ezüst és arany csendül meg.

21.

Fönn egy pacsirta énekel,
a tavasz meglettét észrevehén.
A tavaszon túl ha a nyár beáll,
ekéteket csak fogjátok meg.

22.

Míg a kerti s erdei szamócza megérik,
milyen gyümölcsöt eszünk ?
szamóczád érik, leszedője nincs,
a mi gondjainkat tudó nincs.

23.

Csörgedezve folyó csermelyedbe
drágakövet dobtunk, megállítottuk ;
a velünk szembejövőket
[csak] egy szót szólva megállítottuk.

*Oti no tati vetlem šamen,
dangiš no korka piriškem ;
dangiš no korka evol vilem,
ačmä kodolen korkaez vilem.*

*Oti no tati vetlem šamen
kazaen orom lüimi ;*

*kaza no pi evol vilem,
ačmelen kazak-pi vilem.*

*Takja izjamdi kelišem,
kijadi azveš zundes lüesal-kä ;
nalpaško, nalpaško, uk veraški,
tunnä minam kunilam lüesalit-*

kü. lennél ma az ölemben (honom alatt).

*Mi tatsi liktim val uljasa,
duskimi ukno vižijad ;
mi likton dirja ti vitid-dir,
liz didik šamen görlasa.*

*Ukno vižidi göl ginek,
göllen šaškaez ok ginek ;
tu gurtin murtjos tuž uno,
minam gazamä ok ginek.*

*Gurež no bordad šöd pušnered,
šöd pušner polin šöd suter ;
šöd suter kaik šinjosiđ,
gord namer kaik bañjosiđ.*

*Uboen, uboen vož sugoned,
vožišen kiži šiomi ?*

24. Amint oda s ide járkáltunk,
eltévedve egy házba megyünk be ;
eltévesztve nem volt a ház,
a mi rokonunknak háza volt.

25. A mint oda s ide járkáltunk,
egy kecskével barátkoztunk meg (let-
tünk barátok) ;
de nem volt kecske,
a mi kazak-unk volt.

26. Felvett sapkátok illik,
kellene [még] kezetekre ezüst gyűrű ;
gondolkodom, gondolkodom, de nem
mondom ;
kü. lennél ma az ölemben (honom alatt).

27. Mi ide jöttünk lovat hajtván,
kifogtuk az ablak alatt,
a mig jöttünk ti bizony vártatok,
kék galamb módjára turbékolva.

28. Ablakotokban rózsa van csak,
a rózsának virága csak egy van ;
ezen faluban ember igen sok van,
az én szerettettem csak egy.

29. Hegyednek oldalán fekete csalánod,
fekete csalán közt, fekete ribiszke ;
mint fekete ribiszke [olyanok] sze-
meid,
mint a vörös málna [olyanok] orczáid.

30. Ágygyal, ágygyal [t. i. sok kerti ágy-
gyal] van zöld hagymád,
amúgy zölden hogyan esszük meg ?

vož sugon kaik vož mugormi, mind zöld hagyma zöld a testünk
lukiskisa kizi ulomi. [azaz: fiatalok vagyunk],
 elválván hogyan élünk meg?

31.

Azrešno paki, altin nido,
mačit manara sirlani ;

Ezüstös kés, arany nyelű,
 a mecset minaretjét faragással díszí-
 teni [való];

agajos liktem kilziškini
vožit uz lu-a kiržani ?

eljöttek az öregek hallgatni,
 nem szegyenlünk-e énekelni ?

32.

Vizil no vijas ošmesed,
mar kišetjostes miškidi ?
ton, tuganä, tuž šektaškod
mar mug šettisa piromi ?

Sebesen folyó csermelyed,
 mely kendőtöket mossátok (henne) ?
 te, testvérem, jól vendégelsz,
 minő okot lelünk, hogy meglátogas-
 sunk ?

33.

Tasmae evol kuasani,
ukoe evol rurini ;
tinad mild-kidet olo kičä,
mon kilčin evol todini.

Szalagom nincsen szegélyzésre,
 arany fonalam nincs kivarrásra ;
 a te gondolatod vajjon milyen,
 én angyal nem vagyok, hogy tudjam.

34.

šundi žužaloz šunilti,
tolež žužaloz ligitli ;
milam ulemlen erkinligez
atajen anaj van dirja.

A nap fölkel melegségre (melegség
 czéljára),
 a hold fölkel világosságra ;
 a mi életünk szabadsága
 addig tart, míg atyánk-anyánk van.

35.

šüreslen žeszä kin todä ? —
gonžirtisa minis val todä.
arles šekitzä kin todä ?
mugorä vüem pi todä.

Az útnak jóságát ki tudja ?
 a poroszkálva menő ló tudja,
 az év nehézségét ki tudja ?
 a fölserdült legény tudja.

36.

Samavaredles motorez
bujolles evol, manerles ;
tiledli murtjos kizino
motorles evol, ujolles.

Szamovárotok szépsége
 nem színétől van, [hanem] alakjától ;
 titeket az emberek megszeretnek
 nem a szépség, [hanem] a serénység
 (ügyesség) miatt.

*šin vuedlen kužajaz
gadžz cibor vudor vai ;
peimít süisa, minitek en kilí,
tolež-kä evol, kižili vań.*

*Todi keč-pili pusjos poni,
keč-piezli evol, tüezli ;
ukno vižijaz tenkü poni,
anaezli evol, nilizli.*

*Azveš no zundes bažim uz li,
čínjad-kä ponod šöd uz li ;
žes atik ajlen niliz piez
kitsi-kä no minoz kur uz li.*

*Kamali kaled uko-kä luoz,
bordiškid kuštemed uz poti ;
liktem kunoed ošaloz-kä,
doriškid ležemed uz poti.*

*Puksimi vallen žesjosaz,
vaškimi Maržan karjosü ;
so Maržan karez kin ažem ?
bordiškem durtles kiń tirem ?*

*Mi tatsi kińi liktimi ?
šala no cibsono lagjostid,
mi tatis kińi bertomi ?
vačil müš lobon sürestid.*

*Uzien bori kišmatoš
mar đumiš šiisa ulomi ?
ton tujanjosü ud-kä lüi,
mar eseb šettiša ulomi ?*

37.

A *šin* vize mentében,
tarka mellü (melle tarka) hód van ;
azért hogy sötét van, ne maradj el,
ha nincs is hold, van csillag.

38.

Egy fehér nyírfára jegyeket tettem,
nem a nyírfára, [hanem] a nyírhéjra ;
az ablakra pénzt tettem,
nem az anyának, [hanem a lányának.

39.

Az ezüst gyűrű nem nagy,
ha ujjadra teszed, nem lesz fekete ;
a jó atyának lánya, fia
bárhová megy, nincs bosszúsága.

40.

Ha *kamali* szalagod arany fonál,
magadról ledobni nem jön kedved ;
ha jött vendéged magasztal,
magadtól (tőled) elereszteni nem jön
kedved.

41.

Felültünk jó lovakra,
leментünk *Maržan* városába ;
Maržan várost kilátta ?
a házat a hol fölnevelkedett, ki unta
meg ?

42.

Mi ide mezen jöttünk ?
császármadár fütyülő fenyvesen át ;
Mi innen mezen térünk vissza ?
fiatal méh repkedte úton.

43.

Míg a kerti s erdei szamócza megérik
milyen gyümölcsöt evén, élünk ?
ha te atyánkfia, nem volnál,
mily tanácsot találva, élünk ?

*žök vilad tiroš šided nańed
važjosleš evol, čabejleš,
ačmelen taži gažaškemmi
adańileš evol, inmarleš.*

*Tödi no kalpak tođi med lo ;
sioned vöjen mü med lo ;
öjen no umed um med lo,
čukna no umed sak med lo.*

*Tödi no kamlen šukiez
kožišen koži šukkiškoz ;
ta tujanjoslen šidez nańez
gurtišen gurtä kiliškoz.*

*Ukoen uris mi pinimi,
mi tilediz kitišen ažomi ?
čukna sultisa vuli-kä vaškod,
vü šures vilin ažomi.*

*Liz puriš vallen pidaz bugol,
bugolez vandiš egol vań ;
um šulmaškilä, um bördilä,
kujkiez baštiš inmar vań.*

*Burčin no puto, puńaz uko,
kertemli bidä žikatä ;
ta gurtin odik motor vań,
ažemli bidä divatä.*

*Kotires tijin kik lud čož,
čal ibimi no kik čošon ;
mamik no tišak gül mender,
čal ižomi no kik čošon.*

44.

Asztalodon sok ételed, kenyered,
nem tönkölyből van, [hanem] búzá-
hogy egymást így szeretjük, [ból ;
nem embertől való, hanem istentől.

45.

A fehér kalap legyen fehér,
ételed legyen vaj és méz ;
éjjel, az álmod legyen álom,
de reggel legyen álmod éber.

46.

A fehér Kámának habja
öbölből öbölbe verődik ;
ezen atyánkfíának étele kenyere
faluról falura híres (hallatszik).

47.

Mi aranyfonállal ostort fontunk,
mi titeket honnan látunk ?
reggel felkelvén, ha vízért lementek,
a víz[hez vivő] úton meglátunk.

48.

Kékesszürke lónak lábán békó,
békót elvágó reszelő van ;
ne búsuljunk, ne sírjunk,
bánatot elvevő isten van.

49.

Selyem öv, végén aranyfonál,
minden fölötteskor szorít ;
ezen faluban egy szépség van,
minden látáskor örvendeztet.

50.

Kerek tóban két vad kacsá,
mindjárt lelőttük a kettőt egyszerre ;
puha vánkös, rózsapárna,
mindjárt alszunk [rajta] ketten együtt

*čínijad ponem zundesed,
allí no balli kaš kulä,
kaš kulä evol, marjos kulä?
aslid no motor nil kulä.*

*šumik pīdestä ulisa, dñi,
dīdik papalen doliz vañ;
ta tujan dorä pīrisa koški,
koñalo dñmalo šidez vañ.*

*Pukon viladi mar pukiškod,
olo umjostü potä-ua?
šinjostes kīrmek mar kariškod,
olo šektandi potä-ua?*

*Piči no piči poški pi
vilä potisa šok potä;
«minam nuniä bertä» šüsa,
anajü potä puñitam.*

*Keč-pi no kapka tuj žiri,
uštiskü medam tol evol-lä?
milam atajen anajmi
saginü medam, mi evol-lä?*

*Pokči no papa, čuž papa
kidökin evol, no vož vilin;
milam gažam no tujanjosmi
kidökin evol, no ačmä gurtin.*

*Azveš no zundes kiñ uz poni,
aslaz čínijaz tupamzä?
tuganez tujan kiñ uz kari
aslaz milaz-kidaz ošamzä?*

51.
Ujjadra tett gyűrtűd,
fényes kő kell [beléje];
kő nem kell, mi kell [hát]?
Magadnak szép leány kell.

52.
Poharad fenekét nézve, igyál,
galamb madárnak teje van [benne];
ezen atyánkfíához látogass el,
[neki] édes kedves étele van.

53.
Székeden mit ülsz?
avvagy aludni akarsz-e?
szemeidet mit hunyorgatod?
vajjon meg akarsz-e vendégelni?

54.
Piezi, piezi fecskefíók
magasra fölszállva búslakodik;
«az én gyermekem megjön — mond-
anyám kijön elibém. [ván,

55.
Nyírfa-kapu, bádogsark,
kinyílik-e talán, [ha] szél nincs?
a mi atyánk s anyánk
epednek-e tán, ha mi nem vagyunk
[velük]?

56.
Kis madárka, sárga madárka
nincsen messze, csak a réten;
a mi szeretett atyánkfiai is [ban.
nincsenek messze, csak a mi falunk-

57.
Ezüst gyűrtűt ki nem tesz fel,
a maga ujjára illőt?
rokonát ki nem szereti,
a maga szíve-kedve szerint valót?

*Vilad no dišam kamzoldä,
žök vilä ponisa vand:d-a?
mugoriđ veškid, baňid ispaj,
bagalma bakčajin budid-a?*

*Tödi dikiklen piössü
kutitek kili náń vilís;
anajen atajles kaderzä
toditek kili piňališ.*

žuatem köj-til kišov-a?

*kiržas no pios vištem-a?
inmarišen ezel uz-kä vii,
nužnaen pios kuloz-a?*

*Turnatek turim kuašmoz-kä,
kaudan šiisikom mi soü;
divortek salam ležišjosiz
lul gažan šiisikom mi soe.*

*žužit no žužit gurež diliti
val vortitozi motorjos;
piňal milkides žilkindirsa,
salam ležozi motorjos.*

*Valjosiz liktü gonžirtisa,
bađ-pu bukožü sežasa;
tuganez dorü tugan liktü
žeš milžü-kidžü uštisa.*

*Tuž uno šaska polin;
sarana šaska kudravož;
tuž uno kalik polin
milam tujanjos zolotoj.*

58.

Reád öltött lajblidat
asztalra téven szabtad-e?
termeted derék, arcod gyönyörű,
nem almakertben nőttél-e?

59.

A fehér galambnak fiait
meg nem foghattam a kenyérről;
anyának-atyának becsét
meg nem értettem fiatalság miatt.

60.

A meggyujtott faggyugyertya elal-
szik-e?
az éneklő fiú esztelen-e?
ha istentől nem jön a halál,
szükség miatt meghal-e az ember?

61.

A lekaszálatlan fű ha elszárad,
mi kaudan-nak nevezzük azt;
valaki hír nélkül ajándékot küld,
azt kedvesnek mondjuk.

62.

Magas, magas hegy tetején (el)
lovat ugráltatnak a szépek;
az ifju szivét felizgatva,
ajándékot küldenek a szépek.

63.

A lovak ügetve mennek
fűzfa dugájukat (rúdiv) rázván;
testvéréhez megy a testvér,
szívét jó kedvre kinyitván.

64.

Igen sok virág között
a liliumvirág fűrtös;
igen sok nép között
a mi rokonunk aranyos.

*Korka no berad umortoed
arnialı bidä med paldoz ;
milam no siem düem ponna
iimared kıktem med sotoz.*

*Vilad no disam dişjostü
gožmo ažiškä śin ažam ;
čukna no žužam šundi kaik
muso ažiškod śin ažam.*

*šidemä potisa ug-dir šidiški,
altın kubizmi no uz-kä lü ;
kiržamä potisa ug-dir kiržaski,
aslam ešjosä uz-kä lü.*

*Kureg dušeslen řiosiz
tollı puñit gonzü sinaloz ;
mugorä vüem piñal pios
kesijaz vañ-bur lukaloz.*

*Apikaj puksoz pužili
tür uknoedlen vižijaz ;
kikiez azveš, bañiz šundi,
so-dir no milam apajmi.*

*žužit no žužit gurež diltid
ašalči kaban kiñ sürem ?
daratiškod-a malı duaskod ?
aslad tuganezleš kiñ tirem ?*

*Ojdolä ačmes eš luom,
kirü potisa šidomi ;
so šidemjosmi kelışoz-kä
pirak no valče ulomi.*

65.
Házad mögött méhkasod,
minden hétre rajozzék ;
a mi ételünkért, italunkért,
istened kétszeresen fizessen meg.

66.
Reád öltött ruháid
csíkosnak látszanak szemem előtt ;
a reggel felkelő napként
kedvesnek látszol szemem előtt.

67.
Játszani jövén kedvem, nem játsz-
hatom,
ha arany kobzunk nincs [velem] ;
énekelni jövén kedvem nem énekel-
hetek
ha társaim nincsenek [velem].

68.
A héjának fiai
szél ellenében fésülik tollukat ;
a felnőtt fiatal legény
zsebében vagyont gyűjt.

69,
Néném a (hímző) mintához ül
felső ablakod párkányára ;
keze ezüst, arcza nap,
ez a mi nénénk.

70.
Magas, magas hegy tetején
ašalči asztagot ki hányt föl ?
«szeretsz-e?» minek kérdezed ?
a maga rokonát ki únta meg ?

71.
Rajta, legyünk mi társak,
a mezőre menvén játszszunk ;
ha ezen játékunk tetszik,
éljünk mindig együtt.

72.

Girini potikid nalpasa poti : Ha szántani mész, azt gondoljad :
arinali bidä med artoz ; hétről hétre hadd gyarapodjék ;
kaban sürikid nalpasa süri : ha asztagod hánysz, azt gondoljad :
odigez vužli med keloz. egyik maradjon öregnek [t. i. a más
 évre].

73.

Turim turnanez tuž čekit. A széna kaszálása igen nehéz,
kuso šukkonez tuž šuldír : a kasza élesítése igen mulatságos ;
arak püstonez tuž čekit, a pálinka főzése igen nehéz,
kiržasa duonez tuž šuldír. énekelve való megivása igen mulat-

74. ságos.

Milam atajmi tuž usto vilem, A mi atyánk igen ügyes volt,
busiä potisa girini ; ha a mezőre kiment szántani ;
atajles usto mi-dir lüim, atyánknál mi ügyesebbek lettünk,
dašzü kiržasa duini. a készet énekelve elinni.

75.

Ojdoľä kibet leštomä, Rajta, csináljunk bódét,
čiltero karomi dan ponna ; tegyük czifrává dicsőség kedvéért ;
ačmes tujan luomä legyünk mi rokonok
žeš kalikjosli dan ponna. jó embereknél [való] hírnév végett.

76.

Ojdoľä šidini potomi, Rajta, menjünk játszani,
ukmiso kutez kutčasa ; kilenczes háncsboeskort vevén fel ;
ojdoľä ačmes kodo luomi. rajta legyünk mi leánykérők,
žeš kalikjosiz todmasa. megismervén a jó embereket.

77.

Kuzonä mini bertontem, Kazánba mentem, hogy vissza ne
 térjek,
kalamper bašti vuzantem, szegfüt vettem, hogy el ne adjam ;
so kalamperez niljosli šoti, azt a szegfüt a lányoknak adtam,
odik žid oknaz izontem. hogy egy éjszaka egyedül ne háljak.

78.

žal žal no vijaš ošmesed A csörgedező csermelyben
mal miškiđ urdes kišetdä ? minek mostad oldal kendődet ?
mileštım liktemez todemtä kaik mintha megérkeztemet nem tudtad
 volna,
mal pirid datlen gulbečaz. minek mentél idegennek kuczkJába ?

79.

*Uramtid orëis čekit žüget,
burciv žük medam, mar medam?
mülemiz vordis anajen ataj
tutigiš medam, mar medam?*

Az utcán elhaladó nehéz fuvarok,
selyem fuvarok tán, vagy micsoda?
A mi szülő anyánk (anyával), atyánk
páva talán, vagy micsoda?

80.

*Kijat no ponem šöd pöži
pu koran dorin lüsal-kü;
nüljoslen vüli vaškonzi
val luktan vades lüsal-kü.*

Kezetre tett fekete kesztyű
lenne bár favágás idején;
a lányoknak vízhez való lemenésük
lenne bár lóitatás idején.

81.

*Uramtidi orëon dirja
vilam kamzölü val medam?
tatın no taži gürlanmi
öjön no votam val medam?*

Midőn ucczátokon elmentem
rajtam volt vajjon lajblim?
mulatságot, milyen itt van,
álmodtam-e vajjon [valaha] éjjel?

82.

*Kilet valles čirkemlikzä
dödiä ktkisa tododi;
žiget murtles žigitlikzä
šüresü polisa tododi.*

A barna lónak gyorsaságát,
szánba fogván tudjátok meg;
a fiatal ember derékségét
útra menvén tudjátok meg.

83.

*Tuala turnam turimü
lapek keč-pilen vižijaz;
milam no šidem šerektam
Kanisar vülen kužajaz.*

Ma kaszált szénám
alacsony hársfa tövében;
a mi játékunk, nevetgetésünk
Kaniszar vize mentében.

84.

*Küž turimedlen vižijaz
dalan no uzi kišmasal;
milam no budem kirjosin
učü papaed kiržasal.*

Magas szénádnak tövében
bár érnék mindig földi eper;
a mezőkön, hol mi felnőttünk,
bár énekelne fülemile madarad.

85.

*Tolon no aži mon tonü,
tunnü no aži mon tonü;
tuž uno kalik poškišen
tuž muso aži mon tonü.*

Tegnap is láttalak téged,
ma is láttalak téged;
nagyon sok nép közül
nagyon kedvesnek láttalak én téged.

ñuleskin emez kişma-dır,
kişmamez viđijaz vija-dır ;
turliez todam uşe-dır,
odigez kötmü portü-dır.

Uzien bori kişmatoš
mar đumiş şüisa ulomi ?
ta đırja adami tuđ orod,
mar kajla şettisa ulomi ?

Ikem no berad rađ añaed,

kud pala videmzü um toşki ;
mugormi đuzasa vüü-dır,
kud pala liüemez um toşki

Vekći no vekći birkenčimü
mişkon kuspeti kiñ baştiz ?
vekći no nazik mugormä
budon kuspeti đat baştiz.

Ta kem no kezit buranen
kiđi no liktid ton tatsi ?
kidokis intiez matin karisa,
saginisa liktim mi tatsi.

şalajosidlen kirđamzi
otamä bordü şukkişkoz ;
Kaňsar niľjoslen kirđamzi
Kaňsar viüosad şukkişkoz.

Ukmiso kutin vetlişez
pid-logaş şüişkom mi soä ;
milam şin şorä uşkişez
lul gažas şüişkom mi soä.

86.

Az erdőben málna érik,
az érettje tövéhez hull ;
sokféle jut (esik) emlékezetembe,
belsőmet [csak] egy fürja.

87.

A kerti s erdei szamóca megértéig
mily gyümölcsből fogunk élni ?
ez időben az emberek igen rosszak
mily eselt találván, fogunk élni ?

88.

Szérüd mögött (szérümmögődben) tön-
köly sorod,
merre felé fekszik, nem tudjuk ;
testünk már fölnő,
merre jutunk nem tudjuk.

89.

Finom, finom takarómat
mosás közben ki vette el ?
finom és gyöngye testemet
növése közben idegen vette el.

90.

Ilyen hideg zivatarban (zivattarral)
hogyan jöttél te ide ?
a távol helyet közellé tévén,
epedve jöttünk mi ide.

91.

Császármadaraid éneke
ucczámhoz verődik ;
Kaňsar leányainak éneke
Kaňsar vizeihez verődik.

92.

A kilenczes háncsbocskorban járó
mi nyalkának nevezzük (öt) ;
a mi szemünk közé nézőt
mi kedves szeretőnek nevezzük (öt).

*žaiškā potem vož tubilgi
lusal-kū milam kirjosin ;
ta nužnajosiz ažiťos
kōkūš nuni lusal-kū.*

*Busi no šorad kūjn pužimed
dirjossū šala med šioz ;
milemlī orod nalpašlīs
dirjossū pini med šioz.*

*Azveš no kači andano
ukojo dišez vandono ;
tōdī no čarka, ēskīt arak
milam oromlen duonez.*

*Kašsar, vuosmī tuž kežīt
vija-dir medam dō lūša ;
Kašsar kirjosmī asil kir,
vetli-dir medam pi lūša.*

93.
A Jaik partján termett zöld *tubilgi*
lenne bár a mi mezőinken ;
ezen nyomorúságok látása helyett
lennék bár bölcsőbeli gyermek.

94.
Mező közepén három fenyőd
fejeit hadd egye császármadár ;
a nekünk rosszat gondolók
fejeit hadd egye meg a kutya.

95.
Az aczélos ezüst olló
aranyos ruhát vágni való ;
fehér pohár, édes arak
az én barátom itala.

96.
Kašsari folyóvizünk igen hideg,
talán bizony jég foly [benne] ;
Kašsari rétségünk szép rét,
gyermek lévén, hiszen [ott] jártam.

Vjatkai dalok.

(a Malmizsi kerületből).

Pörtmaškon gur.

*Ektoz, četčoť gondir pied šū,
as pidizli ačiz bazisa.
(oroszúl: «oj lublu dušeńko!
lubjaznuški, dožidal da
žoniť, parenĕ molodoj»)
lobžoz, koškoť zažegedik šū,
as burdezli ačiz bazisa.
(«oj lublu stb.»)*

Ünnepdalok.

1.
Tánczol, ugrál medvebocsod,
a maga lábában bizván.
(«óh, szeretlek lelkecském!
kedvesét várta
völegény, ifjú gyerek»)
Repül, indul lúdad,
a maga szárnyában bizván.
(«óh szeretlek . . . stb.»)

*kírmoz, baštoz dušesedik sü,
as pídzli ačiz bazisa.
(«oj lublu stb.»)*

Megszoritja, elviszi ölyvöd,
a maga lábában bízván.
(«óh szeretlek stb. . . .)

2.

*Soldat lestem iz korkajos ;
kijar baštem apajos ;
čistoj ginä valt takja.
kenos tırjos kenakjos,
čistoj ginä burčín kalpak.
kor gid tırjos čuž valjos,
čistoj ginä burčín iznes.*

A katona épített kőházat ;
a nének ugorkát vettek ;
egyáltalában fényes a sapkájuk.
A szerű telve ángyokkal,
valamennyinek selyem a kalapja.
Az istálló telve sárga lovakkal,
valamennyinek selyem a sörénye.

3.

*Košako, košako korkajos,
zarni vižo korka ačjos.
čidırak, čidırak pilemjos.
sížil liktem turjos,
sížil koškis žažegjos.
vaškim, vaškim kam kuža.
oj-oj, oj-oj, ekejos,
čeber ginä apajos.*

Ablakrámás házak,
arany padlós pitvarok.
Sűrű, sűrű felhők.
Ősszel jött nyírfajdok,
ősszel induló ludak. [tében
Lementünk, lementünk Káma men-
hej-hujj, hej-hujj, gyermekek,
csupa szép nének !

4.

*Das kik ero kabanä,
zarni zirin beraltom ;
šor-šońer uskem sinmidä
šures šońer uskitom ;
irkin burčín kuton kikidä
šermet-žez kutitom.
kuaro pulen kuar ultı mi koš-
kom
vižijo pulen viž viltiz mi koš-
kom ;
variš šamen širtisa mi koš-
kom ;
moi dušes šamen kirmisa mi
koškom ;
kočo šamen četčasa mi koš-
kom.*

Tizenkét soros asztagom,
arany rúddal forgatjuk ;
egyenesen [reánk] eső szemedet
az út irányába ejtjük (fordítjuk) ;
csak a selymet fogó kezeiddel
a fék szárákat fogatjuk.
Leveles fának levele alatt meggyünk
mi el ;
gyökéres fának gyökere fölött me-
gyünk mi el ;
ölyv módjára repülve meggyünk mi el ;
öreg ölyv módjára megragadva, me-
gyünk mi el ;
szarka módjára ugrálva, meggyünk
mi el.

Nilgi vil žikija

Valo vil Bugažnoj.

*so čeber Vanuškadilī salam
veralä.*

Pužmo pelin podmes vani.

kišnoä peres, piä pinal.

Obraškalen emes piez

ogez podjaš, ogez burlak.

vekči dera vuz ug lo šu,

Gölžan apaj nil ug lo šu.

žök vilä puktem šid naijos,

žök vilä puktem badanjos

pałtkaskätek uz ulä.

jiřjilä koškiš žažekjos

«tag, tag» šutek uz koški.

vil biči kadik ponarez

ušoz-kü no «žoň» uz šü.

Kual paren mi liktim,

das kik paren mi koškom ;

bittir in-ulis turinez, kuarez

viržitisa mi koškom.

*telä vuim no kiž pu jugiten
mi potim :*

*ludä vuim no ju jugiten mi
koškim ;*

*gurtä vuim til jugiten mi po-
tim.*

*tatsi liktikimi žuas žeciž mi
ažim —*

so no kulä öjlaš milemlä ?

Odokta motorez ažim no —

5.

Nilgi-n [t. i. folyón] van Zsikija [falú]

Valo-n van Bugažnoj.

A szép Ivánkátoknak mondjatok kö-
szöntést.

6.

A fenyvesben méhkert van.

Feleségem vén, fiam gyermek.

Ambrusnak vejei

egyik íródiák, másik hajómunkás.

Vékony vászon árú nem lehet,

Gölžan néne lány (többé) nem lehet.

7.

Az asztalra tett leves ételt,

az asztalra tett tálakat

ki nem töltvén nem lehet élni.

A fejünk fölött elmenő ludak

«tag, tag» gágogás nélkül nem men-
nek el.

Az új, szentjánosbogárként (világító)
lámpa,

ha leesik, nem ad «zsong» hangot.

8.

Hat páron jöttünk mi el,

tizenkét páron megyünk el ;

az ég alatt való minden füvet, levelet
megmozgatva megyünk el.

Elmentünk az erdőbe s a nyírfa vilá-
gánál haladtunk ;

elmentünk a mezőre s a vetések vi-
lágánál indultunk ;

elmentünk a faluba s a tűz világá-
nál haladtunk.

Ide jöttünkkor égő rókát láttunk —

ő is nemde kell nekünk ?

A szép Avdotyát láttuk,

*so no kulä öjlas mälemlä?
Estek šogollen šinmiz
Odokta motor palä beriktem.*

ő is nemde kell nekünk?
Nyalka Eszteknek szeme
szép Avdotya felé van fordítva.

9.

*Kitsi vetlid uromä?
tugdä bišani öja vetli.
kitin kolid uromä?
kapkadi kuspadi öja kol.
majä valid uromä?
nil-pu da listä öja val.
main mištakid uromä?
čukna ušem lis vüen
öja mištakški uromä.
main čuškid uromä?
šizil ušem badar kuaren
öja čuški uromä.*

Hova mentél barátom?
bizony komlódat szedni mentem.
Hol háltál barátom?
biz, kaputok közt háltam.
Mit terítettél barátom?
bizony szurokfenyőlevelet terítettem.
Mivel mosakodtál barátom?
reggel esett harmat vízzel
bizony mosakodtam barátom.
Mivel törülköztél barátom?
ősszel esett juhar levéllel
bizony törülköztem meg, barátom.

10.

*Pokči Tujmi, bažim Tujmi
šurjosin
das kik par žažeg ujaloz.
malioš, malioš žažeges vordiš-
kod,
odik tödi mamikež ponna?
kidokä, kidokä koškem apika-
jos
og uj kolon umez buš kilem.
kidokä, kidokä koškem vorgot-
ronjos
odik ar giron geriez buš kilem.
vož beriž kađ joz kalikü val,
jukiškontem kiosmes jukono
luim.*

A kis Tujmi, nagy Tujmi patakokban
tizenkét pár lúd uszkál.
Minek, minek nevelsz lúdakat
egy fehér pehelyért?
A messzire, messzire ment nénék,
egy éjszaka sem háltak (az úton).
A messzire, messzire ment ifjak
szántó ekéiket egy évig használatla-
núl hagyták.
Zöld hársfaként voltak korácsaim,
el nem válandó kezeinket el kellett
választanunk.

11.

*Uram kuža vetlon šamen
kunoli pirim,— voždes en vajü;*

Uccza hosszant a mint jártam
vendégül mentem [hozzátok], — ne
haragudjatok!

- oj šuom, kaj šuom,
gažasa veraškom ta kilmes.
českít, českít ošmestes
juini vaškem val, — voždes en
vajä ;* ej! haj! azt mondjuk,
szeretve mondjuk e szavunkat.
Édes, édes patakokból
lementem volt inni — ne haragud-
jatos!
- oj šuom, kaj šuom,
gažasa veraškom ta kilmes.
českít, českít vinaostes
juini pirem val, — voždes en
vajä ;* ej! haj! azt mondjuk
szeretve mondjuk e szavunkat.
Édes, édes borotokat
inni, bementem — ne haragudjatos ;
- oj šuom, kaj šuom, . . .* ej! haj! . . . stb.
Legyen bár, hogy egyikőtökhöz a má-
sik bemenvén,
innia kell, — ne haragudjatos ;
ej! haj! . . . stb.
Innen-onnan messziről való ember
nem vagyok én,
be s elménve járok [hozzátok], — ne
haragudjatos ;
- oged dorü oged pírisa
juono medlo, — voždes en vajä ;
oj šuom, kaj šuom . . .
otiš, tatiš, kidokiš murt evel,
pírisa potisa vetliškom, — vož-
des en vajä ;
oj šuom, kaj šuom,
jaratisa veraškom ta kilmes.* ej! haj! azt mondjuk,
szeretve mondjuk e szavunkat.
12.
*šur durü potem šod sutered
vuja, busja kišmam-a, evol-a?
šiloä potem emežed
zorja, kuažja kišmam-a, evol-a?
vir jilü potem uzien borien* A patak meltett nőtt fekete ribiszked,
víz, köd mellett ért meg, nemde?
a berekben nőtt málnád
esős időben ért meg, nemde?
Dombtetőn nőtt kerti s erdei szamó-
cza
- šundi šorin kišmam-a, evol-a?
jag virü potem čeber pužimed,* a napfény között érett meg, nemde?
fenyvesdombon termett, szép fenyő-
fád, —
- volnoj kaliklen mil-kid so vilin.
virü potem čeber berizjed, —
pinal kaliklen mil-kid so vilin.
toloä potem čeber pi-pued, —
kečler mil-kid so vilin.
virü potem čeber ti-pied, —
polak kaliklen mil-kid so vilin.* szabad népnek rajta a gondolata
Dombon termett szép hársfád, —
fiatal népnek rajta a gondolata,
Réten termett szép nyárfád, —
a kecskének rajta a gondolata,
Dombon t rmett szép tölgyed, —
a polyák népnek rajta a gond lata.

toloä potem čeber kež-pued, — Réten termett szép nyírfád, —
čas, čas, usihoz kuarez. «csas, csas» (zörejjel) leesnek levelei.

13.

Milam valjos savraska šu. A mi lovaink sárgák.
tödi ginä tödi kalpako niljos. Fehér, csak fehér kalpagú lányok.
Matron apaj šur durin šu. Matrona néne a pataknál.
gožtet gožtisa šulmam poni. Írást írván szívemre tettem;
šulemjossi sutaltiz. egész szívemet meggyúlasztotta.

14.

Pokči pižen mi liktim, žanim, Kis hajóval jöttünk mi, lelkem,
bažim pižen mi koškom, žanim; nagy hajóval mentünk mi el, lelkem;
kuaro pulen kuar ultiz mi koš- leveles fának levele alatt megyünk
kom; mi el;
lišo pulen lis ultiz mi koškom; túlevelű fának túlevele alatt me-
gyünk el;
koči bižon vugalti mi koškom; evet futotta alacsony helyen me-
gyünk el;
šala šibson šur durti mi koš- császár-madárfüttyü patak mellett
kom; megyünk el
dukja godkan jag virti mi koš- fajd kiabáló fenyvesdombon me-
kom; gyünk el;
mej dušes šamen kirmisa mi öreg ölyv módjára megragadva, me-
koškom; gyünk el;
variš šamen širtisa, mi koškom. héja módjára repülve, megyünk el.

15.

Kištir, kuaštir tolaloz kamižed, «Kištir, kuaštir» (hangon) zörög ná-
dad,

ullañ vallañ žužaloz vu bused; alá s föl száll a víz köde;
lužem bus milam ginä so vilem. csak a mi lélegzetünk az.
odigez no mi kadež čik evol. Nincs senki sem olyan, mint mi.
milam ginä mil-kidjos gubi
vilin. A mi gondolatunk a gombákon.
dos dorin poškieđ pukoz. Parton ül a fecske.

16.

Milam da-i töre töre-a? A mi násznagyunk násznagy-e?
keč viž ulä pitcam kemeš. A padló alá zárt kecskebakhoz ha-
sonló.
milam kužo kužo-a? A mi gazdag urunk úr-e?

<i>Sarapul kužojos kemes.</i>	Sarapul gazdag uraihoz hasonló.
<i>milam da-i kazak kazak-a?</i>	A mi kazakunk (vőlegényvezető) ka- zak-e?
<i>donskoj kazakjos kemes.</i>	A doni kozákokhoz hasonló.
<i>milam da nuňjosmi nuň-a?</i>	A mi bátyáink bátyák-e?
<i>ňur vilä potem ňur kiz kemes.</i>	Mocsári halmon termett fenyűhöz hasonlók.
<i>milam ako ako-a?</i>	A mi nénénk néne-e?
<i>kiz jilä pukšem gord kazjos kemes.</i>	fenyűn ülő vörös kaz-okhoz hasonló.
<i>milam suzer suzer-a?</i>	A mi húngunk hűg-e?
<i>vož vilä potem atalmas šaška kemes.</i>	A réten növő <i>atalmas</i> virághoz ha- sonló.
<i>milam kenak kenak-a?</i>	A mi ángyunk ángy-e?
<i>tüš potem ebekjos kemes.</i>	A tóból kijött békákhoz hasonló.

17.

<i>Ta gurt-aj pios tužik bon ja- tires, —</i>	Ezen falunak legényei igen serények, a mezők között vigadoznak.
<i>busi-daj šorazi ad karisa ulozi.</i>	Ezen falunak leányai igen serények,
<i>ta gurt-aj nüljos tužik bon ja- tires, —</i>	függönyük mögött mulatoznak.
<i>katanši šorazi ad karisa ulozi.</i>	Harisod kiabál, szívéből kiabál;
<i>kuažied čerektoz, šulmištiz če- rektoz ;</i>	kakasod kukorikol, messze hallatszik.

18.

<i>Das kik-daj vettoz tari kižem val,</i>	Tizenkét <i>vettoz</i> [földbe] kölest ve- tettem volt,
<i>das kik-daj surim keher kutem val,</i>	tizenkét <i>surim</i> kerítést fontam volt [köréje],
<i>keč taka, tafir, bildirgan kariz.</i>	a kecskebak, a gyaur szétrontotta.

19.

<i>Itim šorä tari kižem val, žolgirili podgori.</i>	A szérü mögé kölest vetettem, a verébnék hasznót tettem (?)
<i>pinal jiristim kišno bašiem val, vorgoronli podgori.</i>	Gyermekfejemenél fogva feleséget vettem, az ifjakkal hasznót tettem ;

pinal jiristim kenak baštem Gyermekefejmnél fogva ángyot sze-
val, reztem,
kočo pili podgori. a szarkafióknak hasznót tettem.
pinal jiristim apaj šotem val Gyermekefejmnél fogva férjhez ad-
tam a nénémet,
emes-pili podgori. Sógoromnak hasznót tettem.

20.

žužiti, žužiti gurežjos van šü; Magas, magas hegység van;
so gurež jilin šures van šü; ezen hegy tetején van egy út;
so šures vilä paš-pu potem; ezen úton nőtt egy mogyorófa;
so paš-pulen vižiez gibedli bi- a mogyorófa gyökere a posványba
rem; terjedt;
so paš-puleš šaskazä lub-lub a mogyorófa virágát a *lub-lub*-[madár]
šiem. eszi.
kik apajos, kik apajos giš ulti Két néne, két néne ment el a hegy
koškiljam; alatt;
ogezlen-pä nimiz Maržan veš egyiknek neve éppen *Maržan* volt,
vilem,
ogezlen-pä nimiz Inži veš vi- másiknak neve éppen *Inži* volt.
lem.
kik apajos berišeti kik ekejos A két néne mögött két fiú ment el;
koškiljam;
odigezlen-pä nimiz Kimofej egyiknek neve Timofej volt,
vilem,
ogezlen-pä nimiz Paviol vilem. másiknak neve Paviol volt.
das kik ekejos bazarä puksil- A tizenkét fiú a vásáron leült,
jam;
das kik apajos sojos berišä a tizenkét néne utánuk ment.
miniljam.

21.

Milamičemeñmiičemeñkad-a? A mi kis-menyünk olyan-e mint
egy kis-meny?
milam ičemeñmi kizäti vetliš A mi kis-menyünk olyan, mint egy
čuž gur ulo šorjos kad, duli- nyírfán járó
doj! sárga mellű nyest. Hujjajah!

I m á d s á g o k.

(Vösaskon kil).

1. *Iñmarä kozma, bizim inmarä, kilcin inmarä, zes inmarä, mu kilcin, ju kilcin, zes suddä burdä sot inmarä, kilcin inmarä, amin.*

Bizim inmarä, kilcin inmarä, zes inmarä, mu kilcin, ju kilcin, pudo terlikli zes sollik sot, vužen burä vaškom, vilzä no sotisalid-kä inmarä, kilcin inmarä, amin.

(Malmiš.)

1. Istenem kegyelmezz, nagy istenem, angyal istenem, jó istenem, föld angyala, gabona angyala; jó szerencsédet, áldásodat add meg istenem, angyal istenem! Ámen.

Nagy istenem, angyal istenem, jó istenem, föld angyala, gabona angyala; a lábas jószágnak adj egészséget; az óért [ó termésért] hálát adunk, adnád meg az újat [t. i. termést] istenem, angyal istenem! Ámen.

2. *Osto inmarä, bizim inmarä, kildis-vordis inmarä, sollik, tazalik, tinishlik sot inmarä, šum potimon suddä burdä sot inmarä, bizim inmarä, amin.*

(Malmiš.)

2. Uram istenem, nagy istenem, teremő és felnevelő istenem, egészséget, erőt, nyugalmat adj istenem; örvendeztető szerencsédet, áldásodat add meg istenem, nagy istenem! Ámen.

3. *Osto inmarä, bizim inmarä, kildis-vordis inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.*

Vösaskem vösmä kabil bašti inmarä, bizim inmarä, šunit ninalen, šunit valen-pašen ufi vordi inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Gid-tir, lud-tir pudodä sotisa, ikem tiroš jüdä sotisa, ulisalid-kä, inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Giron valez köj karisa, kizem juöz bur pottisa, vil cinien paltkemmä kuahton kurojo karisa, daltitšisalid-kä inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Jibirtiško jirmä tinid ponisa, dišmonez palen karisa, zeszü puñit vaisa ulisalid-kä inmarä, bizim inmarä, amin inmarä.

Vuž bereketin jibirtiško, vil bereketdä tir sotisa, bizim eksejli vit tirisa, ačmeli köt tirisa; ulini kilditaisalid-kü inmarä, bizim inmarä, amiñ inmarä.

Ki orčemliš, kil orčemliš ut inmarä, bizim inmarä, amiñ inmarä.

Mon soliko inmarä, bizim inmarä, vañzü verani mon ug to-diški, inmarä, bulganzä kabil bašti inmarä, bizim inmarä, amiñ inmarä.
(Mamadiš.)

3. Uram istenem, nagy istenem, teremtő és felnevelő istenem, nagy istenem, ámen !

Könyörgött imádságunkat fogadd istenem, nagy istenem, meleg napokkal, meleg ágysubával őrizz, nevelj istenem, nagy istenem, ámen !

Lábas jószággal tele istállót, tele mezőt adnál, gabonával tele szérút vajha adnál mindig, istenem, nagy istenem, ámen !

Szántó lovunkat kövérré tevén, elvetett gabonánkat jól ki-keletvén, mit öt ujjal vetettünk el hatvan kalászúvá (szálúvá) tévén vajha gyarapítanád, istenem, nagy istenem, ámen !

Imádkozom hozzád, fejemet hajtván (leborulván) ; távoztasd az ellenséget, bár mindig a jót hozd elémbe (hadd csak a jóval találkozzam), istenem, nagy istenem, jó istenem !

Az ő áldással hálát adok ; aduád meg új áldásodat elégségesen ; s úgy intéznéd istenem, hogy a nagy czárnak adóját megfizetvén, magunk is mindig jól lakjunk, nagy istenem, ámen !

A kéz túlmenésétől (t. i. gyilkostól), a nyelv túlmenésétől (t. i. rágalomtól) óvj meg istenem, nagy istenem ; ámen !

Én bűnös ember vagyok istenem, nagy istenem ; mindent elmondani nem tudok, istenem ; valami van, fogadd kegyelmesen istenem, nagy istenem, ámen !

4. *Osto inmarä sot, en kušti. ton kuamin kuroen potti. semolo vezi, semolo puktimon sot. selles, tolles ačit ut, en kušti inmarä. vösasškiškom tinid so ponna, burä vaitek um keltiški.*

[Husvétkor] : *vösasškiškom tinid armis liktem buzim nunal ponna, burä vaitek um keltiški.*

[Pünkösdkor] : *inmarä ton kapčilikdä sot, kapči mildä-kiddä sot turnani, tonä burä vaitek um miniški.*

(Malmiš.)

4. Uram istenem add, ne vess el (ne hagyj el)! Termessz harmincz kalászszal (tkp. szállal)! Add, hogy asztag mellé asztagot rakhassunk! Zivatartól, széltől magad óvj meg, ne vess el istenem! Ezért imádkozunk hozzád, s bizony hálát fogunk adni.

[Húsvétkor az utóbbi szavak helyett ezt mondják:] Imádkozunk hozzád az egy év után megjött nagy nap (ünnepe) miatt; bizony hálát fogunk adni.

[Pünkösdkor ezt:] Istenem, add kegyelmedet, könnyű elmédet add a kaszáláshoz [t. i. víg kedvet adj]; nem megyünk a nélkül hogy hálát adnánk.

5. *Ostä inmarä kildišinü, šuddä šot kildišinü, žes nilin pien ulimon. bižim ekšejmī žes med uloz, soliš vitsü voštini, kaznazä tirini med jurttod. ostä inmarä kildišinü, žes život šud šot, žes životen žes ulini med kildod, žes uvañen-buren ulini med kildod. bižim ekšejmī milossä med šotoz. žes arzä med šotoz. vsakoj pritčales vožma kildišinü, killeš, dejleš vožma, tilliš, puleš vožma. ostä inmarä, ger ber judä žes med vuttod.*

(Glazovi kerület.)

5. Uram, istenem, *Kildišinem* (? teremtőm), add szerencsédet teremtőm, hogy jó lánynyal-fiúval (gyermekkel, családdal) éljünk. Éljen jól a mi nagy czárunk; segíts az ő adóját megváltani (megfizetni), kincstárát megtölteni! Uram istenem, teremtőm, adj jó barom szerencséjét [t. i. szerencsét, hogy jó barmunk legyen]; intézd, hogy a jó barommal jól éljünk (élni); intézd, hogy gazdagsággal éljünk (élni)! Nagy czárunk hadd adja meg kegyelmét, jó (békés) éveket adjon! Mindenféle bajtól őrizz meg, teremtőm; [rágalom] szótól, dögletességtől őrizz! tüztől, fától őrizz! Uram istenem, szántás után hozd jól elő gabonádat!

S z ó j e g y z é k .¹⁾

alli no balli jelentésére nézve szorosabban meg nem határozható játszói kifejezés; *alli no balli kaš kulä* körülbelől ennyit jelent: csillogó-ragyogó v. fényes kő kell D. 51.

aña sor, pászta (föld) (пoлoca) D. 88.

apikaj néne D. 69; W. *apaj*.

art- gyarapodik, nő D. 72; tat. *art-*.

asil szép D. 96; v. ő. csuv. *asla*.

ašalci jószagú, széles levelű fű, mely réteken nő D. 70.

ašjan női fejdísz a votjákoknál D. 18.

ažmak alacsony T. 45.

ečker-pečker picziny, gömbölyű valami (мелко-круглая вещь) T. 96.

až elő, előrészt T. 118; W. *až*.

ežel halál D. 60; W. *ezel*; tat. arab *äžel*.

egiz iker T. 62; tat. *egiz*.

egol reszelő D. 48; W. *ego*.

ekti- tánczol, ugrál T. 43; W. *ökti-*.

emež málna (gyümölcs) M. 5, D. 86; W. *ömez*.

er sor; *das kik ero kabanäm* tizenkét soros asztagom Md. 4.

erkä szabad, kényünk szerint való D. 9; tat. *irkü* kényes, v. ő. *irken* szabad.

izi sapka T. 20; W. *izi*.

ikče-vakči kicsiny-rövid (мелкий) T. 35; v. ő. votj. *vakči* kurz, *ici* wenig, klein, zürj. *ičet* id.

iška-vin testvér, atyafi T. 108.

igi fülbevaló T. 16; W. *ugu, ugi*.

¹⁾ E jegyzékben csakis azon szók vannak felsorolva, melyek Wiedemann votják szótárában nem találhatók, vagy ha találhatók, csak változott alakban, képzésben, esetleg eltérő jelentésben. Rövidítések: W. = Wiedemann szótára, hol e jegy nincs kitéve, értendő, hogy az illető szó nem található Wiedemann szótárában; M. = Mesék; T. = Találós mesék; D. = Dalok; Md. = Malmisi vagy ünnep-dalok; Im. = Imádságok. A betűk mellé helyezett számok az illető dal vagy mese számát jelölik. A ritkított betűvel kiemelt jelentés csakis Gavrilov szövege alapján tulajdonítható az illető szónak.

- irčag* emelő rúd M. 1; or. рычагъ.
ištirt- czipel, vonszol (перетащить) T. 32.
obida bosszorkány neve (= or. обида); különben jelentése: ,sértés, bosszantás', *obida karini* sérteni, bosszantani.
orod rossz D. 87; W. *urod*.
orom barát, o. *lün*i barátkozni D. 25; W. *urom, orom*.
uči fülemile; *uči papa* f. madár D. 84; W. *uču*.
uzim téli gabona, t. vetés D. 17; or. озимъ.
ujol serény, eber, serénység, ügyesség D. 36.
uris ostor D. 47; W. *urs*.
kab zsák M. 1; tat. *kab*.
kači olló D. 95; W. *kaci*.
kalamper szegfű D. 77; tat. perzsa *kalamper*.
kamali nyakfűzér ezüst pénzdarabokból, melyeket a votják lányok szalagokra tűznek fel D. 40.
kamzol lajbli D. 58; or. камзолъ.
kapčilik kegyesség Im. 4; v. ö. W. *kapči* leicht, milde.
kaš kő, drágakő D. 51; tat. *kaš* (jüzük *kaš* gyűrűbe foglalt drágakő).
kaudan fűnek neve, mely gyökerén szárad D. 61; v. ö. csuv.
katan csalán, tat. *kitän*, alt. *küdin* len; kirg. *kaudak* avarfű és magy. *katáng*.
kaz vörös színű madár neve Md. 16.
kazak szolga, v ö l e g é n y v e z e t ő (дружка при женихъ) D. 25.
keč-pi nyír, nyírfa D. 38; W. *kič-pu*.
kežit hűdeg, hűvös D. 90, 96; W. *köžit*.
kemes hasonló; *keč k.* kecskéhez hasonló Md. 16.
kečer kerítés, sövény Md. 18; W. *kener*.
kési zseb D. 68; W. *kisi*; tat. p. *kesä*.
kibet bolt, árulóhely D. 15; tat. *kibet* bolt, raktár.
kizi- vet (serere) D. 17; W. *kizi-*.
kilet barna (ló), рыжий (D. 82).
kili- marad, fennmarad D. 21; W. *keli-*.
kičeltik csillogás, tündöklés T. 25.
kir- kimos, kiváj, *kizsigerel* D. 3; *žorgiliostes kiromi* будемъ попрошить воробьевъ; W. *unterwaschen, ausspülen, aufwühlen*.
kiržal- énekel D. (czím); W. *kiržal-*.
kirž görbe, meghajlott M. 6; W. *križ*.

kirmák karini hunyorgatni, hunyorgatást tenni (мигать) D. 53;
v. ö. *kirmišti-* das auge zudrücken.

kolosa kerék T. 117; or. колеса.

košák ablak Md. 2; or. косякъ thürstock, fensterstock (дверный, оконный к.)

košo szarka T. 61; W. *košo*.

kubiz hegedű, koboz D. 61; tat. *koboz*.

kuž- összeállít, összefog T. 44; W. *kuč-*, *kutišk-*.

kuža hosszában, mentében D. 2; W. *kuža*.

kudrávoj fürtös, göndör D. 64; кудрявый.

kunil hónalj D. 26; v. ö. zürj. *kun-ul*.

kupca kereskedő M. 5; W. *kupec* (or. купецъ).

kuso kasza D. 73; or. коса.

kutil- varr, rávarr D. 18; v. ö. zürj. *kvatlal-* leicht annähen.

kutirtiškiljal- hisz, bízik; *tajos so killi kutirtiskiljam* эти новъ-
ривши этому слову M. 1.

küž hosszú, magas M. 3, D. 84; W. *kuž*.

kümes foghagyma T. 38; W. *kumíz*.

gajtan zsinór, madzag D. 18; or. гайтанъ.

geri eke, szántóvas D. 21; W. *göri*, *göra*.

geršok fazék M. 5; W. *goršok* (= or. горшокъ).

gertti- köt (вязать) T. 110; v. ö. *görd*, *gördet* knoten.

gibed posvány, mocsár Md. 20; v. ö. zürj. *gibid* morastige stelle.

giš hegy, domb Md. 20.

gonžirt- üget, poroszkál; *gonžirtisa minis* рысью идущий D. 35, 63.

gorib púpos, görbe hátú T. 117; *g. pères* горбатая старуха;

or. горбъ púp.

göl rózsa D. 28; tat. perzsa *göl*.

göldirt- mennydörög, dörög D. 20.

görlal- turbekol D. 27.

gulbeč kuczkó a kemencze mögött (запечекъ) D. 78; or. толбець.

gulkoj süket T. 48; or. глухой.

gur mell; *čuz gur ulo šorjos kađ* olyan, mint egy sárga mellű
nyest Md. 21.

gur ének, *pörtmaškon g.* святочная пѣсня Md. (czim).

gürlan mulatság, vígság (веселье) D. 81.

jatir serény, ügyes Md. 17.

jibirt- meghajtja magát, köszönt, köszön Im. 3; W. *jubirt-*.

- jos part* Md. 15; W. *žoz*.
jučiz (? *juč*) hosszú, vékony rud (жердь); *kuž jučiz inmarä sužem* hosszú rúd éigig ér T. 82.
jurmek tengeri nyúl T. 92.
taz tar, kopasz M. 1.; tat. *taz*.
telbugo szörgyeplő (возжа) T. 60.
tuala ma D. 83.
tubilgi bajnóczacserje D. 6; (orosz neve: таволожка).
tur nyirfajd Md. 3; W. *turi* kranich.
turim fű, széna D. 61; W. *turin*.
turto kétágú kocsi v. szánrúd (оглобля, gabeldeichsel) T. 26.
tus válú, csész e T. 93.
tüi háncs, hárskéreg D. 38; W. *tui*.
dongiljal- tol, betaszít, bedug M. 1; W. *dong-*.
derem ing T. 64; W. *dörem*.
dulal- megharagszik, felbőszül M. 3.
saġin- buslakodik, eped D. 55; tat. *saġin-* id.
salam (ajándék подарок) D. 13; ar. tat. *salam*, *säläm* béke, üdvözet.
sarana liliom D. 64.
sendira hópadlás (полати) M. 1, 5; v. ö. cser. *söldöra*.
señis czérna (нитка) T. 66, 92.
sikal tehén T. 107; W. *skal*, *iskal*.
sirla- faragással diszít D. 31; tat. *sirla-* metszett alakkal (cifrasággal) ellát.
sou egészséges, ép D. 9.; az orosz fordítás kissé szabad a воспитанный 'felnevelt' szóval, mert *sou* = tat. *sau*, tör. *sag* id.
sököri kenyér T. 18; W. *sukuri*.
zañari zöld, kék D. 10; z. *burčün* kék selyem.
zirzil- dörzsöl, ken D. 18; W. *zirzi-*.
zod köszörűkő, fenkő T. 52; W. *zud*.
šaltrak csupa, csak is; *šaltrak egir potem* (увидаль) одни только угли M. 1.
šaña csóka D. 9; W. *čana*.
šer fenkő, köszörűkő T. 15.
šikis szekrény, láda T. 106.
šňkit köd D. 17.; W. *čingid*.
širal- egerész M. 3; W. *šir* egér.

širt- repül, gyorsan halad; *variš šamen širtisa* мы (пождемъ) такъ же скоро, какъ ястребъ Md. 8.

šogol nyalka Md. 8; or. щоголь.

šod fehér T. 64.

život marha, lábas jószág Im. 5; or. животъ (plur. -оты).

žiltirt- cseng-bong, csendül D. 20.

žingirt- fénylik D. 20; W. *žangral*- id.

žiž-ol padló alatti hely, padló alatt; z. *tros oš koškoz* подъ поломъ ходить много быковъ T. 4.

žokit, *žokit* hő, rekkenő, tikkasztó, sűrű D. 14; ž. *no kizet lüšsal-kä* (хорошо бы) если бы была густая елка.

žuatel- guujt, éget D. 3; W. *žuat*-, *žuat*-.

čab- ver, üt T. 43; W. *čap*-.

čabej búza D. 44; W. *čabei*.

čag (világító) fenyőszilánk T. 30; W. *čag*.

čal gyorsan, hamar D. 50; W. *čal*.

čarka pohár, ivóedény D. 95; or. чарка csésze.

čeber szép, csinos M. 1; csuvas, altaji *čiber*, *čeber*.

čecü méz T. 95; W. *čeci*.

čeljašk- ugrál, tánczol (скакать) T. 116.

českid édes, kellemes D. 12; W. *českit*.

čibsono füttyölő, füttyölős D. 42; W. *čipson*.

čidirak sűrű; č. *pilem* sűrű felhő Md. 3.

čik valami, bármi D. 4; W. *čik*.

čiltero karini cifrává tenni; č. *karomi* сдѣлаемъ ее съ рѣзбой D. 75.

čini ujj D. 39; W. *čini*.

čipi csibe T. 17; W. *čipi*.

čirkemlik gyorsaság, sebesség D. 82; v. ö. W. *čirken* schnell, rasch.

čistoj: č. *pudozü* összes barmát M. 4.; or. чистой тiszta.

čibor tarka D. 37; W. *čubor*.

čížekt- kipirül, kigyulad T. 98; v. ö. *číž*- warm werden.

čokmor bunkós, furkós bot M. 2; W. *čokmar*.

čošen együtt D. 50; W. *čočen*.

čot szám, számolás T. 48; or. счетъ.

čöz kacsá D. 50; W. *čöz*.

čulka harisnya T. 39; W. *čulok*, or. чулокъ.

- cut* sánta T. 117; W. *cut*.
zažek lúd D. 2; W. *žažeg*, *žažek*.
žeči róka Md. 8; W. *žiči*.
žižek rozs D. 5; W. *cizek*.
žiget fiatal ember, legény D. 82; tat. *jigit*, *žigit*.
žigitlik legénység, derékség D. 82; tat. *žigitlik*.
žilkindir- felizgat, felbátorít D. 62.
žin gyűlés, tanácskozás M. 3; W. *žin*, *žijin*.
žiri ajtósark D. 55; v. ö. zürj. *žir*.
žöči róka T. 101; W. *žiči*, *đuči*.
žužal- fölkel (a napról), emelkedik D. 34; W. *žužal*-.
žužit magas D. 62; W. *žužit*.
žük fuvar (возъ) D. 79; tör. *jük* (*žük*) teher.
tamak dohány M. 5; W. *tamak*.
dar gyöp, száraz fű M. 1; or. дёрнь расен.
detal- elégnék lenni, kijut D. 1.; *uz deta ogez kužoli?* не достанется ли одна хозяйну. V. ö. tör. *jit*-, *jet*-ér, elér, kijut, elégnék lenni.
đivat- örvendeztet D. 49; W. *juvat*-.
đol tej D. 52; W. *jöl*.
dö-gi pincze T. 50; W. *jedi*; v. ö. *gu vërem*.
šekit nehéz D. 14; W. *söküt*.
šel zivatar, vihar Im. 4; W. *sil*.
šemol asztag Im. 4.
šizim hét (számn). M. 2; W. *sizim*.
šin-kaš szemöldök D. 3.; W. *šin-kač*.
širektjal- nevet, mosolyog D. 17; W. *serektjal*-.
širmet fék, zabolá D. 20; W. *sermet*.
šolik vétek, bűn Im. 3; W. *solik*.
šul válú, hosszukás tál (лотокъ) T. 16.
šulik kendő, zsebkendő (платокъ) T. 34.
šuro rúd T. 17; W. *šuru*.
šür- felhány, felkavar D. 70, 72; W. *sur*-.
nazik gyöngé; n. *mugor* gyöngé test D. 89; v. ö. tat., perzsa *näzek* vékony, finom.
nerad lüi- bosszús lenni, bosszankodni M. 4; or. не радъ.
nir, ebben: *til nir* a világító szilánk leégett vége (огарки лучины)
T. 35.

- nizili* féreg T. 19; W. *nizili*.
nužna szükség D. 60, 93; orosz *нужда*.
lob- repűl, repked D. 42.; W. *lobi-, lobal-*.
lőptír-loptír tipeg- topog T. 30.
lis harmat; *lis vü* harmatvíz Md. 9.
lag fenyőerdő D. 42; W. *jag*.
paki kés, zsebkés D. 31; tat. *päke*.
pald- rajzik (métről) D. 65.
paltki- vet, elvet; *vit činien paltkemmä* öt ujjal elvetettünket
 Im. 3.
paltkaski- kitölt, kiönt (пролить) Md. 7.
pater szállás, kvártély M. 3; zürj. *patera* (квартира).
pelt- fű, fuvódik, felfuvódik (раздуться); *limi pältü* снѣгъ
 раздувается (вѣтромъ) T. 115; v. ö. W. *pöljal-* blasen, hauchen.
peres vén, öreg Md. 6; W. *pöres*.
peš-aj nagyanya, öreg anyó M. 5; W. *peš-aj*.
pešter nagy kosár hárshejből T. 119; v. ö. zürj. *pešter* id.
piñal fiú, gyermek D. 17; W. *pinal*.
pid-logas nyalka, topogó, (щеголиха frauenzimmer, das den
 putz liebt) D. 92; v. ö. W. *pid logal-* treten.
pirči far (задница), hátsó rész T. 49.
piz tojás T. 21; W. *puz*.
piži himzés, himző minta D. 69; W. *puži-*.
podmes méhkert Md. 6; W. *podim*.
ponar világító lámpa; or. фонарь.
port- fűr; *kötmä portädir* belsőmet fűrja D. 86; v. ö. W. *pörton*
 bohrer, *vu portet* wasserstrudel.
pošiljašk- verekedik, küszködik (биться) T. 63; v. ö. *pos-* reiben,
 zerdrücken, verknittern.
pöži kesztyű D. 80; W. *pöz*.
pöti nyom, lábnyom T. 47.
puñit ellen, szembe D. 23; W. *puñit*.
puš-ner csalán D. 29; W. *puš-ñör*.
badan tál, nagy facsésze Md. 7; tat. *badjan*.
bagalma alma D. 58; (*bag-alma*; vö. tat. perzsa *bag* kert).
bekčej hordó T. 21; or. бочка.
beriz hársfa M. 3; W. *böriz*.
bišal- szed, leszed (pl. szamóczát), gyűjt D. 22, Md. 29; W. *bičal-*.

biz arczkenőcs, máz D. 18; v. ö. tat. *bize-* ékesít, meszel.

biči Sz. János bogárka Md. 7; v. ö. tat. *böžek*.

biłdırgan karını szétrontani, feldúltni Md. 18; v. ö. tat. *bülder-*feldúlat, felosztat.

birkenči takaró, fátyol D. 89; v. ö. tat. *börkän-* betakaróznı, *börküüč* takaró.

birton kivarrás (вышивание) T. 34.

bittir minden Md. 8; v. ö. *bid* minden, egész.

? *bujöl* (*bujolleš*) szín, festés D. 36; W.; *bujou* tat. *bujau* festék, festés.

bulgan meglevő Im. 3; tat. *buljan*.

bumažnik pénztárca M. 1; or. бумажникъ.

burcin bársony D. 49; W. *burcin*.

vačil fiatal, kiskorú D. 42.

važ tönköly (полба) D. 44, 88.

val-paš ágyruha, ágytakaró Im. 3; v. ö. zürj. *vol-paš*.

vált fényes; v. *takja* fényes sapka Md. 2.

variš ölyv Md. 4.

vašk- elrejtőzik, elbuvik M. 3; W. *vatišk-*.

veškid derék, megtermett; *mugorid veškid* станъ твой стройный D. 58; v. ö. W. *veš* gerade, ganz; zürj. *veškid* recht, richtig, gerade.

vizil sebesen folyó, rohanó (текущий) D. 32; W. *vizil* strömung.

višak minden, mindenféle T. 117; or. всякій.

vož rét, kaszáló D. 56; W. *vož*.

vožit szégyenletes, illetlen D. 31; W. *vožit*.

volč- megesúszik, kisiklik D. 4; *pid volčontem lüēsalkä* пусть бы едѣлась такую, что нельзя было вовсе поскользнуться; W.

volat- glätten, *volit* glatt, *volotsit-* verrenken.

voronka tölcser T. 100; or. воронка.

vort- felszök, felugrik; *keč vortisa koškem* выскочилъ заяць и побежалъ M. 2.

vortit- ugráltat, szöktet (lóról) D. 62; v. ö. W. *vorgem val* reitpferd.

vudor Gavrilovnál így: цапля «gém», W-nál pedig: «biber, fischotter»; de zürj. *vurd* fischotter, *noj biber* (= votj. *mij, möj*).

vuko-ki malomkő M. 2.

vśakoj minden, mindenféle Im. 5; or. всякой.

mačit mecses D. 31; tat. *mäčēt*.

manara minaréti D. 31; tat., arab *manara*.
maner alak D. 36; tat., orosz *manir* mód, divat.
mender vánkos, párna D. 50; W. *minder*.
milos kegyelem, malaszt Im. 5; or. милость.
miskiljal- korcsolyázik (кататься) T. 27.
mirik fatuskó, tőke (пень) T. 25.
moni-kor mestergerenda T. 29; W. *mumi-kor*.
mörjo, *mörjo* kémény T. 31, D. 8; W. *murjo*.
müş méh D. 42; W. *muš*.

MUNKÁCSI BERNÁT.

KISEBB KÖZLÉSEK.

Fordított népetymológiák.¹⁾

Rég ki van mutatva, hogy a nyelvek fejlődésében a legjelentékenyebb tényezők egyike a hasonlóságokon alapuló analogia. Az újabb nyelvtudomány sok oly nyelvtani törvényt magyarázott meg belőle, melyen a régibb nyelvészek nem voltak képesek eligazodni. Az úgyn. «népetymologia» is, melyet először Förstemann e néven mutatott be a nyelvtudománynak, voltaképpen szintén analogián alapúl. A mint az egyes nyelvtani alakok, képzők és ragok, úgy egyes szók és kifejezések is befolyhatnak egymás alakulására. Ha eszmetársításnál fogva nyelvtani alakokat hozunk más hozzájuk közel álló alakokkal kapcsolatba, hamis analogia származik; ha pedig fogalmas szók és kifejezések hatnak ilyen módon egymásra, nép-, mondhatnók hamis etymológiát kapunk. A nyelvtudomány, legelső elnevezője iránti kegyeletből, az előbbi névnél állapodott meg. Pedig Förstemann, a legelső «népetymologus», tárgya meghatározásában és felosztásában általános szempontokból indult ki.

Mindenek előtt a forrásokat jelöli ki, melyek a népetymologia talaját leginkább megtermékenyítik. Ilyennek tartja első sorban a nyelveknek eredeti állapotuktól való elfajulását (entartung), továbbá a népeknek idegen népekkel való érintkezését. A népetymologiai tevékenységben általában háromféle irányt különböztet meg. Először népit, azután tudákost és végül tudós etymológiát. Legrégibb keletű a nép ártatlan etymologizálása, ezt

¹⁾ Ueber deutsche Volksetymologie von Karl Gustaf Andresen. Dritte, stark vermehrte Auflage. Heilbronn.

követte a tudákosok erőltetett szóbonczolgatása, és csak ezek után keletkezett a valódi, a tudományos etymologia, a nyelvtudomány egyik célja és feladata. Ép úgy mint a tudós, a nép is etymologizált, ő is fürkészte a szavak eredetét, őt is ép úgy bántotta a kíváncsiság, hogy a szók összefüggését megmagyarázza magának. De vajjon csakugyan szófejtő számba vehetjük-e a népet, midőn pszichikai momentumok hatása alatt érthetővé akar egy előtte érthetetlen szót tenni? vagy pedig midőn egy szokatlanul hangzó kifejezést saját nyelvéhez hasonló hangzásúvá akar gördíteni? Példáink, és e példákából elvont tanuságok, mind azt vallják, hogy nem. Mikor például a görög *νεκρομαντεία* (todtenbeschwörung) szót a közép-felnémet *nigromanzie*-nek mondta, és ennek alapján a mai németnek «*schwarzkünstler*» szava keletkezett, nem annyira etymologizáló hajlam mint inkább analogia működött, mely a teljesen érthetetlen *νεκρος*-t a hozzá közel álló és jóval ismertebb *niger*-vel hozta kapcsolatba. Hasonlóképpen járt el a magyar nép is a *νεκρομαντεία* alakból vált *garaboncza* szóban, mely Erdélyi Közmondások gyűjteményében *garóbontóval* van összefüggésbe hozva. *Gara* fenhéjazót, veszekedőt jelent a nép nyelvben, *bontó* meg a *bont* fogalmához símul. Egynehány példát még felemlítünk. Ismeretes fogalom a német nép előtt a *Canarienvogel*, de mint-hogy az első szó ismeretlen előtte, nem érti. Eszmetársulás folytán eszébe jut ez érthetetlenhez egészen hasonló ismertebb szava, és ennek hatása alatt *Canailenvogel*-t mond. A magyarban szintén érthetetlen a *kanári* név, és csakugyan mondanak is némely vidéken *kanáli* madarat. Ugyancsak ilyen félreértésre adott alkalmat az *oleum petrae* vagy *petroleum* név, melyben meg a *petra* (kő) szónak a *Péter* tulajdonnévvel való hasonlósága vezette félre úgy a magyar mint a német népet, s az előbbi *Szentpéter olajnak*, az utóbbi meg *Ole Peter* és *Peterölnek* nevezte el. A *landsknecht* szót is a német félreértésből *lanzknechtnek* írta, mintha a *lanze* (lándzsa) szót ismerte volna fel benne. Népünk már mindakét szót megmagyarosította *lánckzenet*-té, sőt a *hausknecht*-ből is *házkenet*-et csinált. Ilyen még a *diachylon-pflaster* szó is, melyet a német *diakonus* pflasternek értett félre, minthogy ezt a szót jobban ismerte az előbbinél. A magyar a *diachylon*-ból *deák-ír*-at csinált, később meg *deák flastromot*. E példák eléggé mutatják, hogy csak az analogia, a szók idegen hangzása változ-

tatta el a néppel az egyes szókat, nem pedig a szók eredetének, egymással való összefüggésének kutatása. A népetymologia mindig csak érthetetlen szókat keres. Ha csakugyan etymologizálni akarna a nép, többet törödnék a szavak eredeti jelentésével, nem rendelné annyira alá a logikai összefüggésnek a szavak kiejthetőségét. A német népetymológiája voltaképpen *németesítés*, a magyaré meg *magyarosítás*.

Andresen könyve, mely rövid idő folyamán három kiadást ért, az *umdeutschung*ot fel is veszi a népetymologia momentumai közé, de csak is mint egyik momentumot az *anlehnung*, *umbildung*, *zurechtlegung*, *umdeutung* kifejezések sorába. A népetymológiát meg úgy határozza meg, hogy az olyan erő, mely két etymologiailag egymástól egészen távol eső szót kapcsol egybe, és megkülönböztetendőnek tartja ettől a népetymologia egy másik faját, mely az érthetetlen, szokatlan és idegen szót nem a valóság (etymon) szerint, hanem csak a csábító látszat után itél meg. Nem sorozza egy rangba ezeket a népetymologizált szókat az előbbiekkal, pedig később maga mondja igen helyesen, hogy «in sorgloser hingabe an den gleichklang genügt es etwas zu haben, worauf sich stützen lässt, etwas zu denken, das zu passen scheint, mag es, bei lichte betracht, noch so unsicher und unwahrscheinlich oder unzweifelhaft verkehrt, ja völlig sinnlos sein». Andresen könyve különösen az anyag rendkívüli gazdagságánál fogva becses, és e tekintetben koránt sem áll arányban vele a lényegtelen momentumokon nyugvó felosztása. Jellemezni pedig alig jellemzi a népetymológiát. Förstemann is elmondott körülbelől annyit, a mennyit Andresen könyvében találunk, úgy hogy Weise, a ki eddig legmagvasabban írt a népetymológiáról,¹⁾ joggal mondhatta, hogy «bis jetzt noch nicht über interessante einzelheiten hinausgekommen und eine eingehende charakteristik der volksetymologie noch gar nicht unternommen worden ist.» Andresen, úgy látszik, inkább a nagy közönségnek szánta könyvét, és e céljának feláldozta az anyag tudományos felosztását.

Már Förstemann kiemelte az idegen népeknek egymással

¹⁾ Zur Charakteristik der Volksetymologie. Steinthal: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft. XII. Band.

való érintkezéséből keletkezhető népetymológiákat, de anyaga kevés volt hozzá; Andresen meg könnyedén túlsiklott e kérdésen. Igaz, hogy a népetymológiában nem jöhet számba a szó idegen vagy hazai, illetőleg meghonosult és meg nem honosult volta, de más felől igen érdekelheti az egyes nyelveket annak vizsgálása, hogy szókincsére mennyire hatottak a népetymologia útján is idegen népek nyelvei. Ezt a kérdést választottam dolgozatom alapjául és czélom Andresen könyvének ismertető bírálatával kapcsolatban a magyar szókincs ama részét csoportosítani, mely véletlen egyezés, de különösen fordítás folytán idegen népek népetymológiájával kapcsolatba hozható. Annak kimutatása, hogy sok feltűnő és meg nem erthető kifejezésünk, szólásunk hogyan keletkezett már az idegen nyelvben is félreértett kifejezésekből, továbbá, hogy sokszor mennyire egyezik vagy tér el népünk eszejárása az idegenétől, igen tanulságossá teszi feladatunkat a nép-psychológiára, és a nyelvek szókincsének fejlődésére nézve. Szép példa arra a *Papmonya* nevű növényünk, mely a németből származott át hozzánk, hol szintén félreértés adta neki e nevet. Az *Arum* ugyanis Fuchsiusnál 1542-ben még *Pfaffenbinde*-nek hangzik, mivel a virág hüvelye a papoknak középkori felálló gallérjára emlékeztet. De már Lonicerusnál 1545-ben *Papenpint* a neve. Innen ered a magyar név pusztá fordítás útján (Nyelvőr IX, 61). Igen tanulságos a *tejgyertya* elnevezés eredete is. A *milly-gyertya*ban a *milly*-t, mely a gyertya feltalálójának a neve, a túl a dunai németek nem értették még, és mivel a gyertya színe különben is fehér, igen alkalmasnak látszott a *milch*-re gondolni. Így származott a *milchkerze*, és ebből van a *tej-gyertya*, *tejes gyertya* lefordítva.

Andresen, mielőtt még anyagát felosztaná, azokkal a szókkal kezdi meg gyűjteményét, melyekben a népetymologia, természetesen csak véletlenségből, eltalálta a valót szemben a tudósok szófejtésével. *Meerkatze*-t p. sokan a szanszkrit *markata*-val (majom) hozták összefüggésbe, pedig tulajdonkép onnan vette nevét, hogy a (*meer*) tengeren át jött és hosszú farka egészen hasonló a (*katze*) macskáéhoz. A zsidó-riasztó *hepheap*-et némelyek a keresztetek egyik táborának zászlaján levő *H. E. P.* betűkből származtatták, melyek azt jelentették volna: *Hierosolyma est perditata*. Pedig e szó nem más mint a kecskék hívogató szava (*hebe*), a mit később a

kecske és a hosszú zsidó szakál közti rokonságnál fogva, emerre is alkalmaztak. Ugyanígy tartja Andresen a *hexenschuss* szót is, és más magyarázat mellőzésével a *hexe*-t tartja eredetibbnek. E nézet ellenében számba vehető P. Thewrewk Emil véleménye, ki e *hexe*-ben a német *hechse*, latin *coxa* «csipő» elrontását látja és e szerint a magyar *boszorkány-lövet* (tkp. *oldalnyílalás*) fordított népetymologia volna. (Közérdek 1875. évf.)

Andresen anyagát mindenekelőtt két főcsoportra osztja, a szerint a mint a népetymologiai adatok vagy csak is a nép nyelvben vannak meg, vagy pedig az irodalmi nyelvben is járatosak. Az első *vulgáris*, az utóbbi meg *irodalmi* (literarisch) népetymologia. E felosztási alapnak a népetymologia lényegéhez egyáltalában semmi köze. Keletkezésökben semmi különbség, a mit egyébiránt Andresen maga is elismer, midőn azt írja: «an und für sich betrachtet gibt es nur eine einzige natürliche und ungekünstelte volksetymologie; der unterschied zwischen vulgärer und literarischer volksetymologie bezieht sich lediglich auf die heutige geltung». *Felleisen* pl. mely a latin *valisia*, francia *valise* megnevetése az irodalmi nyelv szava lett, míg a *mordsackerieren* a fr. *massacrieren* helyett csak is a nép nyelvben járatos. Vulgáris példa az is, midőn a *tambour*-t a német *tambauer*-vé németesíti, szakasztott olyan módon mint a hogy *czimboldos* a *czimbalmos*-ból van elferdítve. Avagy mikor a kölni nép a magyar *dolmány* szót *dollmantel*-vé németesíti. A régi németiségben a *fiskal* sokszor *frissgar*-nak van nevezve, a mi népünk meg *fiskáros*-nak hívja, mintegy a *kár*-ra gondolva, melylyel az ügyvédek, biráskodás jár. Ezek mind vulgáris népetymológiák, és mint látható, a különbség mindössze is az, hogy az előbbi csoportnál még nem tudják a szó valódi eredetét, az utóbbinál már ismerik és így nem használja az irodalmi nyelv. Elnevezésekben különösen nagy a szerepe az e fajta népetymológiáknak és nem egy példát idézhetnénk, mely az egyik nyelvben csak mint vulgáris szó ismeretes, míg a másik irodalmi szavai közé sorozta. A *diaconuspflaster* pl. vulgáris, míg a mi *deákflastrom*-unk irodalmi népetymologia. E kettős felosztásnak még az a rossz oldala is megvolt Andresen könyvében, hogy a tulajdonnevek, illetőleg elnevezések közül némelyeket a vulgáris, másokat meg az irodalmi népetymologia rovatában kellett tárgyalni és így az anyagot ketté választani.

A vulgarisnál sokkal rendszeresebben van felosztva az irodalmi népetymológiába tartozó példák csoportja. Mindenek előtt a nomen propriumokat veszi elő, és azután tér át az appellativumokra. Csakhogy itt sem bocsátkozik a tulajdon és köznevek közti különbség fejtegetésébe, pedig érdekes lett volna ezeknél kimutatni, hogy mennyire függ össze az eredeti és a félreértett szók jelentése a közneveknél, és hogy mennyire nem lehet erről szó a tulajdonneveknél.

A tulajdonnevek népetymológiájába tartozó adatokat több alosztályba sorozza, melyeknek alapjául a különböző fogalmköröket veszi. Külső momentumokon alapúl ugyan ez a felosztás is, de ép a tulajdonneveknél aligha lehetett volna jobbat találni. Az egyes csoportokat a *helyi fogalmakat* (lokal-begriffe) kifejező szókkal nyitja meg. Ilyen pl. *Köln* egyik korcsmájának czimere *totden juden*, mely az alnémet *to (zu) den juden* félreértéséből származott. Épen olyan mint a mi Falurosszabeli *Makkhetes* korcsmazégérünk, mely a korcsma zsidó gazdájának *Modche Harš* héber nevéből van megmagyarosítva. Az ismeretes budai *disznófő* eredetileg nem a *saukopf*-nak, hanem *sauquelle*-nek (disznóforrás) felel meg. A budai német mai napság is így nevezi. A félreértést s így a disznófejnek valósággal ott diszelgését a *fő* elavult «forrás» jelentése okozta, (v. ö. *kütfő* = kutforrás). A *Kohlbach* nevű helységet *Tarpatak*-nak fordították, mintha *kohl, kahl* és *bach* szók volnának összetéve, pedig e név eredetileg *Kolb-aach*-nak hangzik.

Sok és érdekes anyagot találhat a népetymologia a hely és uccza-nevekben. Ez utóbbira vonatkozólag a mi németjeink is ugyancsak kitéttek magokért. Ismeretes példa a lipótvárosi *göttergasse*, mely nevét egy *Göd* nevű helységtől nyerte, hova ez ucczán keresztül vezetett az út. A *bálvány-uccza* a félreértett *göd-er gasse*-ből van fordítva. *Kohlplatz*-ban *kohl* tulajdonképen «káposztát, zöltséget» jelentett. Ezt később összetévesztették a *kohle* szén jelentésű szóval, és már Pest szerte *széntér* a neve. A következő uccza-nevekben német népetymologia van. *Kinizsi* ucczánkat a fővárosi német *Chinesergasse*-nak nevezik; a *Vörösmarti* ucczát meg előbb magyar népetymológiával *Vörös Marcsi*-nak tették meg, ezt aztán a józsefvárosiak *Rother Martin*-nak fordították. *Vesselényi* ucczánál jobban érthető a *Wasserleni-gasse*, egy élczlapban meg

Vesselényi dédanyja, egy széltiben ismert mosónétól *Wäscher Leni*-től van származtatva.

A városok, várak elnevezéseiben is sok a félreértés, és ennek alapján történt megnémetesítés. Németországnak pl. egy *Berglicht* nevű helysége a régi *Vergiliacum*-ból került ki; Schweizban meg *Landenspiel* nevet adtak a régi *Lantines puhil*-nak. Erdély német neve szintén népetymológián alapszik. Eredetileg ugyanis *Sebenburg* (Szeben vár) volt a neve, mert *Szeben* volt tudvalevőleg az első német gyarmat. A nép azáltal tette e nevet érthetőbbé, hogy *Siebenbürgen*-re változtatta, és ennek következtében a tartomány czimerébe is hétvárat vettek fel. Már Kézai krónikája is «*septem castra*» néven emlegeti, s a székely pogány krónika «*terra septem silvarum*»-ról szól. Farkas német-magyar szótárában egy *Münich-meierhof Barátmajor*-nak van fordítva; nyilván *Münich*-et értették félre *mönch*-nek

Igen háládatos forrása van még a népetymológiának a különféle személynevek félreértésében. A személynevek megmagyarosításáról más helyt bővebben foglalkozunk, ezúttal a fordított népetymologikus neveket említjük meg. Egy *Armprust Kristóf* nevű szász eredetű író a nevét *Keskenymell*-nek fordítja, midőn egy eredetileg németül költött költeményt magyarul is megír. Maga az *armbrust* név is, mely az *arcus* (ív) és *ballista* (hajítógép) szóból van összetéve, szintén népetymologia. A magyarországi *Katz* családnévnek is sokkal tiszteletre méltóbb eredete van a *macská*-nál, melyre első pillanatra gondolnánk. A régi zsidók egyik kiváltságos rendje a *Kohen* (pap) nemzetség volt, melyet még a *Cedek* (szent) tiszteletbeli cím is megilletett. E két héber szó kezdőbetűje *KC*, melyet a *Kohen*-ek ivadéakai mai napig is viselhetnek, félreértés alapján a *Katz* elnevezésre adott alkalmat, és így a *Macskási*-ra magyarosodott *Katz*-ok nevében fordított népetymologia van. A keresztnevekben is sok az efféle jelenség. A németek p. *Andreas*-ból *Ander*-t, *Cornelius*-ból *Kees* és *Nelke*-t, *Nikolaus*-ból *Laus*-t formáltak olyan forma rövidítéssel, mint nálunk *Bandi*, *Gyuri*, *Misi* stb., csakhogy a németek külön értelmet is adtak neki. A *Kornél* név, mely tulajdonképen *som*-ot jelent, magyarban *Soma* megszületésére adott alkalmat. Ilyen neologismust akart Farkas szótára is megteremteni a *Győzbék* és *Bölcsé* szókkal; az előbbit a *Siegfried* (*siegen* = győzni, *fried* = béke), az utóbbit meg *Sophie*-ből fordította.

Ezeket a csoportokat különbözteti meg Andresen a tulajdonnevek népetymológiájában, és azzal az apellativumokra tér át, melyeket ismét kisebb alosztályokba soroz. A beszédrészek szerint ugyanis substantivumokra, adjectivumokra, adverbiumra és más beszédrészekre (andere wortarten) osztja anyagát. A substantivumokban megint több csoportot különböztet meg a szerint, a mint személyi, helyi, idő és más elvont fogalmakat fejeznek ki.

A személyi fogalmakban (persönliche begriffe) levő népetymológiák közül már említettük a *lánckenet* és *kázkenet* példákat. Ide tartozik a *bürgermeister* is, mely eredetileg *burgemeister*-nek «meister der burg, nemlich der stadt, wo die bürger wohnen» hangzott. Nagyon valószínű, hogy a mi *polgármester*-ünk is a német kifejezés hatása alatt keletkezett. Igen érdekes, hogy jutottunk mi a némettel *sógorság*-ba.¹⁾ Régebben a postakezelés csak egy kis német herczegségben divott, melynek levélhordóit közönségesen *chevauléger*-öknek nevezték. A német nyelvben e francia szó *schwalger* alakot nyert, melyből a német népetymologia csakhamar *schwagert* formált. Azóta ez volt rendes neve a postásoknak. Alig hogy feltűnt a mi határunkon is az első német *schwager*, menten megszerette a magyar és *sógorság*ba lépett vele. Van a németnek egy már nagyobbára elavult szava *gespan*, melyet eredetére nézve Andresen a *spanen*, *spänen* (elszoktat) igékkel hoz összefüggésbe, es eredeti értelmének a «kisérőt, társat» tartja. E szót később a *spannen* igével «ein paar, das zusammengehört, gleichsam mit einander vor den wagen gespannt ist» zavarták össze és *gespann*-nak kezdték írni. Nem magyar földön termett az «iszik mint a kefekötő» kifejezés sem. A német *bürstenbinder* szó első része ugyanis nem a kefét jelentő *bürste* szóval függ össze, hanem «bürschen, burschen, lustig leben und zechen wie ein bursche» félre magyarázása. A magyar kifejezés e szerint a német «saufen wie ein bürschenbinder»-je után keletkezett. A *Sorores Angelicae* (angyal testvérek)-ből a német az első szó félreértésével *englische fräulein*-t alakított, a magyarnak is azóta tetszetek meg az *angol kisasszonyok*. Másfelől meg az *angol flastrom*-ból a nép *angyal flastrom*-ot csinált (Ny. X,

¹⁾ A következő adatot más becses példákkal együtt *Ponori Thewrewk E.* tanár úr volt szíves velem közleni. Felhasználtam még ezen kívül *Lehr A.* és *Volj Gy.* tanár urak gyűjteményét is.

380.). Egy időben valamely ujságíró az *englischer gruss-t angol üdvözlletnek fordította angyali üdvözllet helyett.*

A természetrajzi elnevezésekből is akad egykét érdekesebb feljegyezni való. A *murmeltier* elnevezésének semmi köze a *murmeln* igéhez, vagy az állatka *mormogó természetéhez.* Eredete *mus montis-ra* (bergmaus) vezethető vissza és így a pajkos népetymologia játszotta meg ezuttal a *havasi morga* név felfedezőjét. A *heuschrecke* szónál mindenki hajlandó a *schrecken-re* gondolni «den das in heu plötzlich auftauchende thier verursachen kann,» pedig eredetileg *heuspringert* jelentett, v. ö. *grashüpfer.* Analog eset vele a magyar *szöcske* is, melynek még a nép és régiség nyelve eredetibb *szökcse, szökcső* (a *szök* igétől) alakját meg is őrizte. A *rák* (betegség) neve, a német *krebs* is a latin *cancer* fordítása. Ez a *cancer* pedig jelent *rácsot* és *rákot.* A betegséget a *rács* formára összevissza futó megdagadt erekről magyarázták. Pedig a *cancer*-féle betegségnek semmi köze a *rács*-hoz, sem a *rák*-hoz, hanem a görög *gangraina* ellatinosodott népetymologikus alakja. A görög szó a *γάω* (rág) ige rokona. Félreértett lefordításon alapuló népetymológiák, különösen az állatneveknél, más népek szókinsében is igen gyakran fordulnak elő. A *cuniculus* p. a német nyelvben «königlein» alakot nyert népetymologia útján, a szlávok pedig «krolik»nak fordították le. Hasonlóképen a német «giessvogel» elnevezés pusztán a *χαράριος* lefordításából keletkezett, pedig a görög szó nem a *χαράδρα* «giessbach», hanem a szanszkrit *hâridrava* «gelbvogel» szóval van rokonságban.¹⁾

A növényneveknél is sok a félreértés, különösen pedig a félreértések lefordítása nyelvünkre. A görög *Amarantos* nevű fű, mely «hervadatlant» jelent és a *μαραίνω* igével függ össze, a latinban *Amarantus*-nak hangzik. A régi magyar *szerelemfű*-nek fordította, a latin *amare* igére gondolva. A görög *Kentauros* (*Cheiron*)-ról elnevezett *κενταύρον* fű a latinban *herba centaurea* nevet kapott. A német *centum aurei*-ra gondolva *tausendguldenkraut*-nak nevezte el, a magyar meg *ezerjófű*-nek. — Az *Áron vesszeje* nevű fű, mely a német *Aronstab* lefordítása útján keletkezett, nincs semmi összefüggésben az *Áron* névvel. A fű arab nevű *ar*, mely görögös végzetet vett fel Ny. VIII, 440. Ugyanez az *Áron*

¹⁾ Geiger: Der ursprung der sprache 240. l.

vezette félre a szlávságot is, és minthogy Áron főpap is volt «popoňak, popovski klobuk» nevet adott e növénynek. Mi ez utóbbit hűségesen lefordítottuk, és azóta ismerjük a *pap-kalapot*. — A latin *tuberosus* (tuber = knolle)-ből a német *tuberoſe*-t csinált magának, a magyar meg *tubarózsáját* lelte meg benne. — A *Peterſilie*-nek népetymologikus változatai a németben *federscelli*, *bitterzilje*, *peterle*, a magyarban meg *petemzsirom* alakot öltött egy vidéken. — Az *Abelfüvé*-nek latin nevében *Hibiscus Abel moschus*-ban az *ábel* szó az arab *áb el mosk*-ból (pézsmá atyja) való (Ny. VIII, 440). — Ilyen félreértésen alapúl az *Embererő* (pfaffenzagel) nevű növényünk. Angolul *priest pintle*-nek nevezik «sic dictum, quia eius folliculus penem figura refert,» a hollandus *papen kullekens*-nek és *mannekens kracht*-nak nevezi (Ny. IX, 61). Az ásványországból csak egy példánk van, azt is a neologianak köszönhetjük. A német *wismuth* ugyanis, tulajdonképen *bismuth*-nak hangzik a latin *bismuthum*-ból. A német népetymologia, hogy a szót érthetővé tegye magának, *wismuth*-ra változtatta és neologus szócsináló *bátor-ságot* vélvén benne, *bátranya*-nak fordította a szót.

A személyi fogalmakon kívül megkülömböztet még Andresen helyi (local-begriffe), idő (zeit-begriffe) és más elvont (andere abstracte begriffe) fogalmakban fellépő német etymológiát. Ez a felosztás is mind lényegtelen, külső momentumokon nyugszik, és bizony a nép eszejárásának, psychológiájának ellesésére aligha nyújt valami tanúságot. E vegyes csoportozatba sorozzunk mi is néhány példát. Ismeretes tudományos irodalmunkban a *sinus* műszó, melyet matematikusaink egyszerűen *kebel*-nek fordítottak le. Pedig ez a *sinus* sohasem jelentett keblet, hanem a *semi inscripta corda*-nak *s. ins.* rövidítéséből származott a tudósok népetymológiája folytán. Egy másik szóval meg nem mi jártuk meg, hanem német szomszédaink. Az arab utján hozzánk jutott *al kermes* népetymologia utján *álkőrmös*-sé változott. E szót a németek magyaroknak gondolván, *falsche kirmisbeer*-nek fordították. — Ismeretes szemgyógyító szer az *onychitis*, melyet a német félreértés utján *nichts*-nek nevez «*nichts ist gut für die augen*». Ugyanazt a szót a latinban szintén félreértés alapján *nihilum*-ra fordították és a *nihil album*-ot félig tréfásan *weisnichts*-nek nevezték. Nálunk is kérnek már a patikában egy garasára *semmit*. — Még egy táncszót említek fel. A franczia négyesben van egy *simple chaîne* (láncz)

nevű figura, és e szó utóbbi részét a német *schön*-vel összezavarván, *egyszerű szépet* is mond már fiatalságunk.

A pénzek neveiben érdekes a délnémetországiak *Friedrichsdor*, *Wilhelmsdor*-beli *dor*-ok, mintha ez jelentené a pénzt. A mi *lázsiás-unk* is valószínűleg a francia *l'agio* utján keletkezett, mely aztán a *máriás* analogiáját követte. Az idő fogalmat kifejező *quatember* utolsó két szótagja csak véletlenül egyezik meg a *Szeptember* szóéval; az előbbi a középlatin *quaterpora* = *quatuor tempora* (az év négy időszaka)-ból van összevonva. Nyelvünkben félig tréfásan beszélnek a három *ember-ről*, sőt a *quatembert* még *kántorböjt*-nek is nevezi a nép.

Kifogyva az osztályozási alapokból Andresen még a különböző beszédrészek szerinti felosztással is megpróbálkozik és a hátra levő anyagot verbákra, verbális kifejezésekre, adjectivumokra, adverbiumokra és más efféle szókra (andere wortarten) osztja. Az igékre vonatkozólag tanuságos példa a magyar *szellőztet* szó, mely a német *lüften* hatása alatt keletkezett. Pedig e szóról tudva van, hogy *luft*-hoz semmi köze, hanem a *liften*-nel azonos «aufheben» jelentéssel. Ugyan ezen *lüften* szónak Andresen egy másik népetymologikus változatát is felemlíti e kifejezésben: «den anker lichten», az alnémetben *uplüchten vom boden heben*. Hasonló félreértésen alapúl a magyar *szédeleg*, *szédelgő* kifejezés, mely a német *schwindeln* igéből van lefordítva, holott az angol *to swind* csak *csalást*, *ámítást* jelent. A német tudvalevőleg az angol nyomán keletkezett. — A körtének egyik fajtát *erlachi*, magyarosan *erlai* körtének nevezik. A megvesztegetett nyelvérzék a *erlachi*-t *erlawnak* hitte és így származott az *egri körte*. A magyar *borvirág* szintén ilyen módon keletkezett a latin *flos vini* fordításából, mely ismét a görög *ἄθος οἴνου* «schaum oder kahn des weines» félreértett lefordításán alapszik. L. erről bővebben Geiger: *Ursprung und entwicklung der menschlichen sprache und vernunft* I : 426.

Ezek körülbelül az idegenek népetymológiájának a magyar nyelvszókincsével érintkező pontjai. A fordított népetymológiák nem csak sajátságos keletkezésöknél fogva is érdekesek, hanem különösen azért, mert élő bizonyosságai az idegen nyelvek egymásra való hatásának. Az idegen nevek félreértéséből keletkezett magyar népetymológiáknál e hatást szorosabban is meg fogjuk határozhatni, de már e fordítások utján keletkezett szavaink is elárulják, hogy

szókincsünk az újabb időkben, különösen a német nyelv hatása alatt állott. A szláv nyelvnek szintén van része szókincsünk ilyen szaporodásában. Andresen könyve, nem tekintve kevésbé tudományos felosztását, megbecsülhetetlen a német nyelv történetére nézve; előttünk meg különösen azért is érdekes, mert kellemes és tanulságos voltával bennünket hasonló feladatra buzdított.

KÚNOS IGNÁCZ.

Mássalhangzó-csoportok egyszerűsítése a magyarban. — Múltán kérdezhetjük, hogy miért lett a latinban *ago* igéből *actus* (*aktus*) e h. *ag-tus* s nem *agdus*? s *con-laboro*-ból *collaboro* s nem *connaboro*? s a magyarban *egy-kor*-ból, ejtés szerint, *etykor* s nem *egy-gor*? vagy *az-kor*-ból *akkor* s nem *azzor*? Ilyen kérdést már felvetett Steinthal is, a nélkül hogy reá kielégítő feleletet adott volna. Talán sikerül e jelenséget a hangszúlyból megmagyaráznunk. Tudjuk, hogy a hangsúly a magyarban a szó első tagjára esik, s onnan mindig lejjebb száll; ez emelkedés és esés nemcsak a szavakon megy végig, hanem minden szótagon is; t. i. minden szótag első hangja a legsúlyosabb, s a következők mindig gyengébbek. Tehát épügy, mint minden szóban legfontosabb rész az első tag, minden szótagban is legfontosabb rész az első hang. Más nyelvekben a szóhangszúly máshova eshetik, de az egyes tagokban éppolyan a hangsúly, mint a magyarban. S ez az oka, hogy midőn két mássalhangzó összekerül, mindig fontosabb a második, a szótagkezdő, mint az első, a szótagvégző. Ezért gyakoribb mindig és minden nyelvben a hátraható, mint az előreható *assimilatio*. De még sincs oly nagy ereje e szótagbeli hangsúlynak, hogy minden szótagkezdő hangot megőrizett volna.

Két összekerülő hang közül gyakran az egyik nincs módosító hatással a másikra, hanem az egyik teljesen el is nyészik, s az időt, mit kiejtésére fordítanánk, a másiknak kiejtésére fordítjuk: vagyis az egyik mássalhangzó beleolvadt a másikba. Történhetik az is, hogy midőn egyik mássalhangzó elvész, a kiejtésére szánt időt az előtte álló magánhangzóra ruházzuk, vagyis hogy ebbe olvad be a mássalhangzó. Láthatjuk tehát, hogy midőn két összekerült mássalhangzó közül csak az egyik marad meg, ezt nem nevezhetjük *assimilatió*nak, hanem inkább *hangelolvadás*nak. De a nyelv igen gyakran nem állt meg a hangváltozás ezen

fokán, hanem az így megnyúlt hangot megrövidítette, s a mai nyelvben az eredeti mássalhangzó-csoportból pusztán az egyik hang maradt meg.

Jelenleg a hangelolvadásnak csak azon esetével akarunk foglalkozni, midőn az ugor alapnyelvben eredetileg megvolt mássalhangzó-csoportból a magyarban csak egyszerű mássalhangzót találunk.

I. Eredeti *liquida* + *liquida*.

1. *lm* : *m*. Az elveszett *l* a hangzóba olvadt, s annak megnyulását okozta a *kém* szóban, mely a vog. *kälm*-vel egyezik. Eredeti hosszú magánhangzóra utal a *szém* közép *e*-je, melynek ugor alakja *s₂lm₂* (v. ö. f. *silmä*, mord. *selmä*, lp. *éalme*). A mássalhangzóba olvadt az *l*, de azt ma már csak rövid alakjában találjuk a *hamu* alaprészében, melynek eredeti alakja *holm* (v. ö. vog. *kulm*, oszt. *χοjem*); épígy a *hom-ály* alapszavában, s a *hom-lok* előrészében; az előbbi egyeztethető a lp. *kvolmo*-val, az utóbbi a f. *kulma*, lp. *kulme*, oszt. *zulim* szavakkal. Az ily hangváltozás útján létrejött *m*-ből *v* lett a *szív* és *bú* (*búvába*) szavakban, melyeknek ugor alakja: *s₂d₂m₂* és *b₂d₂m₂*, még egy előbbi *d* : *l* hangváltozás után, az így létrejött *l* a hangzóba olvadván; épígy a *mű* (*müves*) szónál, mely eredeti *mileme* alakra vihető vissza. — Eredeti *lm* hangcsoportot vesz fel Budenz az *él* (acies) szó ugor alakjában is: *elm₂*, ebből *elve*, majd *elle*, *él* és *él* lett. — Végbement ez *lm* : *m* változás oly *l* végű igékben is, melyekhez a momentán *m* képző járult. E hangváltozás vagy úgy ment végbe, hogy az *l* és *m* közt eredetileg meg volt hangzó esett ki előbb, s így jött létre az *lm* hangcsoport, melynek változását már ismerjük; vagy talán a két hangzó közötti *l* veszett előbb el, s az így egymás mellé került két magánhangzó olvadt egybe. Ilyen igék: *ám-úl*, teljesebb alakja **álm-*, (= vog. *q̄lm-*); *em-el* és *in-t* (*imt*), mindkettő *sl-* alapigétől; *csom-ó* alapszava *t₂l-* gyökből; *töm* és *nyom* ugyanazon gyök magas és mélyhangú változatából: *t₂l* és *t₂l*. (V. ö. régibb nyelvben *félem*, *siram* e h. *félelm*, *siralm*.)

2. *ln* : *n*. Egyedül az *ón* főnévben, melynek **olno* alakjára mutat a régi *onno-t* acc. alak, s egy eredetű vele az *ólm* is; vog. *qln*, cser. *volne*. (V. ö. *honna* e h. *holnan*; *tünnan* e h. *tülnan*.)

3. *ml* : *l*. A *nyúl* északi-ugor alakja *ú₂m₂l₂*, melynek *m*-je a

hangzóba olvadt (mord. *numil*, lp. *nommel*). Az *áll-* ige egybetartozik a vog. *jomlät-* igével, s eredeti alakja **áml-*. (V. ö. *bollik* e h. *bomlik*, Nyelvőr II, 374.)

4. *nl*: *l*. Egyedül az *ül* igében, melynek eredeti alakja **ünl*, v. ö. vog. *unl*; megvan még hosszú mássalhangzóval az *üllö* főnévben. (V. ö. *ajállok* e h. *ajánlok*; *szégyell* e h. *szégyenl*.)

II. Liquida + explosiva.

5. *lt*: *t*. A *vét-* eredeti *vélt-* helyett való, mutatja a *vélte* «raro» adverbiumnak *véltve* alakja; f. *válttá-*, lp. *velte-*. (V. ö. öttözött és ötözött e. h. öltözött; sütt és süt e h. sült.)

6. *lp*: *p*. Az *ép* melléknév er. *éppe*, illetőleg *élpe* helyett való; f. *ilpo*, vog. *älpi*.

7. Az *lg* hangsoport egyszerűsítése nem történik oly egyszerűen, mint az eddigeké, mert belőle soha sem lesz *g*, hanem vagy *gy*, vagy néha *l*. Ennek okát a *g* hang gyengeségében kell keresnünk, mely nem csak akkor gyengül *gy* vagy *j*-re, ha eredetileg is *g* volt, hanem igen gyakran akkor is, midőn eredeti *ng*-ből maradt fenn. Tehát az *lg* hangsoportban a *g*, mint ellenállni nem igen tudó hang, gyengül s lesz belőle *j*; az így támadt *lj* hangsoport kétféleképp viseli magát: vagy beleolvasztja a *j*-t az *l*-be mint az *ly* hangot sok vidéken ejtik tiszta *l*-nek, s lesz belőle szintén puszta *l*; vagy az *l* és *j* hang egymásba olvad, s ennek eredménye egy *gy* hang lesz. E hang származását megérthetjük, ha a szóban forgó hangok keletkezésére ügyelünk. Az *l* kiejtésénél nyelvünket erősen az ínyhez szoritjuk, ha pedig ezután *j*-t akarunk mondani, nyelvünk hegyét az alsó fogsorhoz kell vinnünk, s oda szorítanunk. Ha e két mozdulatot egyszerre teszszük, s a nyelv hegyét az alsó fogsorhoz szoritjuk, közepét pedig az ínyhez, származik a *gy* hang¹⁾. Néha az ily *lg* hangsoporttal való szó mindkét fejlődésen ment át, s ma két alakban találjuk; ilyen a *figyel* és *fül* eredeti *p₂lj₂* illetőleg *p₂lg₂*-ből (lp. *pelje*, zürj. *pel*, vog. *päl*); a *jegy* és *jel* egy közös *j₂lg₂* alakból származnak (f. *jälge*). *Gy*-vel maradtak fenn: *kígyó* eredetibb **kiljó*-ból, f. *kaljame*; *négy*: f. *neljä*, lp. *nelje*; *fegy-*: ug. *p₂lg₂*, lp. *pälke-*; *egy-enes* alapszava ug.

¹⁾ Szintígy magyarázza Steinthal a francia *ü* hang keletkezését *a* és *i*-ből; ugyanis az *ü* kiejtésénél a száj elül az *a*, hátul az *i* alakját veszi fel.

j₂lg, lp. *jalg*; *agy* eredetibb **álj*; *kegy*: mord. *kelge*-; a *nyájas*-ban a *gy* gyengült *j*-re; f. *nalja*, lp. *nalge*. A *bogyó* eredeti alakja *m₂rj₂*, melyben *r*: *l* hangváltozással jött létre az *lj* csoport, s így a *gy*; ugyane változás történt a *szügy* szóban f. *syrjü*; és a *hegy*-ben: f. *kärke*, lp. *garga*. Még néhány szóban veszi fel Budenz ezen *lg* hangcsoportot, melyből ma *l* vált; *gyülöl*: ug. *s₂lg-*, f. *hylkää-*, mord. *selge*; a *szel-*, *szil-* (*szil-ánk*) és *szal-* (*szalú*, *gyalú*): ug. *s₂lg-* és *s₂lg-*; *hal-k* alaprésze ug. *s₂lg*.

8. *lb*: *b*. A több comparativus **től* melléknévtől származik, mely egy a *tele* szóval. A *láb* szó **lál* (vog. *lajl*) alapszó comparativusa: *lálb* (inferius). A *kell*- szóban is eredetileg *lb* hangcsoport volt, de ebből előbb *lv* lett, s azután egyszerűsödött.

9. *nd*: *d*. *kedv*: oszt. *kend*, vog. *känt-l-*; *had*: f. *kunta*, vog. *kant*; *tud-*: f. *tunte*; *nád*: er. *nanda*, mord. *manda*, az *n* a hangzóba olvadt; *ned-v*: eredeti **nende*, f. *neite* *peder-* e h. *pender-*, v. ö. *penderít*; *lúd*: ug. *l₂nd₂*, f. *lintu*, vog. *lunt*, oszt. *lunt*; *ad-*: ug. *and-*, f. *anta-*, mord. *andí-*; az *ünnep* eredeti előrészének, az *id*-nek, ugor alakja *s₂nd₂*; *idő*: ug. *end₂b₂*, vog. *entäp*, oszt. *ēndep-* öv (MUGSz. 809 l.); *odú*: ug. *and₂*, f. *onte*, mord. *unda*, oszt. *ont*; *vid-ék* alaprésze ug. *g₂nd₂*; a *nagy*-ban a *d*ből *gy* lett, ug. *m₂nd₂*; épígy *gy*-re változott az *nd*-ből lett *d* a *vigy-áz* ige alapszavában, mely az ug. *v₂n-* igétől származik frequ. *nd* képzővel: oszt. *vandí-*. A *játék* alapszavában a *d* *t*-re keményült az utána következő *k* miatt: oszt. *jantk-*. Eredeti *nd* hangcsoportból van a magyarban *d*, és gyengülve *gy* alakban fenlevő frequentativ képző: *bököd*, *dőföd* stb. | *megyen* (*men-gye-n*) és *vagyon* (*val-gyo-n*).

10. *ng*: *g*. Igen sok szóban fordul elő e hangváltozás: *hág-*: ug. *k₂ng-*, vog. *kang-*, oszt. *χoñ-*; *jég*: ug. *j₂ng₂*, oszt. *jenk*, vog. *jañ*; a *teg-nap* előrésze és a *segg* ugyanazon ug. *t₂ng₂* alakból; *dug-*: ug. *t₂ng-*, f. *tunge-*, mord. *tongí-*; *sugár*: ug. *s₂ngara*; *szeg-ni*: ug. *s₂ng-*; *szeg-ény* és *szig-orú* ugyanazon mély és magashangú alapalakokból: *s₂ng₂* és *s₂ng₂*; *zsugorodik*: vog. *šunger-l-*; *csög*: ug. *s₂ng₂*; *bog*: ug. *b₂ng₂*; *fog*: ug. *p₂ng*; a *függ-* hosszú *gg*-je egy *g* és egy *ng*-ből való: *p₂g-ng-*, *vág-*: ug. *v₂ng-*; *vég*: ug. *v₂ng₂*; *maga*: ug. *m₂ng₂*; *mag-v*: ug. *m₂ng₂m₂*; *mög*: ug. *m₂ng₂*; *rág-*: ug. *r₂ng-*; *rag-ad*: ug. *r₂ng-*; *reg* (*regvel*) és *rég*: ug. *r₂ng₂*; *rög*: f. *runko*; *leg-é-ny* alaprésze: vog. *lengü*; *lig-et*: ug. *r₂ng-*; *luga-s*: f. *lanka*; *ág*: ug. *v₂ng₂*; *agg*: f. *anka-ra*, cser. *ungor*; *ég-*: ug. *j₂ng-*; *egér*:

ug. t_2ng_r ; vog. *tāner*; *eg-ész* és *heg-ed-*: ug. s_2ng- ; *iga-z*: ug. v_2ng_s ; *igen*: ug. s_2ng ; a *víg*-ban még egy *j* is olvadt az *i*-be: ug. v_2jng- ; az *akar-* és *vakar-* tök *k*-ja megkeményedett *g*-ből: ug. ang_r- és v_2ng_sr- . Épígy *ng* hangesoportból lett a magyarban *-g*, ritkán *-ng* alakban fenlevő frequ. igeképző: *vonog-*, *forog-*; *lóg-*, *lógg-*. (V. ö. *csügg-* e h. *csüng-*.)

Ezen *ng*-ből lett *g* igen sok szóban gyengült *j*-re, s néhány magashangú szóban *gy* lett belőle: a *bögy* ugor alakja b_2ng_s ; *igy-ekéz* és *ügy*: ug. v_2ng_s || *saj-nál*: ug. s_2ng- ; *fáj-*: ug. p_2ng- ; *fej*: ug. p_2ng_s ; *raj-t*: ug. r_2ng ; *rej-t*: ug. r_2ng- ; *aj-tó*: ug. $ang-$; *aj-ang*: ug. $ang-$ (ill. j_2ng-); *új*: ug. j_2ng_s ; *új-ed*: ug. j_2ng- . Néhány mélyhangú szóban is felveszi Budenz, hogy e *g*-ből *gy* lett. Ilyen az *agy* szó, melynek elemzésénél a többi nyelvekből kifejtve legteljesebb alakjául $ang_s d_s$ -t állít fel, s felveti a kérdést, vajjon ennek az egésznek, illetőleg az ebből gyengült $ānd_s$ -nak felel-e meg a magy. *agy*, vagy pedig csak az ang_s alaprésznek? Ő az utóbbi mellé áll; de azt hiszem, inkább vehetjük fel az előbbit, mert az *nd*: *gy* hangváltozásra úgyis több analogiát is hozhatunk fel, míg a mélyhangú szavakban felvett még két *ng*: *gy* hangváltozást is más úton fogjuk megmagyarázni. T. i. ezekben: *bogyo-l-* és *rogyo-* (ug. b_2ng- és r_2ng-), melyekben *g*-ből lett ugyan a *gy*, de aligha közvetlenül, hanem csak megelőző *g*: *d* hangesere után (v. ö. *sugár*: *sudár*). — A *langyos* s a nasalis elolvadásával lett *lággy* alapszavául B. ug. l_2ng- igét vesz fel, melyből mint ug. *g* képzős nom. verbale alakult a *lággy* e h. l_2n_s-go , lan_s-jo . Azonban ha az *n*-re *j* következik, abból *ny* igen, de *gy* nem lesz. Én azt hiszem, hogy e l_2n- igéhez a frequ. *d* (*nd*) képző járult; ebből lett *gy*, majd a nasalis is a hangzóba olvadt; az egész pedig nem egyéb, mint kopott végű nomen verbale.

Az e hangesoportból lett *g* néha *h*-vá is gyengült: *puha*: ug. p_2ng- ; *loh-ad-*: ug. l_2ng- ; *éh*: ug. s_2ng_s ; a *joho* mellékalakja *jonho* még megőrizte a nasalist: ug. j_2ng_s .

11. *mk*: *k*. Egyedül az *ük* főnévben, mely a f. *eukko*, lp. *akko* hosszú *k*-jában őrizte meg a nasalist; származik az *emü* szótól *k* diminutívummal, eredeti alakja **imke*.

12. *mt*: *t*. A *rút* alapszava *ruma*, f. *ruma*, lp. *robme*, zürj. *römüd*; eredeti alakja **rumot*, **ruvot*, s a *v* elolvadása adja a hosszú *ú* hangot.

13. *mb* : *b*. A *hab* ugor alakja k_3mb_3 , vog. *kump*, oszt. *χump*; *háb-orú* alapszava ug. s_3mb_3 , észt *somp*, oszt. *sump*; *dob*:- vog. *tump-s*;- *seb* : ug. s_3mb_3 , f. *hempeä*; a *lebeg* és *lobog* ugyanazon magas és mélyhangú alakokból l_3mb - és l_3mb -; *eb* : ug. emb_3 , vog. *āmp*, oszt. *āmp*. Némelyekben *e b* megkeményült *p*-vé: *tép*- f. *tempaa*-; *szép* : ug. s_3mb_3 ; *láp* : f. *lampe*; *ep-ed* ered. **emp-ed*. A középfok hosszú *-bb* képzője is eredeti *mb*-ből lett: f. *-mpa*.

III. Explosiva + explosiva.

14. *kt* : *t*. A *két* ugor alapalakja k_2kt_2 , melynek *k*-ja a hangzóba olvadt, míg a *kettő*-ben a mássalhangzóba; f. *kahte*, lp. *kuekt*, mord. *kafta*. A *tet-em*-nek második *t*-je is *kt*-ből való: lp. *takte*.

15. A *tk* hangsoport egyszerűsítése a legsajátságosabb. E nagyon nehezen kiejthető hangsoportból előbb a könnyebb ejtésű *sk*-vá lett, s azután ezt változtatta, egyszerűsítette a nyelv. De ebből sem lett, mint várnók, *k*, hanem a sziszegő hang maradt fenn. Okát az *sz* hang erős ellenálló erejében kell keresnünk, melyet egy hang sem tud legyőzni, úgy, hogy arra az összes magyar hangváltozások közt egy példa sincs, hogy egy sziszegő hangot valamely más hang legyőzött volna; egyedül az *az*, *ez* mutató névmás *z*-je vész el következő mássalhangzó előtt. S a sziszegők közt legerősebb az *sz*. Az *sk*-ből egyrésről *sz*, másrésről *z* lett. Így *sz* lett a *fész-ek* alapszavában: ered. $pitk_2$; *fesz-ít*:- ug. p_2tk_2 , f. *pitkä*; *musz-ol* : ug. m_2tk_2 -, lp. *mutke*-; *kosz* : észt. *košk*, cser *kokša*; *kösz-ön* : f. *káske*-, zürj. *köjji*-; *kösz-örü* : f. *koske*-, mord. *kockere*-; *küsz-öb* (v. ö. *közép*) : ug. k_2tk_2 ; *tosz*:- ug. t_2tk_2 , f. *soтке*-, zürj. *točki*-; *basz*:- ug. b_2tk_2 -, f. *puske*-, mord. *paski*-, lp. *poskete*-; *fasz* : ug. p_2tk_2 ; *küzd*-, *küszöd*:- f. *kisko*-, votj. *kisk*-; *szósz* er. s_2sk_2 , észt. *saske*; talán a *resz-ket* alapszava, az *asz*- ige és *üsző* is eredeti r_2sk -, t_2sk - és m_2sk_2 -re vihetők vissza. A *tk* hangsoport *z* alakban jelenik meg a *koz-más* alaprészeiben: ug. k_2tk_2 , f. *katku*; a *köz* és *közel* alapszava ug. k_2tk_2 , f. *keske*, lp. *kaska*; *húz*:- ug. k_2sk -; az *izzó*-ban még hosszú a mássalhangzó: ug. *ask*-. Szintén *sk*-ből lett *c* a *piciny*-ben: f. *pisku*; *pocak* és *buc* közös alapszavuk p_2g -, melyhez *sk* frequ. képző járult (f. *paksu*, mord. *pukša*).

Ugyancsak a *tk* hangsoport egy más változáson is ment keresztül, úgy hogy a *k* hang gyengült, s lett belőle *χ*, majd *j*; s az így előállt *tj* hangsoportból, oly hangváltozással, melynek

működését a *t* végű igék fölszólitó módjában is látjuk, *s* (azaz *š*) lett. V. ö. *üss, vess, fusson* e h. *ütj, vetj, futjon*. Így lett eredeti *tk*-ből a *kes-erü* alapszavában az *s*, (f. *kathera*); *kis-ért-*: f. *kitke-*, mord. *kiskera-*; *hasad-*: f. *katkee-*, cser. *kušked-*; *fos-*: ug. *p₃tk₃*, f. *paska*, cser. *pušked-*; *mos-*: cser. *mošk-*, észt *mosk-*, zürj. *miški-*; *mos-olyog*: ug. *m₃sk-*; a *lassú* és *lusta* közös alaprésze *l₃sk*; *es-ni*: ug. *esk-*; *es-kü*: ug. *esk-*, vog. *ešγ-*, zürj. *oški-*, oszt. *ižik-*; *ösvény*: ug. *v₃sk-*, f. *askele-*, mord. *aškele-*, cser. *ošked-*; a *facsar*-ban az *s*-ből *cs* lett: ug. *p₃tk₃r-*, vog. *piškürmät-*. Budenz még egy harmadik változást is vesz fel, t. i. hogy *tk*-ből a *k* beleolvadt a *t*-be a *met-*, *köt* és *üt*- igékben. De e felvétel mellett aligha bizonyíthat, hogy *rossad* mellett fenn van *t*-vel *rothad*, mint B. a NyKözl. XV, 467. említi; mert ebben a *tk* csoport második változása állt meg e fokon, míg a *rossad*-ban tovább ment *s* a *tj*-ből is *ss* lett. — A *köt* tárgyalásánál Budenz ugyanily eredetűnek mondja a *vet* igét is, de MUGSz. 577. l. már feladja e véleményét, a *t-t* ugor *t*-nek mondván; a magy. *vet*- meg úgy állana a finn *vätkäü*-hez, mint a magy. *fél*- a f. *pelkäü*-hez, s hozzá tehetjük, mint a magy. *met-* a f. *mätkäü*-hez, tehát ennek *t*-je is eredeti ugor *t*. Így egyedül állana még az *üt*, melynek valószínűleg szintén ug. *t* felel meg, míg a f. *iske-*, lp. *juskete-*, zürj. *ički-* csak tovább képzett alakok.

A frequentativ *sk* igeképzőből rendszeren *sz*, *z* lett, ritkábban *s*; gyakran került *g* végű ige után, s ekkor a *g* az előtte álló hangzóba olvadt: *csúsz-*: ug. *s₃g-sk-*; *néz-*: ug. *n₃g-sk-*; *ráz-*: ug. *r₃g₃-sk-*; *hoz-*: ug. *t₃g₃-sk-*; *nycs-*: ug. *n₃g-sk-*; *les-*: ug. *l₃g-sk-*; *ng* végű igék után is került a frequ. *sk*, s ekkor mind a nasalis, mind a gutturalis a hangzóba olvadt: *nász*: ug. *n₃ng₃-sk*; *ás-*: ug. *a₃ng₃-sk-*; *vés-*: ug. *v₃ng₃-sk-*.

16. *gk*: *k*. Oly igék mutatják e hangváltozást, melyeknek *g* végű tövükhöz a mom. *k* képző járult; *lök-*, **lökkö-*; *fakad-* és mása *pukkad-*: ug. *p₃g-* igétől; *akad-*: igetője *t₃g* (f. *takistu-*, vog. *tägep-*); *ok-*: ug. *v₃g-* *k-*; *lak-*: ug. *d₃g-* tötől; *nyak* kopott végű nom. *verbale* ug. *n₃g-* igétől; *lék*: ug. *l₃g-* (a *g* a hangzóba olvadván, v. ö. finn *leikkaa-*). A *boka* a *bog*-tól származik *ka* kicsinyítővel; v. ö. *bokkázni*.

17. *gt*: *t*. A töben e hangváltozás egyedül a *tetü* szóban fordul elő: ug. *t₃g₃t₃m₃* (oszt. *tagutem*); különben akkor áll be, ha *g*-re végződő igetőhöz a mom. *t* képző járult: *jut-*: ug. *j₃g-t-* (vog.

jozt-); *tet-szik*: ug. *t₂g-t*, f. *täfte*; *tit-ok* alapigéje ug. *t₂g-t*, (vog. *tujt-*); *fut-*: ug. *p₂g-t*; *ret-ten*: ug. *r₂g-t*, vog. *rozt-*; *ut-ó* ug. *j₂g-t*, vog. *jujt*; *pota* és *botkos*, s magashangú változata, a *bötök* egy közös ug. *p₂g-*, *p₂g-* alapigétől származhatnak; a *bet-eg* alapigéje *b₂g-t*. A hangzóba olvadt a *g*: *út* az ug. *v₂g-* ige származéka; *lát*, ug. *l₂g₂-t*; *lót-*: ug. *l₂g-t*; az *ítél* alapszavában *ng* volt: ug. *eng-t*.

18. *gp*: *p*. Ha *g*-re végződő igéhez a mom. *p* járul: *lép-*: ug. *l₂g-p-*; *rop-*, **rohop-*: a *r₂g-* alapigétől.

19. *gd*: *d*. Az e hangsoportból lett *d* csak akkor marad meg *d*-nek, ha eredetileg *nd* volt, különben *gy* vagy *j*-re gyengül: *véd-*: ug. *v₂g-nd-*; *fed-*: ug. *p₂g-nd-*; *tüdő*: ug. *t₂g-nd-* | *egy*: ug. *egd₂*, f. *yhte*, cser. *ikte*, ejtik még hosszú *gy*-vel is (*eggy*); *ujj*: ug. *t₂gd₂*.

20. *bk*: *k*. Ha *b*-re végződő igéhez a mom. *k* képző járult, s e *b*-ből előbb *v*-lett: *szak-ad*: ug. *s₂b-k-*; *szok-ik*: ug. *s₂b k-*; *csuk-*: ug. *t₂b-k-*.

21. *bt*: *t*. Egyedül a *söt-ét* szó alaprészeben, mely az ug. *s₂b-* ige továbbképzése momentán *t*-vel.

22. *bg*: *g*. Egyedül a *lőgy*- igében, mely az ugor *l₂mb-* igétől származik frequ. *ng*-vel; ezért van hosszú mássalhangzója, s hosszú hangzója is.

23. *bd*: *d*. Az *éde-s* szó ug. *εb₂d₂* alakból való (oszt. *ébíl*).

IV. Explosiva + liquida.

24. *gl*: *l*. A *toll* hosszú *l*-je tartotta fenn az eredeti *g* nyomát, ug. *t₂gl* (mord. *tolga*, lp. *tolke*, f. *sulka*); a *mell* s a mélyhangú *mál* ug. *m₂gd₂*-ből való *d*: *l* hangváltozással, az egyikben a mássalhangzóba, másikkban a hangzóba olvadt a *g*; a *szál*: ug. *s₂gl₂*, f. *salko*; *nyál*: ug. *ń₂g₂l₂*, mord. *ńolga*; az *ál-tal* alapszava ug. *v₂gl₂*, mindezeknél a hosszú *á* tartotta fenn a gutturalis nyomát; *nyol-c* alaprésze: ug. *ń₂gl₂*; *falu*: ug. *p₂gl₂* (oszt. *pugol*); a *szem-öl-dök*-ből az *öl* ug. *v₂gl₂*; a *fal* és *váll* eltűnt *g*-je eredeti *ng*-ből való: ug. *p₂ng₂l₂* és *v₂ng₂l₂*; a *hull* és *hal-ad* az ugor *k₂g-* ige származékai frequ. *l* képzővel, épígy *ill-* (*illog*) a *j₂g-* igéé. — Számos *g* végű alapszóhoz (többnyire igéhez) járult még *l* képző, úgy hogy *gl* hangsoport keletkezett: *dől-*: ug. *t₂g-l*; *száll- és szal-ad*: ug. *s₂g-l*; *csill-og*: ug. *t₂g-l*; *pillog*: ug. *p₂g-l*; *fullad, fül-*: ug. *p₂g-l*; *vall-*: ug. *v₂g-l*; *ell-ik*: ug. *eg-l*; *sül-*: ug. *t₂g-l*; *csel-ekedik* ug. *s₂g-l*; *foly-*

ug. p_2g-l ; *vil-ág* alaprésze ug. v_2g-l ; *tel-ek*: ug. k_2gl_2 (ill. k_2gd_2); *süly* (warze) ug. t_2g-l ; hosszú hangzóval: *nyúl*:- ug. n_2g-l ; *válni*: ug. v_2g-l ; *mély*: ug. m_2g_2-l ; *múl*:- oszt. *mugol*:-; *lél-ek*, ug. l_2g-l ; *nyúl-ik*: ug. n_2g-l ; *fülük*: ug. p_2g_2-l ; *lél*-, *lél*:- ug. l_2g-l (ill. l_2gd_2); *vél*- ug. v_2g-l . (V. ö. *méllásd* e h. *mevlásd*; *möllüvi* e h. *mevlüvi*.)

25. *gm*: *m*. A töben csak az *émelyeg* alapszavában, ug. egm_2 , vog. *agem* (*agm*). Egyébkor, ha a *g*-re végződő igéhez *m* képző járul: *rom-ol*: ug. r_2gm -; *ím-ád*: ug. v_2gm -; *om-ol*: ug. v_2gm -; *fém-lák*: ug. p_2gm -; *rémül*: ug. r_2gm -; *bám-úl*: ug. b_2gm -. Az *m*-ből *v* lett a *viv*- igében: ug. v_2gm -, s a *div*- (*div-at*) igében: ug. t_2gm -. (V. ö. *mémmég*; *mémmondom* e h. *megmondom*.)

26. *gn*: *n*. A *hón* szó ug. k_2gn_2 -ből van; a *könnyű* eredeti *n*-je *ny* lett: ug. k_2gn_2 , vog. *kigne*, zürj. *koknid*; *vány-ol*: ug. v_2gn -; *biin*: ug. m_2gn - (m_2gm -); *gyón*, *gyohon*:- ug. n_2gn -; *ún*:- ug. agm -; *rán-dúl*: oszt. *rakin*- (*ragin*-); *lán-g*: ug. l_2gn (l_2gm -). (V. ö. *ténnap* e h. *tegnap*; *Annos* e h. *Ágnes*.)

27. *gr*: *r*. Egyike a leggyakoribb hangcsoportoknak: *kör*: ug. k_2gr ; a *tar-ol*, *tar-t* és *sar-ol* egyforma alapszava t_2gr ;-; a *tör*- és *sér-t* közös alapszava változott előhanggal t_2gr - és s_2gr -; *szür-ke*: ug. s_2gr_2 ; *ser-dül*: ug. t_2gr -; *sürög*: ug. s_2gr -; *cir-ógat*: ug. t_2gr -; *nyar-gal*: ug. g_2rg -; *bor-úl*: ug. b_2gr -; *for-og* és *för-geteg*: ug. p_2gr - és p_2gr_2 -; *mar-ad*: ug. m_2gr -; *mer*: ug. m_2gr -; *erő*: ug. g_2gr_2 ; *ör-ül*: ug. v_2gr -; *üres*: ug. k_2gr_2 ; *marúl*, melynek *marjúl* mellékalakjában a *gr* hangcsoport metathesist szenvedett: ug. m_2gr -; *sűrű* s még hosszú hangzóval is *sűrű*: cser. *šürgö*, észt. *sagara*; hosszú hangzóval még: *szár*: ug. s_2gr ; *szár-ad* és *sor-vad*: ug. s_2gr -; *szór*: ug. s_2gr_2 ; *súr-ol*: ug. t_2gr -; *nyír*:- ész. ug. n_2gr -; *für-ész* alapigéje p_2gr -; *ár* (pretium): ug. ang_2r -; *fér*: ug. p_2gr -. Budenz eredeti *rg* hangcsoportot vesz fel a *kor* és *ér*-, *gyere* szavaknál is: k_2rg_2 és g_2rg_2 ; de úgy hiszem, hogy a fölhozott rokon nyelvi szókbán az *rg* hangcsoport szintén metathesis útján jött létre. (V. ö. *merrágja* e h. *megrágja*.)

28. *dl*: *l*. A *hallani* ige eredetibb alakját feltünteti a HB. *hadlava*-ja; az ugor nyelvekből kifejtett legteljesebb alak **halodol*, s ebből az első *l* a hangzóba olvadt, az összekerült *dl* pedig a hosszú *l*-t adta. (V. ö. *pallás* e h. *padlás*; *villa*, *vella*, cseh *vidle*.)

29. *dn*: *n*. A *hány* ige az ug. k_2d - igétől származik -n

továbbképzéssel. (V. ö. *alunni* e h. *aludni*; *harman-nap* e h. *harmad nap* Ny. V: 85.)

Találkozunk végre néhány oly hangesoporttal, melynek második része sziszegő hang, mely gyakran eredeti *sk*-ből származott; s mindig a sziszegő a győztes e hangesoportokban:

30. *ks*: *sz*. A *liszt* nomen verbale, melynek alapigéje *l_sks-*; *isz-onyú* alaprésze ug. *aks_s*; *ősz*: ug. *s_sks_s*, f. *syksy*, mord. *šoks*; *ősz* (canus): ug. *v_sks_s*, mord. *akša*; az *asszony* még a HB.-ben *ayszin*; a *győz* és *bíz* igékben ezen *sz*-ből *z* lett, v. ö. f. *jaksa-*, lp. *jokse-* és f. *maksa-*, mord. *maksi-*, lp. *makse-*.

31. *ps*: *s*. Az *öcs* szóban: ug. *v_sps_s*, oszt. *apsi*, vog. *āpsi*; szintígy a *has* ugor alakja *ps*-el volt, melyből *vs*-en keresztül lett a magy. **hassa* és *has* (f. *kupsu*, lp. *kuopsa*, vog. *kāpsi*).

32. *ds*: *sz*. A *bosszú* ug. *b_sd_s*-től származik *-sk* képzővel; a *mász-* ige pedig ug. *m_sd_s*- és fr. *-sk*.

33. *ms*: *sz*. A *húsz* számnév hajdani alakjául ez vehető fel: *k_sm_s*, *h_sm_ssz*, mord. *komš*. (V. ö. *nész-szivesen* e h. *nem szivesen* Ny. II: 369).

34. *ns*: *sz*. A *vissza* szó két részből áll, melynek első része *visz*: ug. *v_sns_s*, oszt. *venš*, s ehhez *-va* járult, melynek *v*-je szintén az *sz*-be olvadt. Az *íz* szóban az *sz*-ből *z* lett: ug. *j_sns_s*. Két esetben *s*, vagy keményedve *cs* lett e hangesoportból: *ős*: ug. *j_sns_s*; *acs-arog* alaprésze: ug. *v_sns-*.

35. *rs*: *sz*. A *vessző* alaptője ug. *v_sr_s*, s a hozzá járult *sz* a diminutív *-ks* képző.

36. Igen ritka hangváltozás, mely a *pofa*, *poftad* szavakban ment végbe: ugor alapjuk *p_sng_s*, az *ng* hangesoportból *g* lett, ehhez *va* járult, s lett *pohva*, majd tovább egyszerűsödve *pofa*. Szintén *v* hang volt eredetileg a *kall* igében: *kalca*-ból. Szintígy lett a *kell* hosszú *ll*-je *b*-ből vált *v* beolvadásából. A *virrad* hosszú *rr*-je pedig egy *m*-ből lett *v* beolvadásából származott: **virmad*, **virvad*.

37. Még egy ritka hangváltozás ment végbe a *varr-* és *forr-* igéken, melyek eredetibb **varog-* és **forog-*ból valók; a *g*-ből *h* lett, s ennek beolvadásával a hosszú *rr*.

BALASSA JÓZSEF.

Csag. baru «bőr»? — Nagyrabecsült keleti-török szó ez, a magy. *bőr*-nek szembeállító mása! Ilyenül hozza föl Vámbéry Á. 1869 óta («Magyar és török-tatár szóegyezések»: NyK. VIII, 133); 1878

(Etymol. Wörterbuch 228. sz.), 1882 («A magyarok eredete» 303. l. magy. *bőr* = tör. *baru* «állatbőre szőröstül», német kiad. 284. l. «haut, fell»; s megint 329. l. *bőr* = tör.-tat. *baru*). Ezen alakban közölte először ugyancsak Vámbéry az 1867. évben: «Csagataische Sprachstudien» 241. *بارو baru* «haut, hülle (peau, enveloppe)». Ki merne még kételkedni, hogy a *baru* «bőr» nem igazi török szó? Pedig dehogy az!

Első nyomát ilyen «bőr»-nek fordított csag. szónak találjuk az *Abuska* című, csagatajtörök szógyűjteményben, a melyet Vámbéry török kéziratból fordított (kiadta a M. T. Akadémia 1862-ben). De az *Abuskában* nem *baru*, hanem *paru* *پارو* olvasható: «bőr». A mi magyarított *Abuskánk* csak az egyszerű oszmanli-török nyelven való szómagyarázatokat vette föl, mellőzven az idézeteket Mir Ali Sir (Nevai) verseiből, a melyekből is mind ezek a csagataj-tör. szók ki vannak szedve. Később (1869) Véliaminof Zernof adta ki az *Abuska* teljes eredeti kéziratát, a szómagyarázatokon kívül az idézett verseket is («Dictionnaire djaghatai-turc.» Saint-Petersbourg). Ebben mint a *paru* (*پارو*, s nem *baru*) magyarázatát az oszm. *كورك* szót találjuk, a melyet Vámbéry hirtelenében *kürk*-nek olvasott, a mint lehet is olvasni, a midőn aztán ezt teszi: «pelz, pelzwerk, pelzkleid» (tehát nem egyszerűen és általában = «bőr», hanem «állatbőre szőröstül», a mint Vámbéry «Magy. ered.» 803. l. is fordította; v. ö. Vámbéry, D.-türk. Taschenwörterbuch: *haut* = *deri*, *fell* = *deri*, *tüj*, *pelz* = *kürk*). De a *paru*-hoz idézett versben az van mondva, hogy «*paru*»-val havat tisztít a nép (*paru bile kar aritur il*); az pedig nehezen érthető, hogy hogyan esik «pelz»-vel hó-tisztítás (azaz a hó eltakarítása). E bajon egyszerűen segítve van, ha az oszm. *كورك* szót nem *kürk*-nek hanem *kürek*-nek olvassuk, a mint szintén lehet olvasni, a midőn aztán ezt teszi: «lapát, schaufel»; hiszen ez már mindenképen alkalmas eszköz a hótisztításra. Ez a «*kürek* (lapát, schaufel)» értelmű *paru* pedig a perzsából való (Vullers, *Lexicon Persico-latinum*): *پارو* és még teljesebb alakkal: *پاروب* «instrumentum palae simile, quo nive m ovent». Isméri a jó Bianchi is a szót, mint perzsa eredetűt: *pārou* (*pāru*) «pelle» (azaz «schaufel», hogy valahogy a lat. *pellis*-re ne gondoljunk); de megjárta vele Zenker, a ki a magyarított *Abuskából* (La traduction de l'Abuska, par Mr. Vámbéry) mint keleti-tör. szót vette föl: «peau, cuir (haut, fell, leder)». — Mind ezekből azt látjuk, hogy a Vámbéry közölte csag. *baru* (azelőtt *paru*) «bőr» szó e jelentését csak egy oszmani szónak eltévesztett olvasása után nyerte, s hogy a *paru*, mely nem «bőr»-t, hanem «lapát»-ot jelent, nem is török, hanem a perzsából került szó.

BUDENZ J.

A M. T. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADASAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalánál Budapesten (Akadémia-épület) s minden bazai könyvárusnál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál, I—XIV. köt.: szerkeszti Budenz József, XV. XVI. köt. 1862—1880. Ára egy 16 kötetből álló teljes példánynak 30 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 frt. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. 1864—79. 8-adrét **Egyenként:**

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.
 II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.
 III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) Ára 2 frt.
 IV. V. kötet. Erdy Codex 2 kötetben, Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ára 4 frt.
 VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi: Volf György, 1879. XVIII és 359 lap Ára 2 frt.
 VII. kötet. Ehrenfeld Cod. — Simor C. — Cornides C. — Sz. Krisztina élete. — Vitkovics C. — Lányi C. — Közzéteszi Volf György. 1878. LX. és 388 lap Ára 2 frt.
 VIII. kötet. Sz. Margit élete. — Példák könyve. — A sz. apostoloknak méltóságáról. — Apor C. — Kulcsár C. — Közzéteszi Volf György 1879. XLII. és 418 lap Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd. Régi Biblia. Buda, 1838. 5 frt. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840. 2 frt. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 frt. — IV. 1. Guarycodex. Buda, 1841 Ára 1 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTÖK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet Codexbeli versmaradványok Ára 2 frt.
 II. kötet. XVI. századbeli magyar költők Ára 2 frt.
 III. kötet: Tinódi Sebestény összes művei 1881. Ára 2 frt.

CODEX CUMANICUS bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel és glossariumokkal kiadta gr. Kuun Géza. Nagy 8-rét. Ára 5 frt.

UGOR FÜZETEK. Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához. I. szám. Genetz A. Orosz-lapp nyelvmutatók. 8-rét 60 kr.
 III. szám. Halász J. Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok 8-rét. Ára 60 kr.

(Különnyomatok a «Nyelvtud. Közlemények»-ből).

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsüig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. Teljes Ára 5 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor. Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI. Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 frt.

A MAGYAR NYELVUJÍTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírá-
 lata. Irta Imre Sándor. Ára 1 frt.

KALEVALA. A finneknemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 frt.

SIMONYI ZS. A magyar költőszók, egyuttal az összetett mondat elmélete.
 (A mellérendelő költőszók.) Jutalmazott pályamunka Ára 1 frt 20 kr.

KAZANI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor.
 I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár
 szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 1877.
 Egy-egy füzetnek Ára 1 frt

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja
 a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. Gyulai Pál, osztálytitkár.
 I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 20 frt 20 kr.

IX. köt. (1—12 szám) 1882. Ára 3 frt 20 kr.

X. köt. (1—13 szám) 1882—1883. Ára 4 frt.

VÁMBÉRY ÁRMÁN. A magyarok eredete. Ethologiai tanulmány. Első teljes
 kiadás. Nagy 8-rét Ára 5 frt.